

राज्य निवडणूक आयोग, महाराष्ट्र राज्य

मतदान केंद्राध्यक्ष व मतदान अधिकारी यांच्या
साठी
सूचना पुस्तिका.

(जेथे इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रे वापरण्यात येतात तेथे वापरासाठी)

अनुक्रमणिका

प्रकरण क्र.	विषय	पृष्ठ क्र.
१)	प्रस्तावना	१ ते १
२)	मतदान केंद्रावरील कर्मचारी	२ ते ६
३)	ग्रा.प.निवडणूकीकरिता इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राद्वारे मतदान - (ओळख)	७ ते १४
४)	मतदान	१५ ते ५३
५)	जोडपत्र	५४ ते ७१

प्रकरण १

प्रस्तावना.

१) निवडणूक विषयक कायदेशीर तरतुदी व अंमलबजावणी :- पंचायतींच्या निवडणुकांबाबत भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद २४३ के अन्वये अशा निवडणुकांचे अधिक्षण, संचालन व नियंत्रण हे राज्य निवडणूक आयोगाकडे सोपविण्यात आले असून संविधानाच्या खंड ९ मध्ये (अनुच्छेद २४३, २४३ए पासून २४३ ओ पर्यंत) तरतुदी आहेत. त्याचप्रमाणे मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ व त्याअंतर्गत मुंबई ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ च्या तरतुदीनुसार निवडणुकांबाबत कार्यवाही केली जाते. प्रभाग रचना व आरक्षण याविषयीची कार्यवाही मुंबई ग्रामपंचायत (सदस्य संख्या, गावाचे प्रभागात विभाजन व पदांचे आरक्षण) नियम १९६६ च्या तरतुदीनुसार केले जाते.

२) निवडणूक अधिकारी यांची भूमिका / कार्यपध्दती :-

ग्रामपंचायत नियम व निवडणूक प्रक्रियेची माहिती करून घेणे. संपूर्ण निवडणूक प्रक्रिया सुरळीत व रितसरपणे पार पाडणे हे मुख्यत्वे करून निवडणूक निर्णय अधिकारी व अधिनस्त कर्मचाऱ्यांवर अवलंबून आहे व छोटीशी चूक किंवा चुकीची कार्यपध्दती अथवा अपूर्ण माहिती किंवा गैरसमजूत/ चुकीचा अन्वयार्थ यामुळे संपूर्ण निवडणूक प्रक्रिया रद्दबातल होऊ शकते याची नोंद घ्यावी.

ही मार्गदर्शक पुस्तिका माहितीकरीता व मार्गदर्शनाकरीता तयार करण्यात आली असून ती सर्वसमावेशक किंवा अधिनियम व नियमाला पर्याय नाही, हे लक्षात घ्यावे व त्यामुळे आवश्यकतेनुसार अधिनियम व नियमातील तरतुदी मुळात वाचणे व संदर्भासाठी तपासणे आवश्यक आहे. त्याचप्रमाणे राज्य निवडणूक आयोगाचे विविध आदेश, सूचना, परिपत्रके इत्यादी देखील संदर्भासाठी पहाणे आवश्यक आहे. तसेच निवडणुकीच्या कामाकरीता विहित केलेले नमुने, प्रपत्रे इ. आवश्यकतेनुसार पुरेशा प्रमाणात तयार करून ठेवणे आवश्यक आहे.

ग्रामपंचायत मतदार संघ, प्रभाग इ. ची पूर्ण भौगोलिक तसेच जनगणना, पदे, आरक्षण इ. बाबत ची माहिती, निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला असणे आवश्यक आहे.

एकूण पदसंख्या व वर्गवारीनुसार आरक्षणाची पदे इ. बाबतची माहिती निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला असणे आवश्यक आहे.

प्रकरण २ मतदान केंद्रावरील कर्मचारी

निवडणूक नियम ६ मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे राज्य निवडणूक आयुक्ताने प्राधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्याने प्रत्येक निवडणुकीच्या कारणाकरिता, निवडणूक घेण्यासाठी निवडणूक अधिकाऱ्याची आणि मतनोंदणीसाठी ठरविण्यात आलेल्या प्रत्येक ठिकाणाकरिता (ज्यांचा यात यापुढे मतदान केंद्र असा उल्लेख केला आहे) मतदान केंद्राध्यक्ष (अध्यासी अधिकाऱ्याची) (Presiding Officer) नेमणूक केली पाहिजे तसेच, त्यास निवडणुकीच्या कामात, अध्यासी अधिकारी (मतदान केंद्राध्यक्ष) व निवडणूक अधिकारी यांना मदत करण्यासाठी एक किंवा अधिक मतदान अधिकारी नेमण्याचा अधिकार आहे. अशा अधिकाऱ्यांची नेमणूक त्यांच्या नावाने किंवा अधिकारपरत्वे करण्याचा अधिकार आहे.

रिटनिंग ऑफिसर, प्रिसायडींग ऑफीसर व पोलिंग ऑफीसर या इंग्रजी शब्दांचे भाषांतर अनुक्रमे निवडणूक निर्णय अधिकार, मतदान केंद्राध्यक्ष (अध्यासी अधिकारी) व मतदान अधिकारी (मताधिकारी) असे केलेले आहे. ते अधिकारी राज्य निवडणूक आयोगाने प्राधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्याने (तहसिलदार यांनी) नेमावयाचे असतात. अशा अधिकाऱ्यांची नेमणूक त्यांच्या नावाने किंवा अधिकारपरत्वे करण्याचा राज्य निवडणूक आयोगाचे प्राधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्यास अधिकार आहे. राज्य निवडणूक आयोगाचे आदेश दि. २७ जानेवारी, १९९५ अन्वये असे अधिकार तहसिलदार यांना देण्यात आले आहे. असे अधिकारी व कर्मचारी यांना प्राधिकृत अधिकाऱ्याने त्यांच्या नेमणुकीच्या पदाचे ओळखपत्र दिले पाहिजे व त्या ओळखपत्राचा वापर अधिकारी/कर्मचारी यांने निवडणुकीचे काम करतांना केला पाहिजे.

तालुक्यातील निवडणुका होत असलेल्या ग्रामपंचायतीची संख्या व मतदान केंद्रांची संख्या विचारात घेवून मतदान केंद्रांची स्थिती, मतदान पथकांची निवास व्यवस्था, मतदान पथके, मतपेटी, मतपत्रिका / मतदान यंत्रे इतर साहित्य यांचेसह मतदान केंद्रांवर व्यवस्थित पोहचली आहेत किंवा कसे याची माहिती घेणे, मतदानाच्या दिवशी वेळोवेळी आकडेवारी प्राप्त करून घेणे, आवश्यकतेनुसार लेखन सामग्री पुरविणे, मतदान पूर्ण झाल्यानंतर मतपेटीच्या / मतदान यंत्राच्या बाहतुकीच्यादृष्टीने समन्वय साधणे इ. करीता वरिष्ठ दर्जाचे क्षेत्रिय अधिकारी नेमण्यात यावेत व त्यांना वाहने पुरविण्यात यावीत.

कोणत्याही परिस्थितीत ज्या ग्रामपंचायतीची निवडणूक आहे त्या ग्रामपंचायतीचा रहिवासी अथवा मूळचा अधिवासी अशा ग्रामपंचायतीच्या निवडणूकीकरिता निवडणूक निर्णय अधिकारी, किंवा मतदान केंद्राध्यक्ष म्हणून नेमले जाणार नाहीत, याची संबधित तहसिलदार कार्यालयाने दक्षता घ्यावी. तसेच बुरखाधारी स्त्री मतदारांची ओळख पटविण्याकरिता आवश्यकतेनुसार मतदान केंद्रावर स्त्री मतदान अधिकारी किंवा कर्मचारी नेमण्यात यावे.

१) **नेमणूक विषयक प्राधिकारी व तरतुदी :-** मतदान केंद्रावरील मतदान केंद्राध्यक्ष (प्रिसायडींग ऑफीसर), मतदान अधिकारी (पोलींग ऑफीसर), सहाय्यक केंद्राध्यक्ष (असिस्टंट प्रिसायडींग ऑफीसर), मतदान कर्मचारी (पोलींग स्टाफ) यांची नेमणूक तसे अधिकार तहसिलदार यांना प्रदान केले असल्याने तहसिलदार कार्यालयाकडून केली जाईल. (पहा आयोगाचे आदेश दि. २७/१/१९९५)

कर्मचारीवृंद :- शक्यतोवर राज्य शासन व केंद्र शासनाचे तसेच स्थानिक स्वराज्य संस्थांचे सर्व उपलब्ध कर्मचारी निवडणूकीकरीता मतदान केंद्रावर नेमण्यात यावेत. आणि आवश्यकता भासल्यास विद्यापीठे, महाविद्यालये, शासकिय उद्योग समुह / उपक्रम (Government Company / Undertaking) राज्य शासन किंवा केंद्र शासनाच्या अनुदानित संस्था यांचे कर्मचारी मतदान केंद्रावर नेमण्यात यावेत. **कोणत्याही परिस्थितीत खाजगी व्यक्ती मतदान केंद्रावर नेमण्यात येऊ नये.**

ज्यावेळी स्थानिक स्वराज्य संस्थांचे अधिकारी व कर्मचारी हे मतदान केंद्रावर नेमले जातील, त्यावेळी मतदान केंद्राध्यक्ष व पहिला मतदान अधिकारी हे स्थानिक स्वराज्य संस्थांचे अधिकारी / कर्मचारी असू नयेत.

शक्यतो बँकेचे अधिकारी / कर्मचारी नेमण्यात येऊ नये.

अधिकारी व कर्मचाऱ्यांची नेमणूक करतांना प्रत्येक बाबतीत वरिष्ठ अधिकाऱ्याला / कर्मचाऱ्याला त्याच्यापेक्षा दर्जात कनिष्ठ अधिकारी / कर्मचाऱ्याच्या हाताखाली नेमणूक देऊ नये.

मतदान केंद्राध्यक्ष / अधिकारी नेमतांना महिला कर्मचाऱ्यांची उपलब्धता विचारात घेवून ज्या मतदान केंद्रांवर महिला मतदारांची संख्या अधिक असेल अथवा पडदानशीन महिला मतदार असतील, अशा मतदान केंद्रांवर **किमान १ महिला मतदान अधिकारी** नेमणे आवश्यक आहे. महिला अधिकारी / कर्मचारी नेमतांना गर्भवती महिलांनी अथवा नवजात अपत्य असलेल्या महिलांनी नेमणूक रद्द करण्याबाबत अर्ज केल्यास निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी सहानुभुतीपूर्वक निर्णय घ्यावा. मात्र बदली महिला कर्मचारी नेमण्यात येईल असे पहावे.

महिला कर्मचाऱ्यांना नेमतांना त्यांच्याकरीता वेगळी रहाण्याची, प्रसाधनाची व इतर आवश्यक सुविधा मतदान केंद्राजवळ उपलब्ध होईल याची विशेष दक्षता घेणे व अशा महिला कर्मचाऱ्यांना त्याची पूर्व कल्पना देणे आवश्यक आहे. **या गोष्टीची काटेकोरपणे अंमलबजावणी करण्यात यावी.**

अपंग कर्मचाऱ्याला, त्याच्या अपंगत्वामुळे मतदान केंद्राध्यक्ष / मतदान अधिकारी म्हणून त्याचे कर्तव्य व्यवस्थिपणे प्रार पाडता येणार नाही अशी जिल्हा निवडणूक अधिकारी / तहसिलदार / निवडणूक निर्णय अधिकारी यांची खात्री झाली, तरच मतदान केंद्रावर नेमणूक देण्यात येऊ नये.

२) **मतदान केंद्राध्यक्ष / अध्यासी अधिकारी :-**

मतदान केंद्राध्यक्ष हा मतदान केंद्रावरील वरिष्ठ व प्रमुख अधिकारी असल्याने त्याची जबाबदारी सर्वात अधिक आहे. हा अधिकारी शक्यतो राजपत्रित अधिकारी असावा मात्र उपलब्धतेनुसार राजपत्रित अधिकारी उपलब्ध न झाल्यास वरिष्ठ दर्जाचा / पर्यवेक्ष्य काम पहाणारा अधिकारी असावा. **शक्यतोवर अशी व्यक्ती ज्या परिसरात रहात असेल त्या परिसरातील मतदान केंद्रावर त्याची नेमणूक करण्यात येऊ नये.**

कोणत्याही मानद दंडाधिकार्यास जरी तो शासकिय अधिकारी असला तरीही मतदान केंद्राध्यक्ष म्हणून नेमण्यात येऊ नये.

३) केंद्राध्यक्षाची गैरहजेरी, तातडीची उपाययोजना :-

अत्यंत अपवादात्मक परिस्थितीत मतदान केंद्राध्यक्ष मतदान केंद्रावर उपस्थित राहू शकला नाही तर मतदान केंद्राध्यक्ष म्हणून त्याची कर्तव्ये पार पाडण्याकरीता एका मतदान अधिकाऱ्यास तात्काळ नामनिर्देशित करणे आवश्यक असते. याकरीता मतदान पथक निश्चित करतांनाच एका मतदान अधिकाऱ्याचे नाव निश्चित करण्यात यावे. शक्यतो प्रथम मतदान अधिकारी / सहायक मतदान केंद्राध्यक्ष (First Poling Officer/ Assistant Presiding Officer) या कर्तव्याकरिता नामनिर्देशित करण्यात यावा.

४) कर्मचारी कोण असावेत :-

मतदान पथकातील कर्मचारी हे वर नमूद केल्याप्रमाणे शासकिय / निमशासकिय कर्मचारी असावेत. स्वच्छ व निरपेक्ष निवडणुकांच्यादृष्टीने व कोणत्याही राजकिय पक्ष अथवा उमेदवाराकडून कोणताही आक्षेप येऊ नये याकरीता प्रत्येक मतदान केंद्रावरील मतदान कर्मचारी हे वेगवेगळ्या कार्यालयातील अधिकारी / कर्मचाऱ्यांमधून घेण्यात आलेले असावेत. तसेच असे कर्मचारी / अधिकारी त्या ग्रामपंचायत हद्दीतील रहिवासी नसावेत.

मतदान पथकांची संख्या / पथकातील व्यक्ती / स्त्री सहाय्यक व राखीव कर्मचारी :-

जितकी मतदान केंद्रे असतील तितकी मतदान पथके तयार करण्यात येऊन अधिक १० टक्के राखीव कर्मचारी नेमण्यात यावेत. सर्वसाधारणपणे एका पथकात १ मतदान केंद्राध्यक्ष व ३ मतदान अधिकारी (सहायक मतदान केंद्राध्यक्षासह) असावेत मात्र ज्या मतदान केंद्रावर मतदारांची संख्या १००० पेक्षा अधिक असेल अशा मतदान केंद्रावर १ मतदान अधिकारी अधिक देण्यात यावा. तसेच मतदान पथकात आवश्यकतेनुसार चतुर्थश्रेणी कर्मचारी समाविष्ट असतील.

मतदान केंद्राचा आराखडा / मांडणी याबाबतच्या सुचना तसेच मतदान केंद्राध्यक्ष व मतदान अधिकारी यांची कर्तव्ये व जबाबदाऱ्या याबाबत निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याने पूर्ण माहिती घेणे आवश्यक आहे.

७) **पोलीस संरक्षण :-** प्रत्येक मतदान पथकासोबत आवश्यक तो पोलीस बंदोबस्त मतपेटी / मतदान यंत्र, मतपत्रिका व इतर साहित्य याच्या सुरक्षिततेकरीता सतत असणे आवश्यक आहे. असे पोलीस कर्मचारी मतदान पथक रवाना होण्याच्या वेळेपासून मतपेटी / मतदान यंत्र सुरक्षा कक्षात सुपूर्द करण्यात येईपर्यंत मतदान केंद्राध्यक्षाच्या नियंत्रणाखाली व आदेशानुसार काम करतील.

८) **मतदान पथकांची वाहन व्यवस्था :-** मतदान पथक हे मतदान केंद्रावरून संरक्षणार्थ पोलीस कर्मचारी पुरविल्या जातील. **पूर्ण झाल्यानंतर मतदान केंद्रातून तहसिल कार्यालय / मतपेटी जमा करण्याच्या सुनिश्चित असावा** व त्याच मार्गाने मतदान पथकाची वाहतूक करण्यात यावी व त्याचा मार्गदर्शक नकाशा निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडे / तहसिल कार्यालयाकडे भोजनाची, पिण्याचे पाणी व प्रसाधन याची सोय मतदान केंद्रातून कर्मचाऱ्यांकरीता वेगळी सुयोग्य सुविधा पुरविण्यात यावी. उन्हाळा व पावसाळ्याच्या दिवसांमध्ये मतदान आधकारां व मतदान अधिकाऱ्यांच्या निवासाकरीता तसेच मतदान केंद्रावर मतदारांना रांगेत उभे राहण्याकरिता आवश्यक तो निवारा / मंडप उभारण्यात आसावा. सदर आदेश हा तहसिलदाराच्या स्वाक्षरी व अधिकृत शिक्का (सील) ने निर्गमित करावी.

मतदान पथकाची रचना मतदानाच्या तारखेपूर्वी किमान ८ दिवस अगोदर होईल, असे पहावे तसेच मतदान पथकातील सर्व व्यक्तींना आदेश किमान ३ दिवस अगोदर बजावले जातील याची दक्षता घ्यावी. मात्र असे करतांना मतदान केंद्र शक्यतो मतदानाच्या पूर्वी फक्त ३ दिवस अगोदरच कळविण्यात यावे. (याकरीता मतदान पथकाचे नेमणूकीचे आदेश ३ दिवसांपेक्षा अधिक दिवस अगोदर निर्गमित करण्यात येत असतील तर अशा आदेशात मतदान केंद्र दर्शविण्याचा रकाना कोरा ठेवावा व मतदानापूर्वी २ दिवस अगोदर सदर मतदान केंद्र मतदान कर्मचाऱ्यास कळविण्यात यावे.)

(३) कंट्रोल युनिटच्या अगदी वरच्या भागात वेगवेगळी माहिती दर्शविणा-या तरतुदी आहेत. या माहितीमध्ये निवडणूक लढविणा-या उमेदवारांची संख्या, एकूण नोंदविण्यात आलेली मते, प्रत्येक उमेदवारास मिळालेली मते इत्यादी माहिती दर्शविण्याची तरतूद असते. या भागास कंट्रोल युनिटचे “डिस्प्ले सेक्शन” असे म्हटले जाते. डिस्प्ले सेक्शनच्या खालच्या बाजूस एक बॅटरी ठेवण्यासाठी कप्पा असून, त्या बॅटरीवर मतदान यंत्र चालते. सदर कप्पाच्या बाजूला एक दुसरा कप्पा असून, त्या ठिकाणी काढता येणारी मेमरी असून, त्याखाली “Cand. Set” नावाचे एक बटन आहे, त्याद्वारे कंट्रोल युनिटमध्ये कोणत्याही विशिष्ट निवडणुकीसाठी निवडणूक लढविणा-या उमेदवारांची संख्या निश्चित करता येते. या बटणास “कॅन्ड सेट बटन” असे म्हटले जाते. या बटणाच्या वर काढता येणारी मेमरी खोचून लावण्यात आलेली असते. मतमोजणीनंतर सदर मेमरी उपस्थित मतमोजणी प्रतिनिधींसमोर काढून सील करावयाची आहे. या भागास कंट्रोल युनिटचा “कॅन्ड सेट सेक्शन” असे म्हटले जाते. कॅन्ड सेट सेक्शनच्या खालच्या भागास कंट्रोल युनिटचा “रिझल्ट सेक्शन” असे म्हटले जाते. या भागात “Close” हे बटन असून, ते मतदान बंद करताना वापरले जाते. दुसरे “RESULT- I” हे बटन असून, ते मतमोजणीसाठी वापरले जाते “RESULT-II” हे बटन काढता येणा-या मेमरीतील निकाल पडताळणीसाठी असून त्याचा वापर सध्या होणार नाही.) तिसरे “Clear” हे बटन असून, त्याद्वारे मतदान यंत्रात नोंदविण्यात आलेली माहिती (डाटा) पुसण्यासाठी उपयोगात आणले जाते. कंट्रोल युनिटच्या सर्वात खालच्या बाजूस दोन बटन असून, एकावर “Ballot” असे बटन आहे, ते दाबल्यानंतर “बॅलट युनिट” मत नोंदविण्यासाठी तयार होते आणि दुसरे बटन “Total” हे बटन असून, ते दाबल्यानंतर त्या टप्प्यापर्यंत किती मते नोंदविण्यात आलेली आहेत, याची आकडेवारी मिळते. येथे हे लक्षात घेणे आवश्यक आहे की, हे बटन दाबल्यानंतर मिळणारे आकडे हे बॅलट युनिटमध्ये नोंदविण्यात आलेली एकूण मते असून, ती उमेदवारनिहाय मते नसतील. या भागास कंट्रोल युनिटचे “बॅलट सेक्शन” असे म्हटले जाते.

(४) मतदान यंत्रामध्ये एक आधुनिक सूक्ष्म संगणक (मायक्रो-कॉम्प्युटर) असून, अन्य मोठ्या प्रमाणावरील इंटिग्रेशन चिप्स असतात, ज्या बॅटरीवर चालतात आणि कोणत्याही ठिकाणी कोणत्याही परिस्थितीत बॅटरीवर चालू शकतात. मतदान यंत्रात कोणत्याही प्रकारे घोट्याळे अथवा चुका (टॅम्परिंग) करता येत नाही व ती वापरण्यासाठी सुलभ आहेत. मतदान यंत्रांचे दोन्ही भाग दोन वेगवेगळ्या बॅगांमधून कोठेही नेता येतात व एकदा नोंदविलेल्या मतांची माहिती बॅटरी काढल्यानंतर देखील पुसली जात नाही.

(५) मतदान यंत्र विशेषतः बॅलट युनिट हे अशारितीने तयार करण्यात आले आहे की, सध्याच्या मतदान पध्दतीचे सर्व आवश्यक घटक त्यामध्ये जसेच्या तसे ठेवण्यात आले आहेत. केवळ बदल इतकाच आहे की, मतदारास मतपत्रिकेवर आपल्याला ज्या उमेदवारास मत द्यावयाचे आहे त्या उमेदवाराच्या नांवासमोर शिक्का मारण्याऐवजी केवळ नांवासमोरील बटन दाबावयाचे आहे. मतदान प्रक्रियेची गुप्तता तसेच मतपेट्या ताब्यात घेणे यासारख्या पारंपारिक पध्दतींमध्ये असलेली धोक्याचीदेखील जाणीव ठेवून त्याविषयी उपाययोजना करण्यात आली आहे. या पध्दतीद्वारे मतदान करणे अत्यंत सुलभ व गतीमान असून, लोकसभा/विधानसभा निवडणुकांमध्ये मतदान यंत्रे वापरल्यानंतर असा अनुभव आला आहे की, अशिक्षित

मतदारसुध्दा कोणत्याही अडचणीविना मतदान यंत्राद्वारे मतदान करू शकतात. मतदान प्रक्रियेमध्ये नमण्यात येणारे अधिकारी/कर्मचारीसुध्दा मतदान यंत्र वापरणे व त्याची कार्यपध्दती सहजपणे समजावून घेऊ शकतात. मतदान यंत्राद्वारे केलेल्या मतदानाची गती जास्त असून, पारंपारिक पध्दतीने मतदान करताना लागणा-या वेळेपेक्षा कमी वेळेत मतदान प्रक्रिया पार पाडता येते. विशेषतः मतमोजणी व निकाल जाहीर करणे या बाबी अत्यंत सुलभ होत असून, ग्रामुख्याने एखादी मतपत्रिका वैध की अवैध आहे या कारणास्तव जी शंका अथवा दादावादी होऊ शकते, ती पूर्णपणे मतदान यंत्रामध्ये टाळली जाते आणि केवळ कंट्रोल युनिटचे एक बटन दाबल्यानंतर मतदानाचा निकाल हाती येतो.

(६) राज्य निवडणूक आयोगाकडून वापरण्यात येणारी यंत्रे ही इलेक्ट्रॉनिक कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया लि. या कंपनीने तयार केलेली आहेत.

या यंत्रात दोन भाग आहेत.

- १) कंट्रोल युनिट (नियंत्रण विभाग)
- २) बॅलटिंग युनिट (मतदान विभाग)

हे दोन्ही भाग केबलद्वारे जोडले जातात.

एका बॅलटिंग युनिटद्वारे १५ उमेदवारांच्या निवडणुकीचे काम केले जाते. एका कंट्रोल युनिटला कमाल चार मतदान विभाग जोडले जाऊ शकतात. या यंत्राद्वारे कमाल ६० उमेदवारांच्या निवडणुकीचे काम करता येते. मात्र एकाच बॅलटिंग युनिटवर जेव्हा एकापेक्षा जास्त मतपत्रिका लावावयाच्या असतात त्यावेळी मध्ये एक बटन बंद करून त्यापुढे मतपत्रिकेचा तपशील येतो त्याप्रमाणात उमेदवारांची संख्या कमी होते.

दोन्ही युनिटे ठेवणेसाठी स्वतंत्र पेटया दिलेल्या आहेत. त्यांना कॅरींग केसेस म्हणतात. सदरच्या कॅरींग केसेसचे लॅच बटन (खटका) (दोन्ही बाजूने एकावेळी) दाब देऊन आपल्याकडे ओढून उघडता येतात.

कंट्रोल युनिटमध्ये विद्युत पुरवठ्यासाठी बॅटरीचा वापर करावा लागतो. कंट्रोल युनिट व बॅलटिंग युनिट केबलने जोडली जातात. बॅटरी - रिसल पॅक असते.

१) बॅलटिंग युनिट (Balloting Unit)

बॅलटिंग युनिट ही एक आयताकृती पेटीच असते. याचा उपयोग मतदाराला आपले मत देण्याकरिता होतो.

बॅलटिंग युनिटमधील भाग (Parts of Balloting Unit)

- १) कंट्रोल युनिटला जोडणारी केबल
- २) मतदान यंत्र मतदानासाठी तयार असल्याचे दर्शविणारा दिवा (Ready Lamp)
- ३) स्लाईड स्वीच पॅनेल
- ४) मतपत्रिका ठेवण्याचा पारदर्शक भाग
- ५) १५ उमेदवारांची बटने व त्यासमोर १५ लाल दिवे

६) २६ वॉ बटन "End" बटन असते.

५) कंट्रोल युनिटचा जोडणारी केबल - (Inter Connecting Cable) कंट्रोल युनिट व बॅलटींग युनिट यांना जोडणारी केबल बॅलटींग युनिटला कायमस्वरूपी जोडविलेली असते. तिच्या एका टोकाला कनेक्टर असतो, ती कंट्रोल युनिटला जोडण्याची असते. सदरचा कनेक्टर पीनची संख्या व कनेक्टरचा आकार पाहून बसविणे आवश्यक आहे. बॅलट युनिटचा कनेक्टरच्या एका बाजूला Top अशी अक्षरे लिहिलेली असतात. ही अक्षरे कंट्रोल युनिटच्या दिशेने तरून कंट्रोल युनिटचा ज्या ठिकाणी BU Connector अशी अक्षरे लिहिलेली असतात त्या ठिकाणी बॅलट युनिटचा कनेक्टर जोडावा.

२) मतदान वॉच सदर असल्याचे दर्शविणारा दिवा - (Ready Lamp) प्रिसाईडींग ऑफिसर / मतदान अधिकारी यांनी कंट्रोल युनिटवरील बॅलट बटन दाबल्यावर बॅलटींग युनिटवरील रेडी लॅप (हिरव्या रंगाने) पेटतो. सदरचा दिवा पेटता म्हणजेच मतदाराने बॅलट युनिटवरील उमेदवाराचे बटन दाबून मतदान करावयाचे असते. मतदाराचे मतदान संपूर्ण झाल्यावर बीप आवाज येतो व रेडी लॅप बंद होतो.

३) स्लाईड स्वीच (Slide Switch) बॅलटींग युनिटच्या आतील भागात उजव्या कोपऱ्यात स्लाईड स्वीच पॅनेल बसविलेले असते. या पॅनेलवर एक ते चार क्रमांक असतात. सदरच्या भागात पॉईटरने, किती बॅलटींग युनिटचा वापर केलेला आहे याची माहिती मिळते. पहिल्या बॅलट युनिटचा पॉईटर एकावर निश्चित करावयाचा आहे. दुसऱ्या युनिटचा पॉईटर दोन नंबरवर, तिसऱ्या युनिटचा पॉईटर तीन नंबरवर व चौथ्या युनिटचा पॉईटर चार नंबरवर निश्चित करावयाचा आहे.

४) बॅलटींग युनिटवर मतपत्रिका ठेवण्यासाठी पारदर्शक पडद्याचा भाग - सदर भागात मतपत्रिका सुरक्षित ठेवता येते. बॅलटींग युनिटवर मतपत्रिका ठेवण्याचा पारदर्शक भाग, आतील बाजूकडील दोन्ही टोकाकडील लॅचेस बटन खाली दाबून उघडल्यास वाटते. त्यानंतर मतपत्रिका उमेदवारांच्या बटनांना अनुसरून पारदर्शक भागात ठेवावी. नंतर उमेदवारांच्या बटनांवरील मारक (मुखवटे) बाजूला काढून सरकावेत.

५ व ६) उमेदवारांची बटने व लाल दिवा - (Candidates Buttons and lamps) बॅलटींग युनिटवरील हिरवा दिवा लागल्यावर मतदार बॅलटींग युनिटवरील उमेदवारांच्या पसंतीनुसार बटन दाबून मतदान करू शकतो. उमेदवाराचे बटन दाबल्यावर त्या बटनाच्या डाव्या बाजूचा बाणाच्या आकाराचा लाल दिवा लागतो. (तेव्हा मतदान झाले असे समजावे)

२) कंट्रोल युनिट (Control Unit)

कंट्रोल युनिटद्वारे मतदानाच्या प्रक्रियेवर नियंत्रण ठेवले जाते. कंट्रोल युनिटमध्ये ४ भाग असतात.

- १) दर्शक भाग (Display Section)
- २) कॅन्डीडेट सेट सेक्शन (Candidate Set Section)
- ३) रिझल्ट सेक्शन (Result Section)
- ४) बॅलॉट सेक्शन (Ballot Section)
- १) डिस्प्ले सेक्शन - (Display Section)

अ) दोन दिवे असतात त्यांपैकी

- १) ऑन लॅम्प - (On Lamp) वरच्या बाजूस द्याव्या बाजूला ऑन लॅम्प असतो. सॅट शुट केल्यानंतर ऑन लॅम्प हिरव्या रंगाने प्रकाशित होतो. कंट्रोल युनिट मधुन झाल्याचे दर्शवतो.
- २) बीझी लॅम्प - (Busy Lamp) डिस्प्ले सेक्शावर उजव्या कोपऱ्यात लास दिवा असतो. त्याला बीझी लॅम्प म्हणतात. बॅलॉट वटन दाबल्यावर हा दिवा प्रकाशित होतो. हा दिवा जोपर्यंत मतदार मतदानाची प्रक्रिया पूर्ण करत नाही तोपर्यंत सुरु असतो. मतदानाची प्रक्रिया पूर्ण झाल्यानंतर तो बंद होतो.

ब) दोन डिजीट डिस्प्ले पॅनेल - (Two Digit Display Panel)

हा पॅनेलवर निरनिशाळ्या प्रकारचे आकडेवारी किंवा अक्षरे दिसतात.

- १) LE - (LINK ERROR) लिंक एर दर्शवितो- केवळ व्यवस्थित मॉडलनेलो नसेल अथवा बॅलॉट युनिटावरील स्लाईड स्थिति बरील वॉर्डेट निश्चित केलेल्या ठिकाणी स्थिर कॅनेला नसेल त्यावेळी असे चिन्ह दर्शावले जाते.
- २) PE - (PRESS ERROR) प्रेस एर- ज्यावेळी उमेदवाराचे एखादे वटन अथवा वटने दाबलेले असता तेव्हा असे चिन्ह आलेले असते. त्यावेळी सदरचे चिन्ह दर्शविले जाते.
- ३) ER (MEMORY ERROR) मेमरी एर - कंट्रोल युनिट मतदानासाठी उपयोगी नाही असे दर्शविले जाते.

क) फोर डिजीट पॅनेल - (Four Digit Panel) वेगवेगळे दर्शक दर्शावले जातात.

- १)

NO

 कंट्रोल युनिटावरील वटन योग्य क्रमानुसार दाबले नाही असे दर्शक दर्शवितो.
- २)

END

 क्रमानुसार वटन अनुक्रमे Close, Result, Clo बटन दाबल्यावर दहाक अंशुण संकलन प्रारंभ झाल्यावर शेवटी End हा शब्द दर्शवितो.

ड) दोन्ही पॅनेलवरील दर्शक - एकाचवेळी दोन्ही दर्शक पॅनेलवर वेगवेगळे दृश्य दर्शविले जाते.

- १)

np-2

 निवडणूक तंत्र दोन पदांच्या निवडणूकीसाठी तयार केलेले आहे असे दर्शक दर्शवितो.

- २) **P1,07-2** सात उमेदवार आहेत व त्यापैकी दोन उमेदवार निवडावयाचे आहेत, असे दर्शवितो.
- ३) **P2,05-1** पाच उमेदवार आहेत व त्यापैकी एक उमेदवार निवडावयाचा आहे, असे दर्शवितो.
- ४) **to 1487** - एकूण झालेले मतदान दर्शवितो.
- ५) **02-235** दुस-या क्रमांकाच्या उमेदवारांस २३५ मते मिळाली आहेत असे दर्शविते.

२) **कॅन्डीडेट सेट सेक्शन - (Candidate Set Section)** - एका कव्हरने सदरचा भाग बंद केलेला असतो, सदरचे कव्हर डाव्या बाजूने उजव्या बाजूस उघडता येते. सदरचे कव्हर लॅच वर डाव्या बाजूस दाब देऊन उघडता येते. कव्हर उघडल्यानंतर दोन भाग दिसतात. डाव्या बाजूकडील भागात (कप्यात) पावर पॅक (बॅटरी) बसवावी. त्याला पावर पॅक सेक्शन म्हणतात. उजव्या बाजूकडील भाग कॅन्डीडेट सेट असून तो एका स्वतंत्र पट्टीने झाकलेला असतो. सदरची पट्टीसुद्धा डाव्या बाजूने उजव्या बाजूकडे उघडते. बंद करण्याचे केंद्र दो-याने सील केलेले असते. कॅन्डीडेट सेट सेक्शनमध्ये कॅन्डीडेट बटन असतो ते लाल रंगाचे असते. सदरचा भाग पट्टीने झाकला जातो व दो-याने सील करता येतो.

३) **रिझल्ट सेक्शन (Result Section)** - या सेक्शनवर एक पट्टीचे झाकण असते ते डाव्या बाजूने उजवीकडे उघडते. झाकणाच्या पट्टीवर एक Close नावांचे बटन असते. रिझल्ट सेक्शनमध्ये दोन कपे असतात. डावीकडील कप्यात Close बटन असते. उजवीकडील कप्या स्वतंत्र पट्टीचे झाकणाने झाकलेला असतो. सदरच्या कप्यात दोन Result I व Result II असे बटन असतात. सदरचा कप्या Result I व Result II या मधील भागात अंगठा व बोट एकाचवेळी आतील लॅच बटन दाबून उघडता येते. सदर प्रक्रिया हळूवार करावी कारण सदरचा भाग नाजूक असतो. झाकणाची पट्टी जोरात उघडते. झाकणाच्या पट्टीच्या आतील बाजूस गुलाबी पेपर सिल कागदी मोहरा बसविण्यासाठी दोन टोके असतात. याच सेक्शनमध्ये उजव्या बाजूस शेवटी राखाडी रंगाचे बटन असते त्याला थ्रिलर बटन म्हणतात.

४) **बॅलट सेक्शन - (Ballot Section)** या सेक्शनमध्ये दोन बटन असतात.

१) टोटल बटन - काळे असते.

२) बॅलट बटन - राखाडी रंगाचे मोठे बटन असते.

३) बझर - छिद्रे असलेला जाळीदार भाग त्यातून आवाज येतो.

५) **कंट्रोल युनिटचा मागचा भाग (Back side of control unit)** तळाचा मागचा भाग एका पट्टीच्या झाकणाने बंद असतो. सदरची पट्टी मधल्या भागातील लॅच बटन खाली दाबून उघडता येते. तेथे दो-याचे सिल करता येते. झाकण उघडल्यावर त्या ठिकाणी डाव्या बाजूला एक सॉकेट असते. त्या सॉकेटला बॅलट युनिटची केबल जोडावयाची असते. तेथेच पावर स्वीच असतो.

६) बीप टोन - (शिटीचा आवाज) (Beep Tone) कंट्रोल युनिट ज्यावेळी एखादी माहिती दर्शवितो त्यावेळी माहितीनुसार बीपचा (शिटीचा) आवाज होतो.

- १) दोन सेकंदाचा बीप साऊंड, मतदाराने मतदान केल्यानंतर होतो.
- २) दोन सेकंदाचा बीप साऊंड डिस्प्ले पॅनेलवरील माहिती बदलल्याबरोबर होतो.
- ३) बीप साऊंडचा तुटक तुटक आवाज, प्रक्रियेत चूक होते त्यावेळी होतो.
- ४) कंट्रोल युनिटवरील बटन क्रमानुसार दाबले नाही तर ४ सेकंदाचा बीप साऊंड होतो.

बटनांचा उपयोग/कार्य (Functions of Buttons)

बॅलट युनिट (Ballot Unit)

१) कॅंडिडेट्स बटन (Candidates Buttons)

उमेद्वाराचे बटन दाबले असता त्याच्या समोरील बाणाच्या आकाराचा दिवा लाल रंगाने प्रकाशमान होतो. तद्नंतर बीप साऊंड व रेडी लॅप बंद होणे दोन्ही एकाचवेळी होतात. तद्नंतर कंट्रोल युनिटवरील रेड लॅप (बीझी लॅप) बंद होतात.

२) स्लाईड स्वीच - (Slide Switch)

१,२,३,४ अशा खुणा केलेल्या असतात. कंट्रोल युनिटला बॅलट युनिट जोडताना पहिल्या बॅलट युनिटच्यावेळी स्लाईड पॉइंटर एक या अंकावर स्थिर करावा. दुस-या युनिटच्या जोडणीच्यावेळी दोन या अंकावर स्थिर करावा. या अनुक्रमाने स्लाईड स्वीच, बॅलट युनिटवर स्थिर करावयाचा आहे.

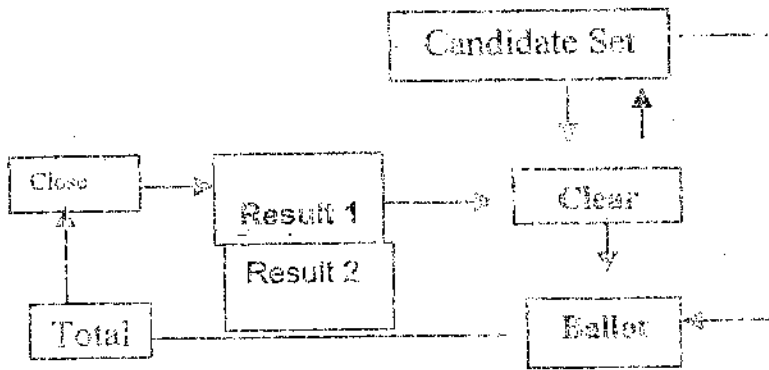
कंट्रोल युनिट (Control Unit)

१) पॉवर स्वीच -(Power Switch) कंट्रोल युनिटच्या तळाचे (मागील) भागात पावर स्वीच असते. ते सुरु केले म्हणजे EVM सुरु होते.

२) कॅंडिडेट सेट बटन - (Candidates Button) निवडणुकीसाठी किती उमेद्वारांनी भाग घेतला आहे याची नोंद घेण्यासाठी बॅलट युनिटवरील एकूण उमेद्वारांपैकी शंभटच्या उमेद्वाराचे बटन व कॅंडिडेट सेट दाबावे म्हणजेच कंट्रोल युनिटवरील डिस्प्ले सेक्शनवर np -- संख्या (पदांची) असे दृश्य दर्शविले जाते.

- ३) क्लिअर बटन - (Clear Button)- मतदान सुरु होण्यापूर्वी Clear Button दाबून, इलेक्ट्रॉनिक घोटिंग यंत्रामध्ये कोणत्याही उमेदवारांच्या संदर्भात मतदान नोंदलेले नाही. या संदर्भात पर्दाची संख्या तद्नंतर एकूण मतदान ० व उमेदवारनिहाय मिळालेले मतदान ० व नंतर END दर्शविते. प्रत्येक कृतीमध्ये बीप साऊंड होतो.
- ४) बॅलट बटन (Ballot Button) - बॅलट बटन दाबल्यावर कंट्रोल युनिटवर बीझी लॅप व बॅलट युनिटवर रेडी लॅप प्रकाशित होतो. मतदाराने मतदान केल्यानंतर हे दोन्ही दिवे बंद होतात. त्याचबरोबर बीप साऊंड होतो.
- ५) टोटल बटन (Total Button)- बीझी लॅप बंद झाल्यावर म्हणजेच मतदाराचे मतदान झाल्यानंतरच टोटल बटन कार्यान्वित करावे. त्यानुसार एकूण मतदानाची आकडेवारी कळते.
- ६) क्लोज बटन (Close Button)- मतदान संपल्यानंतरच हे बटन दाबवे. झरचे बटन दाबल्यानंतर निवडणुकीचा क्रमांक, एकूण उमेदवार, एकूण मतदान नंतर End हा शब्द दर्शक पट्टीवर दिसेल.
- ७) रिझल्ट बटन (Result Button)- रिझल्ट I व रिझल्ट II असे पिवळ्या रंगाचे बटन असले तरीही निवडणूक निकाल पहाणेसाठी केवळ रिझल्ट I बटनाचाच उपयोग करावयाचा आहे व रिझल्ट II बटनाचा उपयोग केव्हाही करावयाचा नाही. रिझल्ट I बटन दाबल्याने एका निवडणुकीचे एकूण उमेदवार, एकूण मतदान, उमेदवारनिहाय मिळालेले मतदान, त्यानंतर End हा शब्द दर्शक पट्टीवर दिसेल. रिझल्ट-I बटन पुन्हा दाबून कितीही वेळा रिझल्ट पाहता येतो.

कंट्रोल युनिटवरील बटनांचा वापर खालील अनुक्रमानुसार करणे आवश्यक आहे.

प्रकरण- ४

मतदान

१. प्राथमिक

मतदान केंद्रांची यादी वेळीच प्रसिध्द करून त्यानुसार मतदानाची सर्व व्यवस्था योग्य वेळपूर्वीच करणे आवश्यक आहे. मतदान केंद्रांची यादी आपण सर्व संबंधित उपदेवारांना विचारित करावी व त्यामध्ये आध्यात्मिकी कोणताही बदल करण्यात येऊ नये.

२. मतदान कर्मचारी (पोलीस पार्टी)

आपण घेणार आहोत हे मतदान इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राच्या सहाय्याने घेणार असल्यामुळे व-यावशा मतदान कर्मचा-यांना इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रे वापरण्याचा अनुभव नसण्याची शक्यता आहे व त्यामुळे त्यांना सखोल प्रशिक्षण देणे आवश्यक आहे. विशेषतः मतदान केंद्राध्यक्ष आणि वरिष्ठ मतदान अधिकारी ज्याला सहाय्यक मतदान केंद्राध्यक्ष म्हणून नेमलेले असते त्या लोकांना सर्वाना प्रशिक्षण देणे आवश्यक आहे.

३. मतदान साहित्य

सर्व मतदान कर्मचा-यांना मतदान साहित्य इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रासह वेळीच प्राप्त होईल याची दक्षता तुम्ही घेणे आवश्यक आहे. मतदान साहित्याची सर्वसाधारण यादी या पुस्तिकेत दिली आहे. मतदान केंद्राध्यक्षांनी मतदान यंत्राची सर्वतोपरी काळजी घेणे आवश्यक आहे. तसेच त्यांच्या सुरक्षेची देखील योग्य ती दखत घ्या करणे आवश्यक आहे. मतदान यंत्रांना मतदान केंद्राध्यक्षांच्या निष्पक्षलक्षणीपणामुळे काही इजा पोहोचल्यास ते त्यास वैयक्तिक जबाबदार राहतील, याची त्यांना जाणीव करण्यात यावी.

४. निवडणुका निर्भर व युक्त वातावरणात पार पाडण्यासाठी कायदा व सुव्यवस्थेचे नियोजन

आपण संबंधित पोलिस अधिका-याशी चर्चा करून संवेदनशील तसेच अतिसंवेदनशील मतदान केंद्रांची यादी तयार करावी व त्याठिकाणी योग्य तां पोलिस बंदोबस्त अथवा राज्य राखीव पोलिस दल यांच्या अतिरिक्त तुकड्या तैनात करण्यात याव्यात. विशेषतः मतदान साहित्य व इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रे यांच्या सुरक्षेची विशेष काळजी घेणे आवश्यक आहे. तसेच मतदान पार पडल्यानंतर मतदान कर्मचारी मतदान साहित्य व मतदान यंत्रे यांसह मतमोजणीच्या ठिकाणी पोहोचेपर्यंत त्यांना पोलिस सुरक्षा मिळेल याची काळजी घेण्यात यावी. मतदान केंद्राच्या आसपास कोणताही अनुचित प्रकार घडणार नाही. यादृष्टीने मतदानाच्या दिवशी वापरावयाची वाहनं, दारूच्या विक्रीवर बंदी, परवानाधारक शस्त्रं बाळगणा-या व्यक्तींनी आपली शस्त्रे योग्य त्या पोलिस अधिका-यांकडे जमा करण्याबाबत आदेश काढणे, विना परवाना

शस्त्रे कोणाकडे असल्यास त्याबाबत तात्काळ कार्यवाही करण्याची पोलिसांना सूचना देणे इत्यादी सर्व बाबींची दक्षता घेण्यात यावी.

५. मतदान केंद्रावर मतदान कर्मचा-यांचे (पोलिंग पार्टी) आगमन

(१) मतदानाच्या आदल्या दिवशी नेमून दिलेल्या मतदान केंद्रावर मतदान कर्मचारी यांनी पोहोचणे आवश्यक आहे. तेथे पोहोचल्यानंतर मतदान कक्ष (व्हॉलिंग कम्पार्टमेंट) योग्य त्या रितीने एका कोप-यात उभे करावे, जेणेकरून मतदार आपले मत नोंदविताना ते गोपनीय राहिल.

(२) मतदान कक्षामध्ये ज्यामध्ये वॉलिंग युनिट ठेवलेले असेल व जेथे कंट्रोल युनिट ठेवलेले असेल त्यामधील अंतर ३ मीटरपेक्षा जास्त असता कामा नये. कारण कंट्रोल युनिट व वॉलिंग युनिट यांना जोडणारी केबल ही जास्तीत जास्त ५ मीटर इतकी लांब असते.

(३) मतदानाच्या दिवशी प्रत्येक मतदान कर्मचा-याने मतदान सुरु होण्यापूर्वी किमान एक तास आपल्या जागेवर उपस्थित असणे आवश्यक आहे.

(४) मतदान सुरु होण्याच्या वेळेपूर्वी मतदान यंत्र बरोबर मतदानास एक तास असताना तयार करण्यास घ्यावे. त्यावेळेपर्यंत मतदान प्रतिनिधी उपस्थित नसल्यास वाट पाहत न रहाता मतदान यंत्र तयार करण्यास सुरुवात करावी.

६. मतदान केंद्राध्यक्ष व मतदान कर्मचारी यांची कर्तव्ये

(१) सर्वसाधारणपणे इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राचे कंट्रोल युनिट हे मतदान केंद्राध्यक्षांकडे असणे योग्य ठरेल. तथापि, मतदान केंद्रामध्ये अन्य बाबींकडे उदा. आव्हानित मते, अंध व अपंग मतदारांना सहाय्य करण्याबाबतची कार्यपध्दती अवलंबिणे, प्रदत्त मतपत्रिका देणे यासारख्या बाबींकडे लक्ष देण्यास वेळ मिळावा यासाठी कंट्रोल युनिट एखाद्या मतदान अधिका-याकडे सोपवावे म्हणजेच मतदान केंद्राध्यक्षांसह तीन मतदान अधिकारी मतदान केंद्रावर राहतील. तसेच एक कर्मचारी (शिपाई) उपलब्ध राहिल.

(२) मतदान केंद्रावर पहिल्या मतदान अधिका-याने मतदाराची ओळख पटवावयाची आहे. तसेच त्याच्या ताब्यात चिन्हांकित मतदार यादी राहिल. दुस-या मतदान अधिका-याने मतदाराच्या डाव्या हाताच्या तर्जनीस शाई लावावयाची आहे आणि नमुना व्हीएम-१ या नमुन्यातील मतदार नोंदवहीत मतदाराचा मतदार यादीतील अनुक्रमांक व

त्याच्यासमोर मतदाराची स्वाक्षरी अथवा अंगठ्याचा ठसा याची नोंद करावयाची आहे. तसेच तिस-या मतदान अधिका-याच्या ताब्यात कंट्रोल युनिट राहिल.

७. मतदान केंद्राध्यक्ष व मतदान अधिकारी यांची बैठक व्यवस्था

मतदान केंद्रात मतदान केंद्राध्यक्षांनी अशा जागी बसावे जेथून तो मतदान केंद्रात चाललेल्या सर्व कार्यवाही पाहू शकेल. मतदान अधिकारी यांची जागा अशी असावी जेणेकरून मतदान केंद्रात एखादया मतदाराने प्रवेश करताच तो सरळ पहिल्या मतदान अधिका-याकडे जाईल. त्याच्याकडे मतदाराची ओळख पटविणे हे काम व चिन्हांकित मतदार यादी असेल. त्यानंतर तो दुस-या मतदान अधिका-याकडे जाईल व नंतर तिस-या अशा क्रमाने बैठक व्यवस्था असावी.

८. मतदान प्रतिनिधींचे आगमन

प्रत्येक मतदान केंद्रात मतदान सुरु होण्याच्या वेळेपूर्वी किमान एक तास आधी मतदान प्रतिनिधींनी उपस्थित असले पाहिजे. कारण या एक तासात मतदान केंद्राध्यक्षांस मतदान यंत्र तयार करणे तसेच प्रतिरूप मत (मॉक पोल) मतदान प्रतिनिधींच्या समाधानासाठी करावयाचे असते. तथापि, मतदान प्रतिनिधी वेळेवर मतदान केंद्रात न पोहोचल्यास कोणतीही कार्यवाही करण्यास थांबू नये व ती पूर्ण करण्यात यावी. तसेच एखादा मतदान प्रतिनिधी केवळ उशीरा आल्यास त्याच्यासाठी प्रतिरूप मतदान (मॉक पोल) पुन्हा करू नये.

९. मतदान प्रतिनिधींची बैठक व्यवस्था

मतदान प्रतिनिधींना बसण्यासाठी अशी जागा असावी जेथून त्यांना मतदार ओळखता येतील. तसेच मतदान केंद्राध्यक्ष व तिसरा मतदान अधिकारी यांच्या टेबलवरील कंट्रोल युनिट व त्याबाबतची सर्व कार्यवाही पाहता येईल.

१०. मतदानास सुरुवात करण्यापूर्वी मतदान केंद्राध्यक्षांनी मतदान यंत्राची तयारी करणे

निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्या स्तरावर जी काही कार्यवाही व मतदान यंत्राची तयारी करण्यात आली असेल त्याव्यतिरिक्त आणखी काही तयारी मतदान केंद्रावर मतदान केंद्राध्यक्षांनी करणे आवश्यक असते. ही कार्यवाही उमेदवार अथवा त्यांचे मतदान प्रतिनिधी यांच्या उपस्थितीत करावयाची असते. ही कार्यवाही मतदान केंद्राध्यक्षांनी मतदान सुरु होण्याच्या वेळेपूर्वी सुमारे एक तास आधी सुरु करावी. वर नमूद केल्यानुसार एखादा अथवा कोणताही प्रतिनिधी वेळेवर उपस्थित राहिला नाही तरीदेखील ठरल्याप्रमाणे सर्व कार्यवाही मतदान केंद्राध्यक्षांनी वेळेवर सुरु करावयाची आहे.

११. बॅलटिंग युनिट तयार करणे

(१) निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्या स्तरावर बॅलटिंग युनिट पूर्णपणे मतदानासाठी तयार केलेले असते व त्यामध्ये आणखी कोणतीही कार्यवाही मतदान केंद्रात करण्याची आवश्यकता नाही. फक्त बॅलटिंग युनिटला असलेली केबल कंट्रोल युनिटला जोडणे आवश्यक असते.

(२) तथापि, जेथे एकापेक्षा जास्त बॅलटिंग युनिट वापराची लागणार असतील त्या ठिकाणी सर्व बॅलटिंग युनिट त्यांच्या अचूक क्रमाने एकमेकांस जोडणे आवश्यक असते. अशा परिस्थितीत फक्त पहिले मतदान यंत्र कंट्रोल युनिटला जोडले जाईल व पुढील बॅलेट युनिट त्याच्या अलिकडे असलेल्या बॅलेट युनिटला जोडले जाईल.

(३) मतदान केंद्राध्यक्षांनी पुढील बाबी नोंद घ्याव्यात :-

- (१) बॅलटिंग युनिटच्या बॅलटिंग पेपर स्क्रीनवर मतपत्रिका डिस्प्ले पॅनल खाली घट्ट बसविण्यात आलेल्या आहेत.
- (२) बॅलटिंग युनिटच्या वरच्या व खालच्या भागास असलेले दोन सील सुस्थितीत आहेत, याची खात्री करावी.

१२. कंट्रोल युनिट तयार करणे

(१) मतदान केंद्राध्यक्षांनी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्या स्तरावर "कॅन्डिडेट सेट सेक्शन" या भागास जे सील केलेले असते हे सुस्थितीत आहे याची खात्री करावी.

(२) मतदान केंद्राध्यक्षांनी कंट्रोल युनिटच्या बाबतीत खालीलप्रमाणे कार्यवाही करावी.

- (१) ज्या ठिकाणी एकच बॅलटिंग युनिट वापरण्यात येणार आहे त्याची केबल कंट्रोल युनिटला जोडावी व त्या ठिकाणी एकापेक्षा जास्त बॅलटिंग युनिट जोडण्यात येणार आहेत ती एकमेकांशी स्लाईड स्वीचचा क्रमांक पाहून जोडावीत.
- (२) कंट्रोल युनिटचे "पॉवर" हे बटन सुरु (ऑन) करावे.
- (३) कंट्रोल युनिटच्या पाठिमागचा कप्पा वरील १ व २ येथे नमूद केलेली कार्यवाही केल्यानंतर बंद करावा.
- (४) प्रतिरूप मतदान (मॉक पोल) पार पाडणे.
- (५) कंट्रोल युनिटच्या "रिझल्ट सेक्शन" च्या आतल्या कप्प्यामध्ये आयोगाने विहित केलेले पेपर सील बसवावे व सीलबंद करावे.
- (६) "रिझल्ट सेक्शन" चे वरील झाकण सीलबंद करावे.

(३) ज्या ठिकाणी एक बॅलटिंग युनिट वापरण्यात येणार आहे त्याची केबल कंट्रोल युनिटला त्यासाठी पुरविण्यात आलेल्या सॉकेटमध्ये बसवावी. तसेच कंट्रोल युनिटवरील "पॉवर" बटण सुरु करावे. सदर बटण सुरु करताच "बीप" असा आवाज होईल आणि कंट्रोल युनिटच्या डिस्प्ले सेक्शनवरील हिरवा दिवा पेटेल. त्यानंतर कंट्रोल युनिटच्या मागील कप्पा बंद करावा. हा कप्पा घट्ट बंद करण्यासाठी त्यासाठी असलेल्या दोन छिद्रातून एक वायरचा तुकडा घालावा व त्याच्या दोन्ही टोकांना पीळ घालावा म्हणजे तो घट्ट बंद होईल. येथे हे लक्षात घेतले पाहिजे की, कंट्रोल युनिटच्या सदरचा मागील कप्पा सीलबंद करावयाचा नसून, मतदान बंद झाल्यानंतर पॉवर बटन बंद करण्यासाठी व बॅलटिंग युनिटची केबल वेगळी करण्यासाठी तो पुन्हा उघडावा लागणार आहे.

१३. प्रतिरूप मतदान (मॉक पोल) पार पाडणे

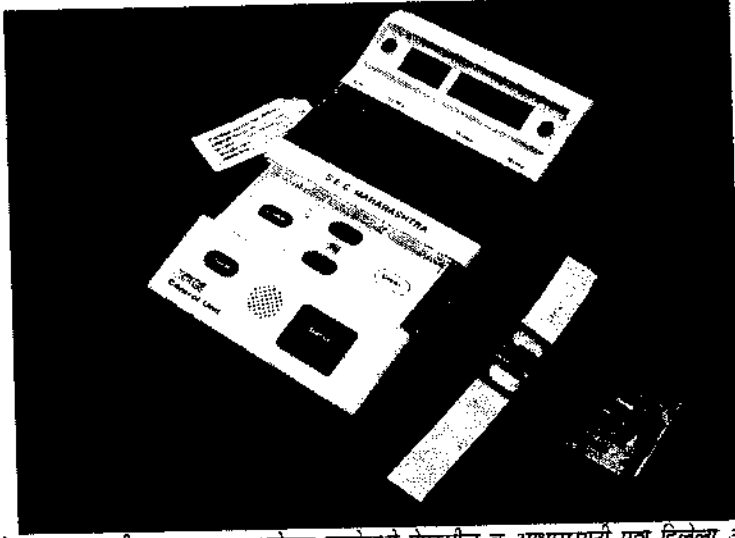
(१) मतदानास सुरुवात करण्यापूर्वी मतदान केंद्राध्यक्षांनी मतदान यंत्र सुस्थितीत आहे याबद्दल स्वतःची तसेच उपस्थित मतदान प्रतिनिधींची खात्री पटावी यासाठी तसेच मतदान यंत्रात कोणतीही मते पूर्वीच नोंदविलेली नाहीत, याबद्दल मतदान प्रतिनिधींची खात्री पटावी यासाठी प्रतिरूप मतदान (मॉक पोल) करून दाखविणे आवश्यक आहे. यासाठी मतदान केंद्राध्यक्ष सुरुवातीस कंट्रोल युनिटच्या "रिझल्ट सेक्शन" मधील "Clear" हे बटण दाबेल, ज्यायोगे सर्व उमेदवारांच्यासमोर "शून्य" मते डिस्प्ले पॅनेलवर दिसून येतील. जर NO असा मेसेज डिस्प्ले होत असेल तर "Close" बटन दाबावे व डिस्प्ले बंद झाल्यावर "Result-I" बटन दाबावे व तो डिस्प्ले बंद झाल्यावर "Clear" बटन दाबावे.

(२) त्यानंतर मतदान केंद्राध्यक्ष प्रतिरूप मतदान पार पाडण्यासाठी काही उमेदवारांच्या बाबतीत अंदाजे काही मते नोंदवील. त्यासाठी मतदान प्रतिनिधींना कोणत्याही उमेदवाराच्या समोरील बटण दाबण्याची संधी द्यावी. मात्र, कोणत्या उमेदवारास किती मते दिली गेली याची नोंद ठेवावी, जेणेकरून प्रतिरूप मतदानाचा निकाल पाहताना तो दिलेल्या मतांशी जुळतो किंवा कसे हे त्यातून पाहणे शक्य होईल. प्रतिरूप मतदानाचा Mock Poll निकाल पाहण्यासाठी कंट्रोल युनिटच्या "रिझल्ट सेक्शन" वरील "Result-I" हे बटण दाबावे. सदर बटण दाबताच डिस्प्ले पॅनेलवर मध्ये दर्शविल्यानुसार प्रत्येक उमेदवारांच्यासमोर किती मते नोंदविण्यात आलेली आहेत, याचे आकडे क्रमाने पहिल्या उमेदवारापासून दिसण्यास सुरुवात होईल. प्रतिरूप मतदानाचा निकाल जुळतो आहे याची खात्री झाल्यानंतर मतदान यंत्रावर नोंदविलेली मते पुन्हा शून्यावर आणावीत व त्यासाठी "Clear" हे बटण दाबावे.

१४. कंट्रोल युनिट पेपरसीलने सीलबंद करणे

(१) मतदान यंत्र सील करण्याकरिता सुरुवात करण्यापूर्वी ते मागून ऑफ (बंद) करणे अत्यावश्यक आहे. मतदान यंत्र मागून बंद केल्यानंतर सीलिंग करण्यास सुरुवात करावी व सील पूर्ण झाल्याशिवाय यंत्र सुरु करण्यात येवू नये. पारंपारिक मतदान पध्दतीमध्ये जेथे मतपत्रिका व मतपेटया वापरल्या जात होत्या तेव्हा मतपेटया आयोगाने विहित केलेल्या पेपरसीलद्वारे सीलबंद करण्यात येत असत. अशाच प्रकारची कार्यपध्दती मतदान यंत्राबाबत देखील विहित करण्यात आली आहे. त्यासाठी कंट्रोल युनिटमध्ये खाली नमूद केल्यानुसार आयोगाने विहित केलेले पेपर सील वापरून ते सीलबंद करावयाचे आहे.

(२) कंट्रोल युनिटच्या "रिझल्ट सेक्शन" च्या आतल्या कप्प्याच्या झाकणाच्या आतल्या बाजूस पेपरसील घालण्यासाठी एक चौकट ठेवण्यात आलेली आहे. इलेक्ट्रॉनिक कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया लि. या कंपनीने तयार केलेल्या मतदान यंत्राच्या बाबतीत एक पेपर सील वापरण्याची तरतूद करण्यात आली आहे. सदर सील अशा प्रकारे घट्ट बसवावयाचे आहे, जेणेकरून त्याचा वरील भाग दिसू शकेल. पेपरसीलचा वरचा भाग दुमडल्यानंतर त्यावरील अनुक्रमांक वरील बाजूस येईल.

(रिझल्ट सेक्शनच्या आतील कप्प्यास असलेल्या खाचेंमध्ये पेपरसील व आधारासाठी पुढा दिलेला असल्यास तो वर दर्शविल्याप्रमाणे घालावा जेणेकरून रिझल्ट सेक्शनचे दोन्ही कपे बंद केल्यावर त्यामधून वरील बाजूने बाहेर येणारा पेपरसीलचा भाग पट्टीसीलच्या दिशेने दुमडल्यावर अनुक्रमांक वरच्या बाजूला दिसेल)

(३) वर नमूद केल्याप्रमाणे पेपरसील आपल्या जागी घट्ट बसून राहावे व ते आपल्या जागेवरून हलू नये यासाठी आवश्यक असल्यास एका पातळ पुड्याचा आधार पेपरसीलला देता येईल. पेपर सील आपल्या जागेवरून हलणार नाही, याची खात्री करण्यासाठी ते एका बाजूने हळूच ओढून ते घट्ट बसल्याची खात्री करावी. तथापि, ते सील खराब होणार नाही, याची दक्षता घेण्यात यावी व ते खराब झाल्यास त्वरित दुसरे पेपर सील वापरण्यात यावे.

(४) पेपरसील घट्ट बसविल्यानंतर कंट्रोल युनिटच्या आतल्या कप्प्याचे झाकण घट्ट दाबून बंद करावे. सदर झाकण अशारीतीने बंद करावे की पेपर सीलच्या दोन्ही बाजूची टोके आतल्या कप्प्याच्या बाहेर राहतील. खालील परिच्छेद १७ मध्ये दर्शविल्यानुसार A B C D अक्षरे असलेले पट्टी सील वापरून मतदान यंत्र सील केल्यानंतर पेपर सीलच्या पांढ-या बाजूवर मतदान केंद्राध्यक्षांनी पेपरसीलच्या अनुक्रमांकाखाली आपली पूर्ण स्वाक्षरी करावी व विभेदक चिन्ह उमटवावे. मतदान केंद्रात उपस्थित असलेले उमेदवार अथवा त्यांचे मतदान प्रतिनिधी जर पेपरसीलवर स्वाक्षरी करू इच्छित असतील तर त्यांनाही तशी अनुमती द्यावी. मतदान केंद्राध्यक्षांनी मतदान प्रतिनिधींच्या सहया त्यांच्या नेमणूक पत्रावरील सहीशी जुळतात किंवा कसे, याची खात्री करावी.

(५) पेपरसील घट्ट बसविल्यानंतर व आतल्या कप्प्याचे झाकण घट्ट दाबून बंद केल्यानंतर मतदान केंद्राध्यक्षांनी आतल्या झाकणाच्या डाव्या बाजूस ठेवण्यात आलेल्या दोन छिद्रांमधून एक दोरा ओढून तो स्पेशल टॅग वापरून सीलबंद करावा. स्पेशल टॅग लावताना त्याचा धक्का "Close" बटनाला लागणार नाही, याची विशेष काळजी घ्यावी.

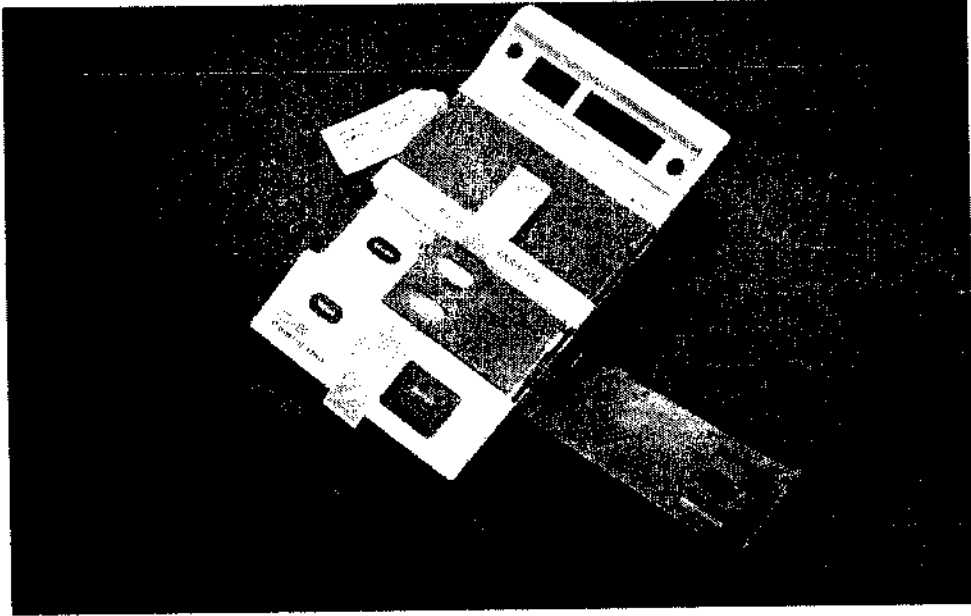
१५. पेपरसीलचा हिशोब ठेवणे

(१) मतदान केंद्रावर मतदान केंद्राध्यक्षास पुरविण्यात आलेल्या पेपरसीलचा हिशोब ठेवणे त्याने आवश्यक आहे. सदर हिशोब नमुना व्हीएम-३ मध्ये ठेवणे आवश्यक आहे.

(२) मतदान केंद्राध्यक्ष उमेदवार अथवा त्यांचे मतदान प्रतिनिधी यांना पेपरसीलवरील अनुक्रमांक लिहून घेण्याची अनुमती देईल.

१६. कंट्रोल युनिटचे "रिझल्ट सेक्शन" बंद करून सीलबंद करणे

(१) कंट्रोल युनिटच्या "रिझल्ट सेक्शन" च्या आतला कप्पा बंद करून तो सीलबंद केल्यानंतर "रिझल्ट सेक्शन" च्या वरील झाकण बंद करावे.

(२) वरील झाकण बंद केल्यानंतर "रिझल्ट सेक्शन" पुढीलप्रमाणे सीलबंद करावे.

- (१) वरील झाकणाच्या डाव्या बाजूस पुरविण्यात आलेल्या दोन छिद्रांमधून दोरा ओवावा.
- (२) दो-याची गाठ मारून त्यास मतदान केंद्राध्यक्षाचे सील लावावे. आणि,
- (३) पत्त्याची खूणचिन्नी दो-याच्या टोकास बांधावी. ज्याप्रमाणे "कॅन्डिडेट सेट सेक्शन" मध्ये निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्या स्तरावर पत्त्याची खूणचिन्नी बर बांधलेली असेल त्याच धर्तीवर ही खूणचिन्नी असेल. या पत्त्याच्या खूणचिन्नीवर उमेदवार अथवा त्यांचे निवडणूक प्रतिनिधींना त्यांची इच्छा असल्यास स्वाक्षरी करण्याची संधी दयावी.

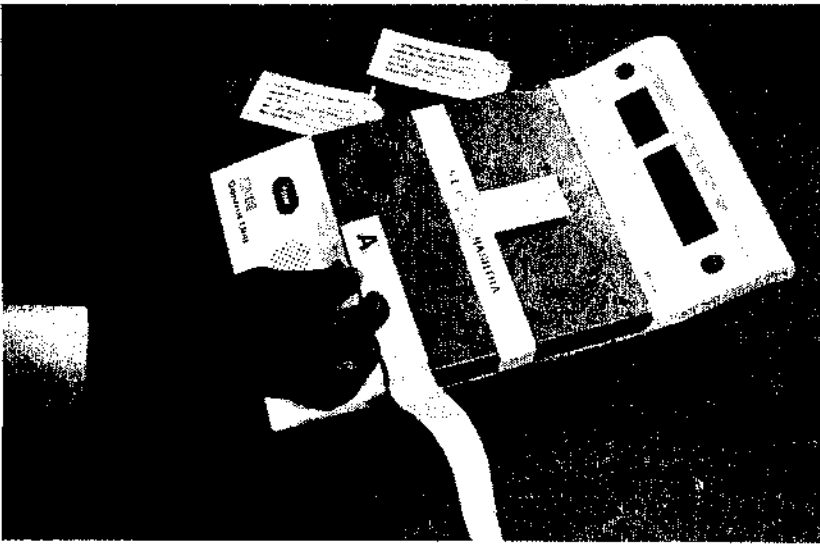
१७. A B C D पट्टीसील वापरून मतदान यंत्र सीलबंद करणे :-

टप्पा क्र. १:- रिझल्ट सेक्शनच्या कप्प्याच्या खालील बाजूने पेपरसीलचा जो भाग बाहेर येतो, तो खालीलप्रमाणे दुमडावा.

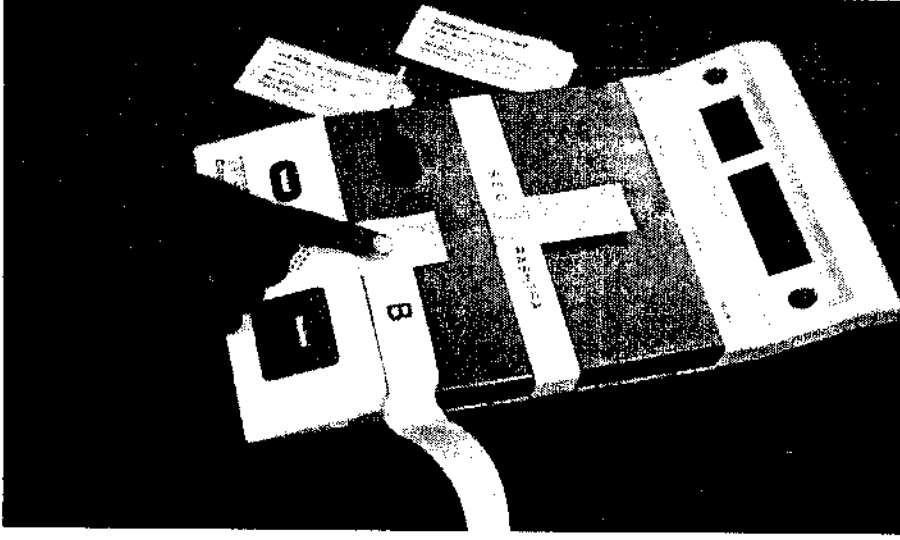
(प्रथम गुलाबी कागदी मोहोरेचा गुलाबी भाग बाहेरच्या बाजूला राहिल याची खात्री करुन तिचे आतील टोक मध्यभागी दुहेरी दुमडा)

टप्पा क्र. २:- त्यानंतर ABCD अक्षरे असलेली पट्टी सील वापरुन कंट्रोल युनिट सील करावे, असे करताना 'A'भाग रिझल्ट सेक्शनच्या कप्प्याच्या खालील बाजूने पेपरसीलचा जो भाग बाहेर येतो, तेथे खालीलप्रमाणे ठेवावा.

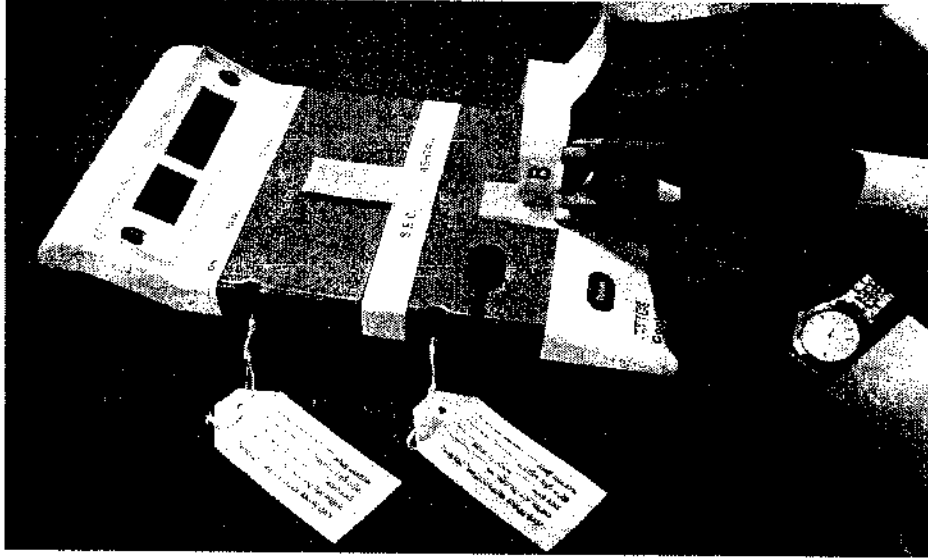
(निकाल विभागाच्या बाहय दरवाजाच्या आतील बाजूने बाहेर आलेल्या गुलाबी कागदी मोहोरेच्या आतील घडीच्या तळाजवळ पूर्वीच डिक लावलेला 'ए'भाग येईल, अशाप्रकारे पट्टी मोहोर (सील) ठेवा. 'ए'वरील मेणकागद काढा)

टप्पा क्र. ३:- त्यावर पेपरसीलचा खालील भाग खाली दर्शविल्याप्रमाणे दुमडून चिटकवावा.

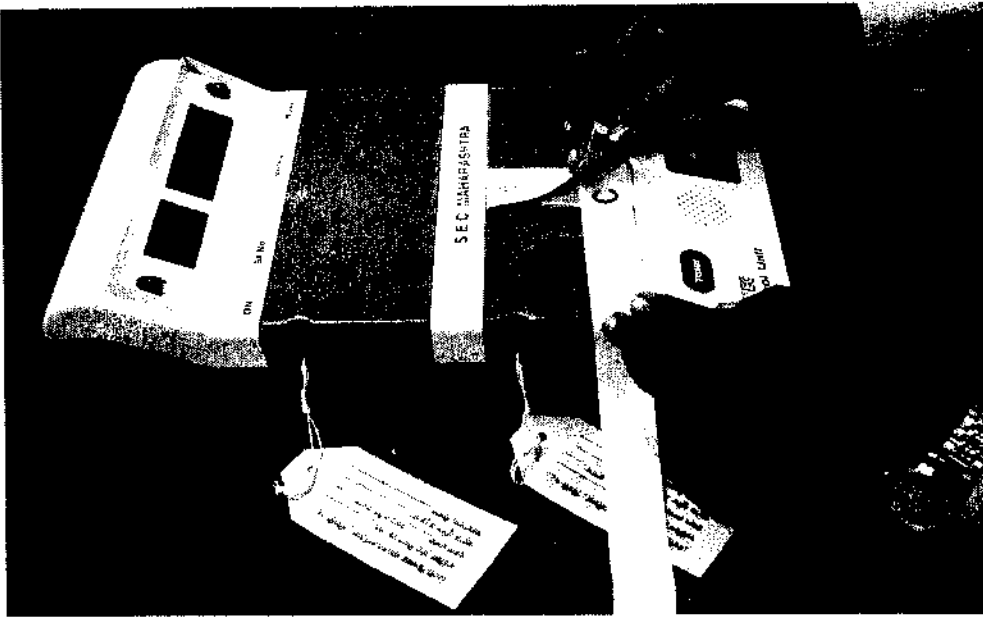
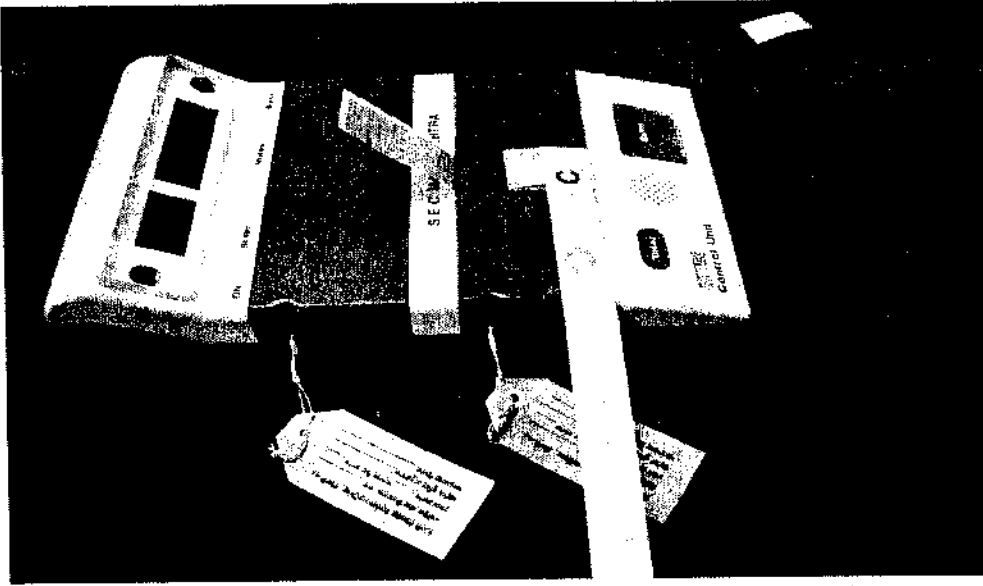
(या डिक लावलेल्या भागावर गुलाबी कागदी मोहोरेची आतील घडी दाबा आणि चिटकवा)

टप्पा क्र. ४:- त्यानंतर 'B' भाग उलट दुमडून पेपरसील वर चिटकवावा.

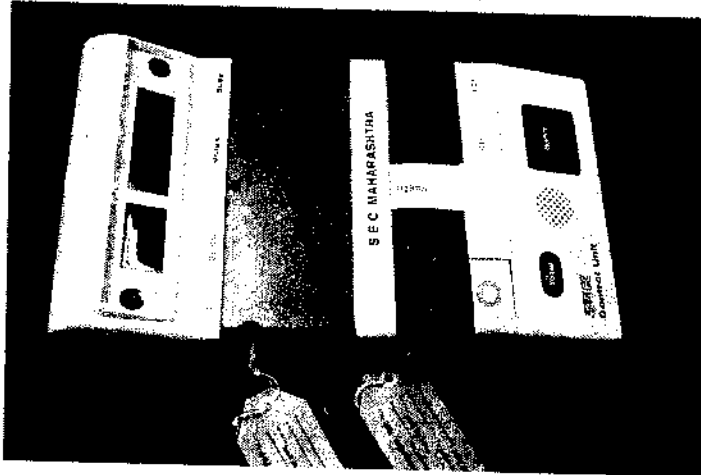
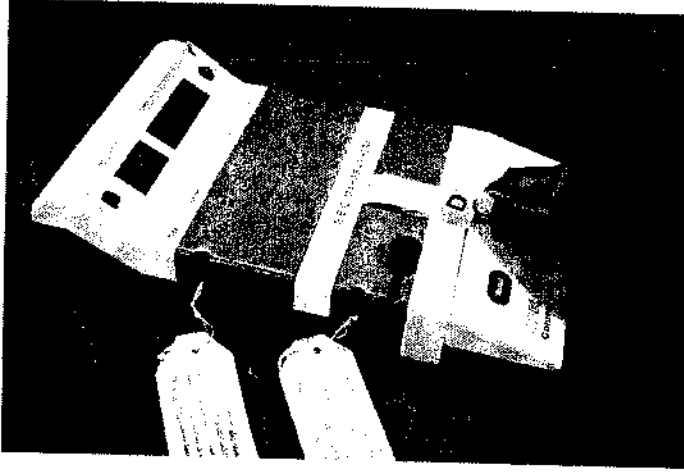
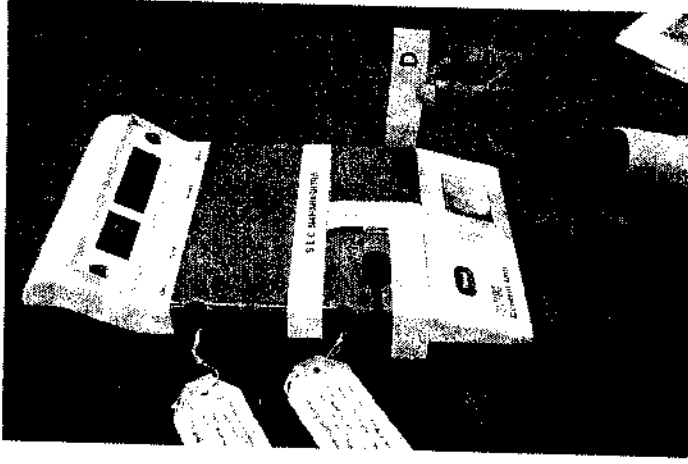
(पूर्वीच डिक लावलेल्या 'बी' भागावरील मेणाचा कागद काढा आणि हा डिक लावलेला भाग गुलाबी कागदी मोहोरेच्या बाहेरील घडीवर दाबा)

टप्पा क्र. ५:- त्यानंतर 'C' भागावर पेपरसीलची वरील पट्टी चिटकवावी.

(हिरव्या कागदी मोहोरेवर "बी" भाग चिटकवल्यावर "सी" हा भाग सर्वात वर येईल. "सी" भागावरील मेणकागद काढा. बाहय दरवाजाच्या सर्वात वरच्या भागापासून बाहेर आलेल्या गुलाबी कागदी मोहोरेला दाबा. जेणेकरून हिरवी कागदी मोहोर "सी" भागावर घट्टपणे चिटकवली जाईल)

टप्पा क्र. ६:- त्यानंतर पट्टी सील मतदान यंत्राभोवती गोल फिरवून 'D' भाग जेथे 'A' 'B' 'C' चिटकविलेले आहेत, त्याठिकाणी आणून चिटकवावा.

(पट्टी मोहोर (सील) क्लोज (बंद) बटनाच्या खालून येईल याची काळजी घेऊन पट्टी सीलचा उर्वरित भाग डावीकडून नियंत्रण युनिटच्या भोवताली गुंडाळा, पट्टी सीलचे दुसरे टोक, नियंत्रण युनिटच्या उजव्या बाजून बाह्य दरवाजाच्या सर्वात वरच्या भागात जेथे पूर्वीच डिक लावलेले "डी" "बी" "सी" भाग घिटकवलेले आहेत, तेथे आणा. पूर्वीच डिक लावलेल्या "डी" भागावरील आवरण असलेला मेणकागद काढा आणि दरवाजाच्या सर्वात वरच्या भागातून बाहेर

आलेल्या हिरव्या कागदी मोहोरेवर तो भाग घट्टपणे दाबा. पूर्वीच डिक लावलेला "डी" भाग "क्लोज" बंद बटनाच्या खाली पट्टी सीलवर चिकटतो. हा चिकटणार "डी" चा भाग पट्टी सीलवर घट्टपणे दाबा)

१८. प्रत्यक्ष मतदानासाठी मतदान यंत्र तयार असणे.

- (१) आता मतदान यंत्र सर्व प्रकारे प्रत्यक्ष मतदानासाठी तयार झाले आहे.
- (२) प्रत्यक्ष मतदानास सुरुवात करण्यापूर्वी मतदान केंद्राध्यक्ष बॅलटिंग युनिट मतदान कक्षात (व्होटिंग कम्पार्टमेंट) नेऊन ठेवील. यापूर्वी नमूद केल्यानुसार बॅलटिंग युनिट व कंट्रोल युनिट यामधील केबलची लांबी अंदाजे ५ मीटर इतकी असल्यामुळे ज्या मतदान अधिका-यांच्या ताब्यात कंट्रोल युनिट आहे त्यांचे टेबल व मतदान कक्ष यामधील अंतर ३ मीटरपेक्षा जास्त नसावे. तसेच कंट्रोल युनिट व बॅलटिंग युनिट यांना जोडणारी केबल यामुळे मतदाराच्या हालचालीस बाधा येऊ नये अथवा मतदार या केबलला अडखळणार नाही, याची दक्षता घ्यावी.

१९. चिन्हांकित मतदार यादी व व्हीएम-१ या नमुन्यातील मतदार नोंदवही सर्वांना दाखविणे

मतदानास सुरुवात होण्यापूर्वी मतदान केंद्राध्यक्ष चिन्हांकित मतदार यादी; जी मतदान केंद्रावर वापरण्यात येणार आहे त्यामध्ये तसेच व्हीएम-१ या नमुन्यातील मतदार नोंदवही, यामध्ये कोणत्याही खुणा नाहीत हे उपस्थित उमेदवार अथवा निवडणूक प्रतिनिधी यांना दाखवील.

२०. मतदान केंद्राध्यक्षांनी मतदान सुरु होण्यापूर्वी करावयाचे घोषणापत्र

मतदान केंद्राध्यक्षांनी मतदान सुरु होण्यापूर्वी (प्रतिरुप मतदान घेतल्याबाबत) तसेच चिन्हांकित मतदार यादी अथवा मतदार नोंदवही यावर EDC व PB व्यतिरिक्त कोणतीही खूण नसल्याबाबत; तसेच पेपरसीलवर संबंधितांची स्वाक्षरी घेतल्याबाबत जोडपत्र-१२अ मध्ये दिलेल्या नमुन्यातील घोषणापत्र वाचून दाखवून त्यावर उपस्थित मतदान प्रतिनिधींच्या स्वाक्ष-या घ्याव्यात.

२१. मतदान गुप्त ठेवण्याबाबत ताकीद

मतदान केंद्राध्यक्षांनी सर्व उपस्थितांना मतदानाबाबतची गोपनीयता पाळण्याबाबत ताकीद द्यावी व गोपनीयतेचा भंग झाल्यास संबंधितांवर कारवाई होईल, याची जाणीव करून द्यावी.

२२. मतदानास सुरुवात करणे

मतदान केंद्राध्यक्षांनी मतदानासाठी ठरवून दिलेल्या वेळेवर अचूक मतदान सुरु करावे. त्यापूर्वी ज्या काही बाबी पार पाडणे आवश्यक आहे त्या वेळीच पार पाडाव्यात. काही न टाळता येणा-या कारणांमुळे मतदान सुरु होण्यास विलंब झाल्यास मतदानाची वेळ वाढवून देण्याचे त्यांना अधिकार नाहीत व मतदान ठरल्यावेळीच बंद झाले पाहिजे. तथापि, मतदान बंद होण्याच्यावेळी जितके मतदार मतदान केंद्रावर उपस्थित असतील त्या सर्वांना मतदान करू द्यावे.

मतदान केंद्रात प्रवेश देणे :

याबाबत ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ च्या नियम २० च्या तरतुदीनुसार तसेच राज्य निवडणूक आयोगाकडील वेळोवेळी देण्यात येणाऱ्या सुचनांनुसार कार्यवाही करण्यात यावी. नियम २० ची तरतुद खालीलप्रमाणे आहे.

निवडणुकीच्या दिवशी प्रत्येक अध्यासी अधिका-याने, तो ज्या मतदान केंद्राच्या अध्यासी अधिकारी असेल त्या मतदान केंद्राच्या पुढच्या खोलीत (अॅन्टी रुम) पुढील इसमांना प्रवेश दिला पाहिजे :-

(अ) उमेदवार व मतदारांची ओळख पटविण्यास मदत करण्यासाठी उमेदवार निवडतील असे अभिकर्ते; आणि (ब) मताधिकारी आणि कामावर असलेले इतर लोकसेवक :

परंतु, प्रत्येक मतदान केंद्रात, उमेदवारांखेरीज आणखी प्रत्येक उमेदवाराचा एक अभिकर्ता नेहमी हजर असला पाहिजे. (२) उमेदवार आणि त्यांचे अभिकर्ते यांच्याशिवाय, मतदार व अध्यासी अधिका-याने या बाबतीत दिलेल्या विशेष निदेशाद्वारे ज्यांना प्रवेश दिला जाईल असे इसम कोणतेही असल्यास यांनाच फक्त मतदान केंद्रात प्रवेश दिला पाहिजे.

तसेच मतदान केंद्रावरील मतदारांच्या व इतर व्यक्तींच्या वर्तणुकीबाबत निवडणूक नियम २१ व २२ च्या तरतुदी लागू राहतील. मतदान केंद्रात १०० मीटर परिघात निवडणूक विषयक कायदे लागू असतात. मतदान केंद्राच्या १०० मीटर परिघाच्या क्षेत्रात कोणत्याही प्रकारची प्रचार करणारी भितीपत्रके, छायाचित्रे अथवा बिल्ले लावण्यास परवानगी नाही. तसेच या १०० मीटर परिघाच्या क्षेत्रात अनधिकृत व्यक्तीस प्रवेश नाही. मतदान केंद्राध्यक्षांच्या मतदान केंद्रावर मतदाराव्यतिरिक्त फक्त पुढील व्यक्तींना प्रवेश असेल.

अ) मतदान केंद्रावर नेमलेले शासकिय अधिकारी व कर्मचारी (मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान अधिकारी, लिपिक, चतुर्थश्रेणी कर्मचारी इ.)

ब)) राज्य निवडणूक आयोगाने प्राधिकृत केलेली व्यक्ती तसेच निवडणूक प्रक्रियेशी संबंधित अधिकारी व कर्मचारी,

क) राज्य निवडणूक आयोगाने नेमलेला निरीक्षक,

ड) उमेदवार व उमेदवाराचा एक अधिकृत निवडणूक प्रतिनिधी,

ई) मतदान प्रतिनिधी / अभिकर्ता.

फ) मतदारासोबत येणारे बालक / मूल,

ग) मदतीवीना चालू न शकणा-या अंध किंवा अपंग मतदारासोबत येणारी व्यक्ती,

ह) मतदाराची ओळख पटविण्याकरीता किंवा केंद्राध्यक्षाच्या कामात मदत करण्याकरीता मतदान केंद्राध्यक्ष /अध्यासी अधिकारी याने परवानगी दिलेली व्यक्ती.

या सर्व व्यक्तींना मतदान केंद्राध्यक्षाने मागणी केल्यास आवश्यक ते ओळखपत्र उपलब्ध करून दिल्यानंतर मतदान केंद्रात प्रवेश राहिल. मतदाराला मतदान केंद्रावर प्रवेश देतांना भारत निवडणूक आयोगाकडील मतदार ओळख पत्र सादर करावे लागेल. ज्या मतदारांना ओळखपत्र प्राप्त झालेले नाही अथवा अन्य कारणामुळे ओळखपत्र दाखवू शकत नाही त्या मतदारांना राज्य निवडणूक आयोगाकडील दि. ४ एप्रिल, २००५ च्या परिपत्रकामध्ये नमूद केलेल्या कागदपत्राच्या आधारे मतदान अधिकाऱ्यांना आपली ओळख पटवून द्यावी लागेल. त्यानंतरच मतदाराला मतदान केंद्रात प्रवेश दिला जाईल व मतदान करू दिले जाईल.

मतदान केंद्राध्यक्ष हा मतदान केंद्रावरील मतदान प्रक्रीयेच्या संदर्भात सर्व अधिकार असलेला व सर्वाधिक जबाबदार अधिकारी आहे. निवडणूकी संदर्भात कामावरील सरकारी नोकर अथवा मतदान केंद्रावर नेमलेले शासकिय अधिकारी किंवा कर्मचारी ही संज्ञा पोलिस कर्मचारी किंवा अधिका-यास लागू होत नाही. त्यामुळे गणवेशातील किंवा साध्या वेषातील पोलिसांना मतदान केंद्राच्या आत येण्यास परवानगी देऊ नये. परंतु, कायदा व सुव्यवस्थेच्या दृष्टीने अथवा मतदान प्रक्रीया सुरळीत पार पाडण्याकरीता एखाद्या प्रसंगी मतदान केंद्राध्यक्ष पोलिस अधिका-याची मदत घेवू शकतो व आवश्यक तर मतदान केंद्रात प्रवेश देवू शकतो. मतदारासोबत किंवा उमेदवारा सोबतच्या सुरक्षा रक्षकांना मतदान केंद्रात प्रवेश नाही.

मतदान केंद्रापासून १०० मीटर परिघाच्या क्षेत्रात एखाद्या व्यक्तीकडून मतदान प्रक्रीयेत अडथळा होईल, असा ध्वनीक्षेपक (लाऊडस्पीकर) लावण्यात आला असेल तर, मतदान केंद्राध्यक्ष तो बंद करण्यास आदेश देवू शकतो.

निवडणूकी संदर्भात कामावरील लोकसेवक ही व्याख्या राज्य व केंद्र सरकारचे मंत्री, उपमंत्री आणि राज्यमंत्र्यांना लागू होत नाही आणि त्यासाठी आयोगाच्या सूचनेनुसार त्यांची निवडणूक प्रतिनिधी वा मतदान प्रतिनिधी म्हणून नेमणूक करता येत नाही. खासदार, आमदार व अन्य लोकप्रतिनिधी यांना देखील मतदान केंद्रात ते संबंधित केंद्रावरील मतदार नसल्यास प्रवेश करता येणार नाही.

वृत्तपत्र प्रतिनिधी व छायाचित्रकारांना सुविधा:-

मतदान केंद्राबाहेर रांगेत उभ्या असलेल्या मतादारांची छायाचित्रे छायाचित्रकारांना घेता येतील. मात्र त्यांनी शांततापूर्ण व शिस्तबद्ध मतदान व्यवस्थेत बाधा पोचवू नये.

मतदार नसलेल्या कुणाही व्यक्तिस मतदान केंद्रात प्रवेश देण्यात निवडणूक निर्णय अधिकारी परवानगी देऊ शकत नाही. आयोगाचे अधिकृत प्रवेशपत्र असल्याशिवाय कुणाही पत्रकार किंवा प्रसार माध्यमाच्या प्रतिनिधीला किंवा

छायाचित्रकाराला मतदान केंद्रात प्रवेश मिळणार नाही. तसेच कोणत्याही परिस्थितीत मतदार प्रत्यक्ष मतदान करताना छायाचित्र काढू देऊ नये.

आयोगाने नियुक्त केलेल्या निरीक्षकांसाठी सुविधा:-

राज्य निवडणूक आयोग अलिकडे काही स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकीसाठी आपले निरीक्षक पाठवित आहे. त्यांची नियुक्ती ही वैध आहे.

जिल्हाधिकारी कार्यालयाने पुरविलेले ओळखपत्र व राज्य निवडणूक आयोगाचे अधिकारपत्र / नियुक्तीपत्र सदर निवडणूक निरीक्षकाकडे असेल.

मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान केंद्रात एकावेळी किती मतदारांना प्रवेश द्यायचा याचे नियमन करील

महिला मतदारांसाठी सुविधा :

(१) जेव्हा एखादे मतदान केंद्र हे पुरुष व महिलांसाठी सामाईक असेल तेव्हा, मतदान केंद्राध्यक्ष, असा निदेश देईल की, ते मतदान केंद्रामध्ये वेगवेगळ्या गटाने एकानंतर एक या रीतीने प्रवेश करतील. (अर्थात, काही महिला मतदारांनंतर काही पुरुष मतदार नंतर पुन्हा काही महिला मतदार अशा क्रमाने)

(२) निवडणूक निर्णय अधिकारी किंवा मतदान केंद्राध्यक्ष, महिला मतदारांना सहकार्य करण्यासाठी आणि तसेच महिला मतदारांच्या संबंधातील मतदान घेण्यामध्ये सर्वसाधारणपणे मतदान केंद्राध्यक्षास मदत करण्यासाठी आणि विशेषतः आवश्यक असेल तेव्हा एखाद्या महिला मतदाराची झडती घेतांना किंवा ओळख पटविण्यासाठी मदत करण्यासाठी मतदान केंद्रातील एक परिचर म्हणून सेवा करण्यासाठी एखाद्या महिलेची नियुक्ती करू शकेल. परंतु अशी व्यक्ती कोणत्याही राजकिय पक्षाशी संबंधित नसेल व शक्यतो शासकिय कर्मचारी असेल असे पहावे.

मतदारांची ओळख पटविणे :

(१) मतदान केंद्राध्यक्ष मतदारांची ओळख पटविण्यामध्ये मदत करण्यासाठी किंवा मतदान घेण्यामध्ये अन्यप्रकारे त्याला मदत करण्यासाठी त्याला योग्य वाटेल अशा व्यक्तीची मतदान केंद्रात नियुक्ती करू शकेल.

(२) जेव्हा प्रत्येक मतदार मतदान केंद्रात प्रवेश करील तेव्हा, मतदान केंद्राध्यक्ष किंवा याबाबतीत त्याने प्राधिकृत केलेला मतदान अधिकारी मतदार यादीतील संबंधित नोंदीबरोबर मतदाराचे नाव इतर तपशील ताडून पाहील आणि त्यानंतर, मतदाराचा अनुक्रमांक, नाव व इतर तपशील पुकारील.

(३) जेव्हा मतदार केंद्र अशा मतदारसंघात येत असेल की तेथील मतदारांचा मतदान नोंदणी नियम, १९६० च्या तरतुदीनुसार मतदार ओळखपत्रे देण्यात आली असतील त्याबाबतीत, असा मतदार, मतदान केंद्राध्यक्षास किंवा याबाबतीत त्याने प्राधिकृत केलेल्या मतदान अधिकाऱ्यास आपले ओळखपत्र दाखवील. त्याचप्रमाणे मतदाराची ओळख पटविण्याकरीता आयोगाच्या दि. ४/४/२००५ च्या परिपत्रकातील पुरावे ग्राह्य धरण्यात येतील. ते पुरावे खालीलप्रमाणे आहेत :-

- १) पासपोर्ट,
- २) वाहन चालविण्याचा परवाना,

- ३) आयकर विभागाकडील पॅन ओळखपत्र.
- ४) केंद्र शासन / राज्य शासन / सार्वजनिक उपक्रम / स्थानिक स्वराज्य संस्था / खाजगी कंपनी अथवा कारखाने यांनी आपल्या कर्मचाऱ्यांना दिलेली ओळखपत्रे,
- ५) बँकेचे / किसान / पोस्टाचे पासबुक,
- ६) आयोगाने ज्या दिवशी निवडणुकीचा कार्यक्रम निर्गमित केला असेल त्या दिवसाच्या आदल्या दिवशीपर्यंत देण्यात आलेली शिधापत्रिका,
- ७) सक्षम प्राधिकाऱ्याने अनुसूचित जाती / अनुसूचित जमाती / इतर मागासवर्ग / विमुक्त जाती / भटक्या जमाती / विशेष मागास प्रवर्ग इत्यादींना दिलेले जातीचे प्रमाणपत्र,
- ८) विद्यार्थ्यांचे ओळखपत्र,
- ९) मालमत्ता बाबतची कागदपत्रे तसेच नोंदणी खत इत्यादी,
- १०) शस्त्रास्त्र परवाना,
- ११) परिवहन प्राधिकरणाने दिलेला वाहक परवाना (Conductor Licences)
- १२) निवृत्त कर्मचाऱ्यांचे पेन्शन पासबुक / पेन्शन पेमेंट ऑर्डर,
- १३) निवृत्त कर्मचाऱ्यांच्या विधवा / अवर्लंबिता प्रमाणपत्र
- १४) आयोगाने ज्या दिवशी निवडणुकीचा कार्यक्रम निर्गमित केला असेल त्या दिवसाच्या आदल्या दिवशीपर्यंत दिलेले रेल्वे पासचे ओळखपत्र
- १५) अफंगत्वाचा दाखला,
- १६) स्वातंत्र्यसैनिकाचे ओळखपत्र,
- १७) मतदान केंद्राध्यक्षास मतदाराची ओळख समाधानकारकरित्या पटेल असे अन्य कोणतेही कागदपत्र.

(४) मतदानपत्रिका मिळण्याचा एखाद्या व्यक्तीचा अधिकार निर्धारित करतांना, मतदान केंद्राध्यक्ष किंवा यथास्थिती, मतदान अधिकारी, मतदार यादीत नोंदीमधील लेखनदोष किंवा मुद्रणदोष, जर त्यांची अशी नोंद ज्याच्याशी संबंधित आहे ती व्यक्ती तोच मतदार असल्याची खात्री पटल्यास, दुर्लक्षित करील.

तोतयेगिरीविरुद्ध संरक्षक उपाययोजना

याबाबतची कार्यवाही नियम २३ अ च्या तरतुदीनुसार राहिल. त्यानुसार मतदारांचा तोतयेगिरीला आळा घालण्याच्या दृष्टीने, ज्याच्या ओळखीबद्दल, यथास्थिती, मतदान केंद्राध्यक्षाची किंवा मतदान अधिकाऱ्याची खात्री पटली आहे असा प्रत्यक्ष प्रत्येक मतदार केंद्राध्यक्षास किंवा मतदान अधिकाऱ्यास, त्याच्या डाव्या हाताची तर्जनी तपासू देईल आणि तिच्यावर पक्क्या शाईची खूण करू देईल.

(२) कोणत्याही मतदाराने पोट-नियम (१) अन्वये त्याच्या डाव्या हाताची तर्जनी तपासू देण्यास किंवा तिच्यावर खूण करू देण्यास नकार दिल्यास किंवा त्यांच्या डाव्या हाताच्या तर्जनीवर अगोदरच अशी खूण केलेली असल्यास किंवा

शाईची खूण नाहीशी करण्याच्या दृष्टीने त्याने कोणतीही कृती केल्यास त्याला मतपत्रिका पुरविली जाणार नाही किंवा मत देण्यास परवानगी दिली जाणार नाही.

स्पष्टीकरण- या नियमातील, मतदाराच्या डाव्या हाताच्या तर्जनीच्या निर्देशाचा अर्थ त्या मतदाराला डाव्या हाताची तर्जनी नसेल त्याबाबतीत त्याच्या डाव्या हाताचे दुसरे कोणतेही बोट आणि डाव्या हाताचे एकही बोट नसेल त्याबाबतीत त्याच उजव्या हाताचे तर्जनी अथवा उजव्या हाताचे कोणतेही बोट असा आणि त्याच्या दोनही हातांचे एकही बोट नसेल त्याबाबतीत त्याला असणा-या डाव्या अथवा उजव्या हाताचे टोक असा लावण्यात येईल.

मतदार म्हणून बतावणी करणे हा गुन्हा आहे. अशा व्यक्तीविरुद्ध फौजदारी कारवाई करण्यात येऊन, भारत दंड संहिता, १८६०, कलम १७१ खाली सदर अपराधाला १ वर्षाची साधी अगर सक्त मजुरीची कैद किंवा दंड अगर दोन्हीही, अशा शिक्षा होऊ शकते.

२३. आव्हानित मते (Challenged Votes) (जोडपत्र-७)

(१) एखादया मतदान प्रतिनिधीने मतदाराच्या ओळखीस आव्हान दिल्यास संबंधित प्रतिनिधीकडून रोख रु.२ इतकी अनामत रक्कम ठेवून घ्यावी. मतदाराची चौकशी केल्यानंतर सदर मतदार खरा असल्याचे निष्पन्न झाल्यास सदर मतदारास मतदान करू द्यावे. तथापि, मतदार खरा नसल्याचे निष्पन्न झाल्यास व तो बोगस असल्याचे निदर्शनास आल्यास त्यास पोलिसांच्या स्वाधीन करावे आणि त्याबाबतची लेखी तक्रार पोलिसात द्यावी. सदर तक्रारीची पोलिसांनी गंभीर दखल घेऊन गुन्हेगाराविरुद्ध गुन्हा शाबित होईल, यादृष्टीने आवश्यक ती सर्व कार्यवाही करावी. (पहा जोडपत्र -७)

हरकत घेण्यात आलेली मते: (Challenged Votes)

याबाबतची कार्यवाही निवडणूक नियम २९ च्या तरतुदीप्रमाणे राहिल. त्यानुसार मतदानपत्रिकेसाठी अर्ज करून आपण अमुक मतदार आहे असे म्हणवून कोणत्याही इसमाने बतावणी केल्याचा अपराध केला आहे असे जर कोणताही उमेदवार, निवडणूक अभिकर्ता किंवा मतदान अभिकर्ता जाहीर करील व ते सिध्द करण्याचे काम हाती घेईल तर, केंद्राध्यक्षाने अशा इसमास, (जोडपत्र-७) नमुना ड मधील हरकत घेतलेल्या मतांच्या यादीत त्याचे नाव व पत्ता लिहिण्यास किंवा जर त्याला लिहिता येत नसेल तर त्यावर त्याच्या अंगठ्याचा ठसा देण्यास भाग पाडले पाहिजे. तसेच अशा इसमास तो तोच इसम आहे या विषयी पुरावा हजर करण्यासही भाग पाडले पाहिजे. परंतु, उमेदवाराने किंवा अशा अभिकर्त्याने ज्या ज्या वेळी तो हरकत घेईल त्या प्रत्येक वेळी (दोन रुपये इतकी) रक्कम केंद्राध्यक्षाकडे अनामत ठेवल्यावाचून केंद्राध्यक्षाने ह्या पोट-नियमान्वये कोणतीही उपाययोजना करता कामा नये.

(२) ज्या विरुद्ध अशा रीतीने हरकत घेण्यात आली असेल तो इसम अशी आवश्यक गोष्ट करण्याचे नाकारील तर, त्यास मत देण्याची परवानगी देता कामा नये. परंतु असा इसम जर अशा रीतीने ती गोष्ट करील आणि त्यास प्रश्न विचारले असता, तो यादीत नाव असलेला इसम आहे किंवा नाही या प्रश्नास संपूर्ण होकारार्थ उत्तर देईल आणि त्याने मतदारसंघातील

किंवा इतर कोणत्याही मतदार संघातील उक्त निवडणुकीत मत दिले आहे किंवा नाही या प्रश्नास नकारार्थ उत्तर देईल तर, बतावणीबद्दल शिक्षा होईल अशी ताकीद दिल्यानंतर त्यास मत देण्याची परवानगी देण्यात आली पाहिजे.

(३) केंद्राध्यक्षाने त्या ठिकाणी त्यास आवश्यक वाटेल अशी चौकशी केल्यानंतर जर असे मत होईल की, पोट-नियम (१) अन्वये उमेदवाराने किंवा त्याचा अभिकर्त्याने घेतलेली हरकत पोकळ आहे व ती शुध्दबुद्धीने घेतलेली नाही, तर त्याने पोट-नियम (१) अन्वये अनामत ठेवलेली रक्कम राज्य सरकारकडे जमा करण्यात यावी असे फर्माविले पाहिजे व त्याचा यासंबंधीचा आदेश अखेरचा असेल.

(४) पोट-नियम (१) अन्वये ठेवलेली अनामत रक्कम पोट-नियम (३) अन्वये जप्त करण्यात आली नाही तर, ती, ज्या दिवशी देण्यात आली असेल त्या दिवशी मतदानाची वेळ संपल्यावर, ज्या इसमाने ती दिली असेल त्या इसमास ती परत देण्यात आली पाहिजे.

(५) केंद्राध्यक्षाने प्रत्येक बाबतीत मग ज्या इसमाविरुध्द हरकत घेण्यात आली असेल त्या इसमास मत देण्याची परवानगी देण्यात आलेली असो किंवा नसो- त्या परिस्थितीची प्रश्नास्पद मतांची नोंद केली पाहिजे.

स्पष्टीकरण :- एखाद्या मतदारास (१) मतदारांचे यादीत नाव असलेला तो इसम नाही, म्हणजे मतदार असल्याची तो बतावणी करीत आहे, किंवा (२) सदर मतदाराने त्या निवडणुकीत त्याच मतदारसंघात (वॉर्ड) दुसरे नावाने किंवा दुस-या मतदारसंघात स्वतःचे नावाने मत दिले अशी हरकत उमेदवार किंवा त्याचे अभिकर्त्याने घेतल्यावर, सदर मतदाराने ती गोष्ट नाकारल्यास, त्यास मत देण्याचा हक्क आहे, अशा वेळी सदर मतदाराचे नाव "हरकत घेण्यात आलेल्या मतदारांचे यादीत" (List of Challenged Votes) (जोडपत्र-७) केंद्राध्यक्षाने नमूद केले पाहिजे.

मतदार म्हणून बतावणी करणे हा गुन्हा आहे. अशा व्यक्तीविरुध्द फौजदारी कारवाई करण्यात येऊन, भारत वंड संहिता, १८६०, कलम १७१ खाली सदर अपराधाला १ वर्षाची साधी अगर सक्त मजुरीची कैद किंवा वंड अगर दोन्हीही, अशा शिक्षा होऊ शकते.

(१) कोणताही मतदान प्रतिनिधी, विशिष्ट मतदार असल्याचा दावा करणाऱ्या एखाद्या व्यक्तीच्या ओळखीस जेव्हा आव्हान देईल. तेव्हा असे आव्हान देण्यापूर्वी अशा प्रत्येक आव्हानासाठी मतदान केंद्राध्यक्षाकडे दोन रुपये इतकी रक्कम प्रथम जमा करील.

(२) अशी रक्कम जमा केल्यावर, मतदान केंद्राध्यक्ष,-

(अ) आव्हान देण्यात आलेल्या अशा व्यक्तीस तोतयेगिरीकरिता शास्ती करण्याची ताकीद देईल.

(ब) मतदार यादीतील संबंधित नोंद पूर्णपणे वाचिल आणि त्याला, तो त्या नोंदीमध्ये निर्दिष्ट केलेली व्यक्ती आहे किंवा कसे याबाबत त्याला विचारील;

(क) आव्हानीत मतांच्या यादीमध्ये (List of Challenged Votes) त्याचे नाव पत्ता नोंदवील; आणि

(ड) उक्त यादीमध्ये त्याची स्वाक्षरी करण्यास त्याला फर्मावील.

(३) त्यानंतर मतदान केंद्राध्यक्ष त्या आव्हानाच्या संबंधात संक्षिप्त न्यायचौकशी (Summery Inquiry)

करील आणि त्या प्रयोजनासाठी,-

(अ) आव्हान देणाऱ्यास, आव्हानाच्या पृष्ठार्थ पुरावा सादर करण्यास आणि आव्हान दिलेल्या व्यक्तीस, तिच्या ओळखी पृष्ठार्थ पुरावा सादर करण्यास फर्मावील;

(ब) आव्हान दिलेल्या व्यक्तीस, तिची ओळख सिद्ध करण्याच्या प्रयोजनार्थ आवश्यक असलेले कोणतेही प्रश्न विचारील आणि शपथंवर त्याची उत्तरे देण्यास तिला फर्मावील; आणि

(क) आव्हान दिलेल्या व्यक्तीस आणि पुरावा देऊ करणाऱ्या अन्य कोणत्याही व्यक्तीस शपथ देईल.

(४) चौकशी केल्यानंतर आव्हान सिद्ध होऊ शकले नाही असे मतदान केंद्राध्यक्षास वाटल्यास, तो आव्हान दिलेल्या व्यक्तीस मतदान करण्याची परवानगी देईल, आणि आव्हान सिद्ध झाले आहे असे त्याला वाटल्यास, तो आव्हान दिलेल्या व्यक्तीस मतदान करण्यास मनाई करील.

(५) आव्हान शुल्लक आहे किंवा सद्भावनेने केलेले नाही असे मतदान केंद्राध्यक्षाचे मत झाल्यास तो, वरिल अनुक्रमांक (१) अन्वये जमा केलेली रक्कम शासनाकडे समपहत करील आणि अन्य कोणत्याही बाबतीत, चौकशी समाप्त झाल्यावर ती आव्हानकर्त्यास परत करील.

२४. बोंटांना शाई लावणे

प्रत्येक मतदाराच्या डाव्या हाताच्या तर्जनीस शाई लावावी. शाई लावण्याची कार्यवाही सदर मतदाराने पुन्हा दुस-या कोणाच्या नांवावर मतदान करू नये, यासाठी करण्यात येते. एखादा मतदार त्याच्या डाव्या हाताची तर्जनी त्यावर शाई लावली आहे किंवा कसे, हे तपासण्यासाठी तपासू देण्यास तयार नसल्यास त्यास मतदान करू देण्यात येणार नाही. एखादया मतदाराच्या डाव्या हातास तर्जनी नसल्यास डाव्या हाताच्या अन्य कोणत्याही बोंटास शाई लावावी. डाव्या हातास कोणतेही बोट नसल्यास उजव्या हाताच्या तर्जनीस व तर्जनी नसल्यास अन्य कोणत्याही बोंटास शाई लावावी. मतदारास दोन्ही हातास बोटे नसल्यास त्याच्या डाव्या किंवा उजव्या हाताच्या भागाच्या टोकास शाई लावण्यात यावी.

२५. मतदार नोंदवहीत मतदाराचा अनुक्रमांक लिहिणे

कोणत्याही मतदारास मतदान करू देण्यापूर्वी मतदार नोंदवहीत त्याचा चिन्हांकित मतदार यादीतील अनुक्रमांक लिहावा व त्यासमोर त्याची स्वाक्षरी घ्यावी अथवा अंगठ्याचा ठसा उमटवावा. कोणताही मतदार आपली स्वाक्षरी करण्यास अथवा अंगठ्याचा ठसा उमटविण्यास नकार देत असल्यास त्यास मतदान करू देऊ नये व तसा शाई लावण्यात नोंदवहीत लिहिण्यात यावा.

२६. मतदार चिठ्ठी देणे

(१) मतदार नोंदवहीत मतदाराचा अनुक्रमांक लिहून त्याची स्वाक्षरी अथवा अंगठ्याचा ठसा घेतल्यानंतर मतदारास प्रकरण-चार मध्ये नमूद केल्यानुसार मतदार चिठ्ठी देण्यात यावी.

(२) त्यानंतर मतदार कंट्रोल युनिट ज्या मतदान अधिका-याकडे आहे त्यांच्याकडे अथवा मतदान केंद्राध्यक्षांच्या ताब्यात असल्यास त्यांच्याकडे जाईल व त्यास मतदार चिठ्ठी दाखविल. मतदार चिठ्ठी पाहिल्यानंतरच संबंधित अधिकारी त्यास मतदान करण्याची अनुमती देईल.

(३) हे अत्यंत महत्वाचे आहे की, त्यांना ज्या क्रमाने मतदार चिठ्ठ्या देण्यात येतील व त्यांची नांवे ज्या क्रमाने मतदार नोंदवहीत नोंदविण्यात येतील त्याच क्रमाने मतदारांनी आपली मते नोंदविणे आवश्यक आहे. यासाठी मतदान केंद्राध्यक्ष अथवा कंट्रोल युनिट ज्यांच्या ताब्यात आहे असा मतदान अधिकारी मतदारास मतदान कक्षाकडे जाण्याची त्याच क्रमाने परवानगी देईल. (जो क्रमांक मतदार चिठ्ठीवर लिहिलेला आहे.)

(४) काही कारणांमुळे ज्या क्रमाने मतदार नोंदवहीत नांवे नोंदविण्यात आलेली आहेत त्या क्रमाने एखाद्या मतदाराने आपले मत न नोंदविता वेगळ्या क्रमांकावर मत नोंदविल्यास सदर मतदाराने कोणत्या क्रमांकावर मतदान केले तो अनुक्रमांक मतदार नोंदवहीत सदर मतदाराच्या स्वाक्षरीसमोरील शेरा (रिमार्क) या रकान्यात लिहिण्यात यावा.

२७. मतदाराने मत नोंदविणे

(१) वर नमूद केल्यानुसार सर्व कार्यवाही पार पडल्यानंतर कंट्रोल युनिट ज्या अधिका-याच्या ताब्यात आहे; तो अधिकारी संबंधित मतदारास मतदान कक्षाकडे जाण्याची अनुमती देईल. त्यापूर्वी कंट्रोल युनिटमधील बॅलट हे बटन दाबल्यानंतर बॅलटिंग युनिट मत नोंदविण्यासाठी तयार होईल व कंट्रोल युनिटवरील "बिझी" असे लिहिलेला लाल दिवा पेटेल व बॅलटिंग युनिटवरील "रेडी" असे लिहिलेला हिरवा दिवा पेटेल. मतदार आपले मत आपली इच्छा असलेल्या उमेदवाराच्या समोरील बटन दाबून नोंदविल. त्याने बटन दाबताच बटणाशेजारील लाल दिवा पेटेल व बॅलटिंग युनिटवरील हिरवा दिवा बंद होईल व त्याचवेळी च्चीपछ असा आवाज कंट्रोल युनिटमधून निघेल. काही सेकंदानंतर बीप आवाज बंद होईल व बॅलटिंग युनिट वरील उमेदवारासमोरील लाल दिवा तसेच कंट्रोल युनिटवरील बिझी असे लिहिलेला लाल दिवा हे बंद होतील. सदरचे डोळ्यांना दिसणारी व कानांनी ऐकू येणारी ही चिन्हे मत नोंदल्याचे निदर्शक आहेत. मतदाराने आपले मत नोंदविताच मतदान कक्षाच्या बाहेर यावे.

(२) अशारीतीने प्रत्येक वेळी नवीन मतदार आल्यानंतर हीच कार्यपध्दती अवलंबिण्यात यावी. मतदान कक्षात एकावेळी एकच मतदार जाईल, याची दक्षता घ्यावी. तसेच कंट्रोल युनिटवरील बॅलट बटण दाबण्यापूर्वी मतदान कक्षात आधी गेलेला मतदार बाहेर आला असेल याचीही दक्षता घ्यावी.

२८. नोंदविण्यात आलेल्या मतांचा वरचेवर ताळमेळ घालणे

कोणत्याहीवेळी मतदान यंत्रात एकूण किती मते नोंदविण्यात आलेली आहेत, हे पाहण्यासाठी कंट्रोल युनिटवरील टोटल हे बटण दाबावे. हे बटण दाबल्यानंतर कंट्रोल युनिटच्या डिस्प्ले पॅनेलवर त्या क्षणापर्यंत किती मते नोंदविण्यात आलेली आहेत, याची संख्या दिसू लागेल. मतदार नोंदवहीत नोंदविण्यात आलेली मतांची संख्या व मतदान यंत्रात नोंदविल्या गेलेल्या मतांची संख्या यांचा मेळ बसतो आहे किंवा कसे, हे पाहण्यासाठी ही प्रक्रिया वरचेवर करावी. मतदान केंद्राध्यक्षांनी साधारणपणे दर दोन तासांनी हा ताळमेळ बसतो आहे हे पहावे व त्याची नोंद मतदान केंद्राध्यक्षांच्या डायरीमध्ये योग्य त्या रकान्यामध्ये घ्यावी.

२९. मतदानाबाबत गुप्तता बाळगणे

मतदान केंद्रातील प्रत्येक मतदार आपल्या मतदानाबाबत पूर्णपणे गुप्तता पाळील. तसेच मतदान पध्दती जशी विहित करण्यात आली आहे तिचे पालन करील. अशा कार्यपध्दतीचे पालन करण्यास कोणत्याही मतदाराने नकार दिल्यास मतदान केंद्राध्यक्षाने त्यास ताकीद द्यावी व तरीही तो मतदान कार्यपध्दतीचे पालन करित नसल्यास त्यास मतदान करू देऊ नये. अशा मतदारास मतदार चिह्नी देण्यात आली असेल तर तो त्याच्याकडून परत घेऊन रद्द करण्यात यावी. जेव्हा मतदान पध्दतीचे पालन न केल्याबद्दल एखाद्या मतदारास मतदान करू देण्यास नकार देण्यात आला असेल त्यावेळी व्हीएम-१ या नमुन्यातील मतदार नोंदवहीत च्छाभिप्रायछ या रकान्यात संबंधित मतदारासमोर तशी नोंद घेण्यात यावी व मतदान केंद्राध्यक्षांनी आपली पूर्ण सही त्या नोंदीखाली करावी. अशा परिस्थितीत अनुक्रमांकामध्ये मात्र कोणताही बदल करण्याची आवश्यकता नाही.

३०. अंध व अपंग मतदारांनी मतदान करणे

यासंदर्भात मतदान केंद्राध्यक्षांनी इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राद्वारे मतदान करण्याबाबतच्या आदेशामधील परिच्छेद-१७ तसेच निवडणूक नियमामधील तरतुदींचे पालन करावे. (पहा आयोगाचे आदेश दि. २८/३/२००७ परिशिष्ट-IX आणि या पुस्तिकेतील प्रकरण ११ तसेच जोडपत्र ६ व ८)

३१. मतदाराने मतदान करण्याचे नाकारणे

एखाद्या मतदाराने मतदार नोंदवहीत त्याचे नांव नोंदविल्यानंतर व त्यापुढे त्याने आपली स्वाक्षरी अथवा अंगठ्याचा ठसा उमटविल्यानंतर मतदान करावयाचे नाही, असे ठरविल्यास त्यास मतदान करण्याबाबत जबरदस्ती करण्यात येऊ नये. त्याने मतदान करावयाचे नाही, असे ठरविल्यासंदर्भात मतदार नोंदवहीतील "अभिप्राय" या रकान्यात तशी नोंद करण्यात यावी व मतदान केंद्राध्यक्षांनी संबंधित मतदाराची स्वाक्षरी अथवा अंगठ्याचा ठसा शे-यापुढे घ्यावा. तसेच यासंदर्भात मतदार नोंदवहीतील अनुक्रमांकामध्ये कोणताही बदल करण्याची आवश्यकता नाही.

अपवादात्मक परिस्थितीमध्ये जर एखाद्या मतदाराने ज्यासाठी निवडणूक लढविली जात आहे, त्या सर्व पदांपैकी एका पदाकरिता किंवा कोणत्याही पदासाठी मतदान केले नाही व मतदान कक्षामधून बाहेर निघाला तर केंद्राध्यक्षांना ही गोष्ट त्यांच्याकडे असलेल्या "Control Unit" वर लाल दिवा न विझल्यामुळे लक्षात येईल व अशावेळी मतदाराने द्यावयाच्या मतापेक्षा कमी मते नोंदविली तर मतदान यंत्र पुढील मतदारासाठी तयार (Ready) होणार नाही. अशा परिस्थितीत केंद्राध्यक्षांनी संबंधित मतदाराला त्याचे मतदान पूर्ण न झाल्याबाबतची कल्पना देणे आवश्यक राहिल व मतदारास मतदान पूर्ण करण्याबाबत, विनंती करावी. जर मतदाराने पुन्हा मतदान कक्षात जाऊन उर्वरित पदांकरिता मत नोंदविले तर या बटनाचा वापर करण्याची आवश्यकता भासणार नाही. पण जर मतदारास उर्वरित पदांपैकी एका पदासाठी किंवा दोन्ही पदांकरिता कोणालाही मतदान करावयाचे नसेल तेव्हा त्या मतदारास त्याने "END" बटन दाबण्याबाबत विनंती करण्यात यावी. जेणेकरून त्याची मतदानाची प्रक्रिया पूर्ण होईल व केंद्राध्यक्षांकडे असलेल्या नियंत्रण युनिटवरील ("Control Unit") लाल दिवा विझून जाईल व इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र पुढील मतदानासाठी तयार होईल. अपवादात्मक प्रकरणांपैकी कधी एखादा मतदार "END" बटन दाबण्यासाठी नकार देईल तेव्हा मतदान केंद्राध्यक्षांनी मतदान यंत्रावरील मतपत्रिकेसह सर्व भाग ("END" बटनाव्यतिरिक्त) अपारदर्शक पुड्याने झाकावा व त्यानंतर केंद्राध्यक्षांनी केंद्रात उपस्थित असलेल्या सर्व मतदान प्रतिनिधींना बरोबर घेऊन त्यांच्या साक्षीने "END" बटन दाबावे व याबाबतची योग्य ती नोंद मतदान केंद्राध्यक्षांच्या डायरीमध्ये घ्यावी.

३२. प्रदत्त मते

(१) जेव्हा एखादा मतदार मतदान केंद्रात आल्यानंतर त्याला असे आढळून आले की, त्याच्या नांवावर अन्य एखाद्या व्यक्तीने त्याच्या आधीच मतदान केले आहे, अशा वेळी मतदान केंद्राध्यक्षांनी त्याची पूर्णपणे ओळख पटविल्यानंतर त्यास प्रदत्त मतपत्रिकेद्वारे मतदान करण्याची अनुमती द्यावी. मात्र, मतदान यंत्राद्वारे मतदान करण्याची अनुमती देऊ नये.

(२) प्रदत्त मतपत्रिका कशी असावी, हे यापूर्वीच नमूद करण्यात आले आहे. इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राद्वारे मतदान करण्याबाबतच्या आदेशामधील तरतुदीनुसार अशा मतदारास प्रदत्त मतपत्रिका देण्यात यावी. प्रदत्त मतपत्रिका दिल्यानंतर मतदार मतदान कक्षात सदर मतपत्रिका घेऊन जाईल व त्यावर आपल्या इच्छेनुसार संबंधित उमेदवाराच्या चिन्हावर "X" अशी खूण संबंधित रबरी शिक्क्याचा उपयोग करून करील.

(३) मतदान केंद्राध्यक्ष प्रदत्त मतपत्रिकेचा (१) मतदान केंद्रावर देण्यात आलेल्या मतपत्रिका, (२) मतदारांना देण्यात आलेल्या मतपत्रिका, (३) न वापरलेल्या मतपत्रिका यांचा हिशोब नमुना व्हीएम-३ मधील अनुक्रमांक- ७, ८ नुसार ठेविल.

३३. मतदान सुरु असताना मतदान कक्षात मतदान केंद्राध्यक्षांचा प्रवेश

एखादे वेळी मतदान केंद्राध्यक्षास असा संशय आला की, मतदान कक्षात ठेवलेले बॅलटिंग युनिट नीट काम करीत नाही अथवा एखादा मतदार, मतदान कक्षात मतदानासाठी प्रवेश केल्यानंतर बॅलटिंग युनिटला इजा करण्याचा प्रयत्न करीत आहे अथवा आवश्यकतेपेक्षा जास्त वेळ मतदान कक्षात थांबला आहे, अशा वेळी मतदान केंद्राध्यक्ष, इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राद्वारे मतदान करण्याच्या आदेशामधील तरतुदीनुसार मतदान कक्षात प्रवेश करील व आवश्यक ती पावले उचलील, जेणेकरून बॅलटिंग युनिटला कोणताही धक्का पोहोचणार नाही व मतदान सुरळीतपणे चालू राहील. मात्र, मतदान केंद्राध्यक्ष जेव्हा मतदान कक्षात प्रवेश करील अशा वेळी त्यांनी मतदान प्रतिनिधींना त्यांनी तशी इच्छा दर्शविल्यास आपल्या सोबत येण्याची अनुमती द्यावी.

३४. मतदान बंद करणे

(१) मतदान बंद करण्याच्या विहित केलेल्या वेळी ते बंद करणे आवश्यक आहे. मतदान बंद करण्यासाठी नेमून दिलेल्या वेळी जितके मतदार मतदान केंद्रावर उपस्थित असतील त्या सर्वांना मतदान करण्याची संधी द्यावी व त्यासाठी मतदान बंद करण्याची वेळ थोडी लांबली तरी हरकत नाही.

(२) जेव्हा मतदान केंद्रावरील शेवटच्या मतदाराने मतदान केले असेल तेव्हा मतदान यंत्र बंद करणे आवश्यक असून, त्यामध्ये कोणतेही मत त्यापुढे नोंदविले जाणार नाही, याची दक्षता घेणे आवश्यक आहे. त्यासाठी मतदान केंद्राध्यक्षांनी बॅलटिंग युनिट कंट्रोल युनिटपासून वेगळे करावे व कंट्रोल युनिटवरील "Close" हे बटण दाबावे. जेव्हा हे "Close" बटण दाबले जाईल तेव्हा कंट्रोल युनिट त्यामध्ये एकूण नोंदविलेल्या मतांची संख्या दर्शविल. ती संख्या नमुना व्हीएम-३ (भाग-१) मधील अनुक्रमांक-५ मध्ये नोंदविणे आवश्यक आहे. एकदा "Close" हे बटण दाबल्यानंतर मतदान यंत्र त्यानंतर कोणतीही मते स्वीकारणार नाही, याची नोंद घ्यावी. यास्तव क्लोज हे बटण दाबताना मतदान केंद्राध्यक्ष मतदान संपण्याच्यावेळी काळजीपूर्वक पाहूनच क्लोज हे बटण दाबील.

३५. नोंदविल्या गेलेल्या मतांचा हिशोब

मतदान बंद झाल्यानंतर मतदान केंद्राध्यक्ष इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राद्वारे मतदान करण्याबाबतच्या आदेशामधील तरतुदीनुसार नमुना व्हीएम-३ च्या भाग-१ मध्ये नोंदविल्या गेलेल्या मतांचा हिशोब तयार करील व ते एका वेगळ्या नमुन्यात ठेवण्यात येईल. त्यावर "नोंदविल्या गेलेल्या मतांचा हिशोब" असे लिहिलेले असेल.

३६. मतदान प्रतिनिधींना मतांच्या हिशोबाची प्रत पुरविणे

इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राद्वारे मतदान करण्याबाबतच्या आदेशामधील परिच्छेद २२ मध्ये नमूद केल्यानुसार प्रत्येक मतदान केंद्राध्यक्षाने मतदान केंद्रावर नोंदविल्या गेलेल्या मतांचा हिशोब जां व्हीएम-३ (भाग-१) या नमुन्यात तयार केलेला असेल त्याची प्रत मतदान प्रतिनिधींना देणे आवश्यक आहे व हिशोबाची प्रत मिळाल्याची पोहोच त्यांच्याकडून

घेणे आवश्यक आहे. मतदान प्रतिनिधींनी अशा हिशोबाच्या प्रतीची मागणी जरी केली नाही; तरी प्रत्येक मतदान प्रतिनिधींना त्याची प्रत देण्यात यावी.

३७. मतदान बंद करताना करावयाची घोषणा

मतदान बंद करताना जोडपत्र-१३अ मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे मतदानाच्या शेवटी मतदान केंद्राध्यक्षाने सर्व मतदान प्रतिनिधींना मतदान केंद्रावर नोंदविलेल्या मतांच्या हिशोबाची प्रत दिल्यासंदर्भातील घोषणा करणे आवश्यक आहे.

३८. मतदान संपल्यानंतर मतदान यंत्र सीलबंद करणे

(१) मतदान बंद झाल्यानंतर व नोंदविलेल्या मतांचा हिशोब व्हीएम-३ भाग-१ या नमुन्यांत तयार केल्यानंतर व त्याची प्रत मतदान प्रतिनिधींना दिल्यानंतर मतदान यंत्रे मतमोजणीच्या ठिकाणी नण्यासाठी सीलबंद करणे आवश्यक आहे.

(२) मतदान यंत्र बंद करण्यासाठी कंट्रोल युनिट आणि बॅलटिंग युनिट एकमेकांपासून वेगळे करावे आणि कंट्रोल युनिटमधील पॉवर हे बटण बंद करावे. बॅलटिंग युनिट आणि कंट्रोल युनिट त्यांच्या संबंधित बॅगांमध्ये ठेवण्यात यावीत व त्यानंतर सदर दोन्ही बॅगांच्या हॅण्डलमधून दोरा ओवण्यासाठी ठेवलेल्या छिद्रामधून दोरा ओवून त्याची गाठ मारून त्यावर मतदान केंद्राध्यक्षांचे सील व पत्त्याची खूणचिन्ही लावावी. पत्त्याच्या खूणचिन्हीवर मतदान केंद्राचे नांव व त्याचा क्रमांक राहिल. उपस्थित उमेदवार अथवा त्यांचे मतदान प्रतिनिधी यांनी तशी इच्छा दर्शविल्यास त्यांनाही त्यावर स्वाक्षरी करण्याची अनुमती द्यावी.

(३) बॅलटिंग युनिट अथवा कंट्रोल युनिटच्या बॅगवर वरीलप्रमाणे जे सील व खूणचिन्ही लावली असेल व त्यावर जे उमेदवार अथवा त्यांचे मतदान प्रतिनिधी यांनी स्वाक्ष-या केल्या असतील त्यांची नांवे मतदान केंद्राध्यक्षांनी जोडपत्र-१९ मध्ये नमूद करावीत.

३९. निवडणूक कागदपत्रे सीलबंद करणे

इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राद्वारे मतदान करण्याबाबतच्या आदेशामधील परिच्छेद २४ मध्ये नमूद केल्यानुसार निवडणुकीसंदर्भातील सर्व कागदपत्रे मतदान केंद्राध्यक्षांनी सीलबंद करावीत.

४०. मतदान यंत्रे व निवडणूक कागदपत्रे निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्या ताब्यात देणे

(१) मतदान यंत्रे व सर्व निवडणूक कागदपत्रे सील बंद केल्यानंतर मतदान केंद्राध्यक्षांनी त्यांना दिलेल्या आदेशानुसार ती पोहोचविण्याची व्यवस्था त्यासाठी नियुक्त केलेल्या अधिका-यांमार्फत करण्यात यावी.

(२) मतदान यंत्रे व अन्य निवडणूक कागदपत्रे मतमोजणीच्या ठिकाणापर्यंत अथवा ती ज्या ठिकाणी मतमोजणी पूर्ण होईपर्यंत सुरक्षितपणे ठेवली जाणार आहेत, त्या ठिकाणापर्यंत त्याची सुरक्षित वाहतूक होण्याच्या दृष्टीने खालील सूचनांचे पालन करावे.

(अ) सीलबंद केलेली मतदान यंत्रे व निवडणूक कागदपत्रे तसेच अन्य साहित्य थेट मतमोजणीच्या ठिकाणी नेण्यात यावीत जेणेकरून मतदान यंत्रे फक्त एकदाच हाताळली जातील व त्यांच्या सुरक्षित वाहतुकीची दक्षता घेणे शक्य होईल.

(ब) मतदान यंत्रांची वाहतूक करताना मतदान यंत्रे हलविण्याच्यावेळी व ज्या रस्त्याने त्यांची वाहतूक करण्यात येणार आहे त्याची सूचना उमेदवार व त्यांचे प्रतिनिधी यांना द्यावी, जेणेकरून मतदान यंत्रांसोबत त्यांची इच्छा असल्यास येणे शक्य होईल. तथापि, मतदान प्रतिनिधींनी आपली वाहतुकीची व्यवस्था स्वतःच करावयाची असून कोणत्याही परिस्थितीत ज्या वाहनात मतदान यंत्रे व निवडणूक कागदपत्रे ठेवली असतील त्या वाहनात प्रवास करण्याची अनुमती मतदान प्रतिनिधींना अथवा उमेदवारांना देण्यात येऊ नये.

४१. मतदान पूर्ण झाल्यानंतर मतदान यंत्रे सुरक्षित ठेवणे

(१) सर्व मतदान केंद्राध्यक्षांनी त्यांची मतदान केंद्रावरील मतदान यंत्रे व निवडणूक कागदपत्रे तसेच अन्य साहित्य वेळेवर जमा करणे आवश्यक असून, त्यासंदर्भात विलंब केल्यास त्याबद्दल शिस्तभंगाची कारवाई त्यांच्यावर होऊ शकते.

(२) निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी ज्या ठिकाणी मतदान यंत्रे सुरक्षित ठेवावयाची आहेत ती जागा आधीच निश्चित केलेली असली पाहिजे व मतदान यंत्रे व निवडणूक कागदपत्रे ठेवताना ती शक्यतो मतदान केंद्राच्या अनुक्रमांकानुसार ठेवण्याची व्यवस्था करण्यात यावी.

(३) एका मतदान केंद्रावर वापरण्यात आलेली कंट्रोल युनिट व बॅलटिंग युनिट अथवा युनिट्स एका ठिकाणी एकाच चौकोनात ठेवण्यात यावीत. बॅलटिंग युनिटवर कंट्रोल युनिट ठेवण्यात यावे व नोंदविण्यात आलेल्या मतांचा हिशोब आणि पेपरसीलचा हिशोब ही कागदपत्रे कंट्रोल युनिटवर ठेवण्यात यावीत.

(४) मतदान यंत्रे ठेवलेल्या ठिकाणी दोन रांगांमध्ये पुरेशी जागा ठेवलेली असावी, जेणेकरून एखादे मतदान यंत्र ठेवल्यानंतर ते हलविण्याची पाळी येऊ नये.

(५) मतदान यंत्रे ठेवलेल्या ठिकाणाची पाहणी करण्याची निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांची अथवा त्यांच्या मतदान प्रतिनिधींची इच्छा असल्यास त्यांना तशी पाहणी करू द्यावी व मतदान यंत्रे ठेवलेल्या खोलीचे दरवाजे बंद केल्यानंतर त्याच्या कुलूपावर सील लावून त्यावर स्वाक्षरी करण्याची त्यांना अनुमती देण्यात यावी. या सीलवर निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी स्वाक्षरी करणे आवश्यक आहे. मतदान यंत्रे ठेवली गेल्यानंतर ती खोली तात्काळ बंद करणे आवश्यक आहे व त्यानंतर मतमोजणीच्या वेळेपूर्वी कोणत्याही व्यक्तीस सदर खोलीत जाण्याची अनुमती देण्यात येऊ नये. काही अनपेक्षित न टाळता येण्याजोग्या कारणामुळे मतदान यंत्रे ठेवलेली खोली उघडावी लागल्यास त्याची सूचना उमेदवार अथवा त्यांचे मतदान प्रतिनिधींना देण्यात यावी व त्यांच्या उपस्थितीतच खोली उघडावी व खोली बंद

करताना पुन्हा सीलबंद करून त्यावर निवडणूक निर्णय अधिकारी तसेच उमेदवार अथवा त्यांच्या प्रतिनिधींनी आपल्या स्वाक्ष-या कराव्यात.

(६) यापूर्वीच्या प्रकरणात नमूद केल्यानुसार मतदान यंत्र ठेवलेली खोली किती वेळा उघडण्यात आली याची हालचाल नोंदवही ठेवण्यात यावी व खोली किती वेळा उघडण्यात आली, कोणत्या व्यक्तीद्वारे उघडण्यात आली, खोली उघडण्यामागची कारणे, खोली उघडण्याच्या वेळी /बंद करण्याच्यावेळी सुरक्षा रक्षकाची स्वाक्षरी इत्यादी सर्व बाबी सदर हालचाल नोंदवहीत नमूद करण्यात याव्यात.

४२. पितळी सील व रबरी शिक्के इत्यादी सुरक्षित ठेवणे

मतदान केंद्राध्यक्षास पुरविण्यात आलेले पितळी सील तसेच रबरी शिक्के ज्याद्वारे प्रदत्त मतपत्रकांवर शिक्के भारता येतील इत्यादी साहित्य मतदान केंद्राध्यक्षांनी एका मोठ्या लिफाफ्यात ठेवावेत व त्यावर "वैधानिक नसलेले पाकिट" असे नमूद करण्यात यावे. सदर साहित्य निवडणूक निर्णय अधिका-यांनी योग्य वेळी संबंधितांच्या स्वाधीन करावे.

४३. मतदान स्थगित करणे

(१) एखाद्या मतदान केंद्रावर दंगलसदृश्य परिस्थिती अथवा उघड-उघड हिंसाचार अथवा नैसर्गिक आपत्ती अथवा अन्य कोणत्याही कारणामुळे अशी परिस्थिती निर्माण झाल्यास किंवा ज्या ठिकाणी मतदान शांततेत पार पाडणे शक्य नाही, अशा परिस्थितीत निवडणूक निर्णय अधिकारी अथवा मतदान केंद्राध्यक्ष संबंधित मतदान केंद्रावरील मतदान स्थगित करतील व त्याची तारीख नंतर ठरविण्यात येईल. जेव्हा असे मतदान मतदान केंद्राध्यक्षांकडून स्थगित करण्यात येईल तेव्हा त्याबाबतचा अहवाल तात्काळ निवडणूक निर्णय अधिका-यास कळविण्यात येईल.

(२) जेव्हा निवडणूक निर्णय अधिकारी स्वतः अथवा मतदान केंद्राध्यक्षांकडून प्राप्त झालेल्या अहवालाच्या आधारे असे मतदान स्थगित करतील त्यावेळी राज्य निवडणूक आयोगास त्यासंदर्भातील अहवाल तात्काळ पाठविण्यात यावा व राज्य निवडणूक आयोग पुढील मतदानाची तारीख व वेळ निश्चित करील. निवडणूक निर्णय अधिकारी तोपर्यंत झालेल्या मतदानाची मतभोजणी करणार नाही जोपर्यंत स्थगित केलेले मतदान पार पाडणार नाही.

४४. मतदान स्थगित करण्याची कार्यपध्दती

इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राद्वारे मतदान करण्याबाबतच्या आदेशामधील २६ मध्ये मतदान स्थगित करण्याची कार्यपध्दती नमूद करण्यात आली आहे. यासंदर्भात खालील प्रमाणे कार्यवाही करण्यात यावी.

(१) राज्य निवडणूक आयोगाकडून मतदान स्थगित करण्याबाबत राज्य निवडणूक आयोगास पाठविलेल्या अहवालानंतर राज्य निवडणूक आयोगाकडून मतदानाची नवीन तारीख प्राप्त झाल्यानंतर त्याबाबतच्या सूचना निवडणूक लढविणा-या उमेदवारांना अथवा त्यांच्या प्रतिनिधींना द्याव्यात येतील व त्यामध्ये मतदान केंद्राचे स्थळ, मतदानाची तारीख तसेच वेळ हे नमूद करण्यात येईल.

- (२) स्थगित केलेल्या मतदानाच्या नवीन तारखेबाबत संबंधित क्षेत्रातील नागरिकांच्या माहितीसाठी तशी पुरेशी प्रसिध्दी वर्तमानपत्रे अथवा इलेक्ट्रॉनिक मिडिया यांच्यामार्फत देण्यात येईल.
- (३) जेव्हा मतदान केंद्रावरील मतदान वर नमूद केल्यानुसार स्थगित करण्यात आलेले अशावेळी स्थगित केलेले मतदान ज्या टप्प्यावर थांबविले होते त्या टप्प्याच्या पुढे सुरु करण्यात येईल. उदा. ज्या मतदारांनी मतदान स्थगित होईपर्यंत मतदान केलेले नव्हते त्यांनाच फक्त मतदान करण्याची अनुमती देण्यात येईल. मतदान केंद्राध्यक्षास सील केलेली पाकिटे ज्यामध्ये चिन्हांकित मतदार यादी असेल, तसेच नमुना-व्हीएम-१ या नमुन्यातील मतदार नोंदवही आणि एक नवीन मतदान यंत्र पुरविण्यात येईल. मतदान सुरु करण्यापूर्वी मतदान केंद्राध्यक्ष सील केलेली पाकिटे त्यामध्ये चिन्हांकित मतदार यादी व मतदार नोंदवही ठेवलेली आहे ती उघडेली. ती पाकिटे उमेदवार अथवा त्यांचे प्रतिनिधी यांच्यासमोर उघडण्यात येतील.
- (४) स्थगित केलेले मतदान पुन्हा सुरु केल्यानंतर त्यासंदर्भात इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राद्वारे मतदान करण्याच्या आदेशामधील तरतुदी शक्य असेल तोवर लागू होतील.

४५. नव्याने पुनर्मतदान घेणे

- (१) एखाद्या मतदान केंद्रावरील मतदान यंत्र बेकायदेशीररित्या मतदान केंद्राध्यक्ष अथवा निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्या ताब्यातून पळविण्यात आले असेल अथवा ते अपघाताने नष्ट झाले अथवा हरवले; अथवा त्यास फार मोठ्या प्रमाणावर इजा पोहोचली की ज्यामुळे त्या मतदान केंद्रावरील मतमोजणी शक्य होणार नाही, अशा परिस्थितीत निवडणूक निर्णय अधिकारी त्यासंदर्भातील अहवाल तात्काळ राज्य निवडणूक आयोगास पाठवील.
- (२) राज्य निवडणूक आयोगाकडे असा अहवाल प्राप्त झाल्यानंतर सर्व संबंधित बाबी विचारात घेऊन राज्य निवडणूक आयोगाकडून संबंधित केंद्रावर झालेले मतदान रद्द करण्यात येईल व नवीन पुनर्मतदानासाठी तारीख व वेळ इत्यादी निश्चित करण्यात येईल आणि त्यासंबंधी जिल्हाधिकारी यांना कळविण्यात येईल. संबंधित जिल्हाधिकारी त्याबाबतच्या सूचना राजपत्रात प्रसिध्द करतील आणि त्याबाबतची पुरेशी प्रसिध्दी संबंधित क्षेत्रातील मतदारांना देतील.
- (३) राज्य निवडणूक आयोगाची अशी खात्री झाली की, एखाद्या मतदान केंद्रावर पुनर्मतदान घेतल्यामुळे निवडणूक निकालावर काही परिणाम होणार नाही; अथवा झालेली अनियमितता ही फार महत्त्वाची नसून त्यामुळे निकालावर काही परिणाम होणार नाही, अशा वेळी राज्य निवडणूक आयोगाकडून जिल्हाधिकारी अथवा निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना योग्य त्या सूचना देण्यात येतील. त्यानुसार पुनर्मतदानाची पुढील कार्यवाही पार पाडण्यात येईल.
- (४) पुनर्मतदान जाहीर केल्यानंतर संबंधित मतदान केंद्रावरील सर्व मतदारांना नव्याने मतदान करण्याची अनुमती देण्यात येईल. अशा वेळी आधीच्या मतदानाच्यावेळी मतदारांच्या बोटाला लावलेली शाई दुर्लक्षित करण्यात येईल व मतदारांच्या डब्या हाताच्या तर्जनीऐवजी मधल्या बोटाला शाई लावण्यात येईल.

(५) पुनर्मतदानाच्यावेळी कंट्रोल युनिट व बॅलॉटिंग युनिट अथवा युनिटस् नवीन वापरण्यात येतील. तसेच

चिन्हांकित मतदार यादी तसेच मतदार नोंदवही इत्यादी नवीन वापरण्यात येतील.

(६) नवीन मतदान घेताना इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राद्वारे मतदान करण्याबाबतच्या आदेशा मधील सर्व तरतुदी जोपर्यंत लागू करणे शक्य आहे तोवर लागू होतील.

४६. मतदानाबाबतचे वेळोवेळी अहवाल राज्य निवडणूक आयोगास पाठविणे

राज्य निवडणूक आयोगाने विहित केलेल्या नमुन्यांत दर दोन तासांची मतदानाची आकडेवारी स्त्री/पुरुष मतदारांसह राज्य निवडणूक आयोगास दूरध्वनीद्वारे तसेच फॅक्सद्वारे पाठविणे आवश्यक आहे. यासाठी आकडेवारी गोळा करण्यासंदर्भात संबंधित क्षेत्र अधिकारी (झोनल ऑफिसर) यांच्यावर जबाबदारी सोपविण्यात यावी. त्यांनी आकडेवारी गोळा करून निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना पुरवावयाची आहे व निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी संबंधित आकडेवारी जिल्हाधिकारी तसेच राज्य निवडणूक आयोगास कळवावयाची आहे.

ब-याच वेळा असे आढळून आले आहे की, काही निवडणूक निर्णय अधिकारी जिल्हाधिकारी यांच्याकडे आकडेवारी पाठविताना व राज्य निवडणूक आयोगाशी कोणताही संपर्क ठेवत नाहीत. यास्तव यासंदर्भात हे ध्यानात घेणे आवश्यक आहे की, जिल्हाधिकारी यांच्याकडे आकडेवारी पाठविताना ती राज्य निवडणूक आयोगासदेखील न चुकता पाठविण्याची जबाबदारी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्यावर आहे.

४७. टपाली मतपत्रिका आणि मतदान केंद्रावरील कर्मचाऱ्यांनी / अधिकाऱ्यांनी मतदान करणे

ग्रामपंचायत निवडणूक नियम, 26 च्या तरतुदीनुसार अध्यासी अधिकारी किंवा मताधिकारी किंवा जो कोणताही इसम त्यास मत देण्याचा हक्क नसेल अशा मतदान केंद्रात कामावर असेल. तो इसम यास, जर अशा अधिका-यास किंवा इसमास ज्या निवडणुकीच्या संबंधात कामावर नेमण्यात आले असेल त्या निवडणुकीत मत देण्याचा हक्क असेल तर त्या मतदान केंद्रात मतनोंदणीचा अधिकार आहे. अशा इसमाच्या मतदानपत्रिका मोहोर केलेल्या लखोट्यात बंद केल्या पाहिजेत आणि त्या लखोट्यावर ज्या मतदानकेंद्रासंबंधी त्या असतील त्या मतदानकेंद्राची नावे लिहिली पाहिजेत. असे लखोटे, नियम 30 मध्ये नमूद केलेल्या इतर गोष्टींसह निवडणूक अधिका-याच्या स्वाधीन केले पाहिजेत. **आयोगाच्या दि. 16/1/2001 च्या टपाली मतपत्रिका आदेश 2001 मधील सूचनांनुसार अशा अधिकारी / कर्मचा-याला टपाली मतपत्रिका किंवा निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र देण्याची तरतूद आहे. सदर आदेशाच्या सूचना व तरतुदी जशाच्या तश्या ग्रामपंचायत निवडणूकांच्याबाबतीत लागू राहतील. तसेच सदर आदेशाच्या सोबतची प्रपत्रे ग्रामपंचायत निवडणूकीस लागू राहतील.**

राज्य निवडणूक आयोग, महाराष्ट्र
नवीन प्रशासकीय भवन, मंत्रालयासमोर,
मादाम कामा रोड, मुंबई :- ४०० ०३२.
दिनांक - २८ मार्च, २००७.

ग्रामपंचायत निवडणुकीमध्ये इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राद्वारे मतदान करणेबाबतचे आदेश- २००७
ग्रामपंचायत निवडणुकांमध्ये राज्य निवडणूक आयोगाने निश्चित केलेल्या इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रांचा वापर करून मतदान
करण्यासंदर्भातील सविस्तर कार्यपध्दती ठरवून देण्याबाबतचे आदेश

भारताचे संविधान

क्रमांक -रानिआ-२००७/प्र.क्र.३/का-८, - ज्याअर्थी, भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद २४३ के मधील तरतुदीनुसार पंचायतीच्या सर्व निवडणुकांचे पर्यवेक्षण, संचालन आणि नियंत्रण राज्य निवडणूक आयोगावर सोपविण्यात आलेले आहे ;

आणि ज्याअर्थी, मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ चे कलम ३ (कक-२) (i.e. Sec.3(aa-1)) व १२(३क) (i.e. Sec.11 (3a)) याद्वारे इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राद्वारे मतदान करता येईल अशी तरतूद करण्यात आली आहे;

आणि ज्याअर्थी, इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राद्वारे मतदान करण्याची तरतूद मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियमाद्वारे करण्यात आलेली आहे, तथापि, त्यासंदर्भातील सविस्तर कार्यपध्दती ठरवून देण्याबाबत नियम अद्याप तयार करण्यात आलेले नाहीत आणि अशी सविस्तर कार्यपध्दती ठरवून देणे अत्यावश्यक झाले आहे;

त्याअर्थी, भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद २४३ के अन्वये तसेच मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ मधील कलम १०अ(४) अन्वये यासंदर्भात प्राप्त झालेल्या सर्व अधिकारांचा वापर करून राज्य निवडणूक आयोग, महाराष्ट्र खालीलप्रमाणे आदेश देत आहे :-

१. संक्षिप्त नाव, व्याप्ती आणि प्रारंभ - (१) या आदेशास "ग्रामपंचायत निवडणुकांमध्ये राज्य निवडणूक आयोगाने निश्चित केलेल्या इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रांचा वापर करून मतदान करण्यासंदर्भातील सविस्तर कार्यपध्दती ठरवून देण्याबाबतचे आदेश" असे नाव राहिल.
- (२) या आदेशाची व्याप्ती महाराष्ट्र राज्यभर राहिल आणि सदर आदेश राज्यातील सर्व ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकांसाठी लागू राहतील.
- (३) सदर आदेश शासकीय राजपत्रात छापल्याच्या तारखेपासून अंमलात येतील.
२. व्याख्या आणि अर्थाविष्कार :- या आदेशात संदर्भानुसार दुसरा अर्थ अपेक्षित नसेल तर-
 - (१) "इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र" म्हणजे ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकांमध्ये मतदान करण्यासाठी मतपेटी व मतपत्रिका याऐवजी मत नोंदविण्यासाठी वापरले जाईल असं कोणतेही मशीन किंवा यंत्र जे इलेक्ट्रॉनिक अथवा अन्य पध्दतीने चालविले जाईल.
 - (२) "मतदार संघ" म्हणजे ग्रामपंचायत प्रभागनिहाय मतदार संघ
 - (३) "निवडणूक" म्हणजे हे आदेश लागू होणारी ग्रामपंचायत निवडणूक होय. यामध्ये पोटनिवडणुकीचा समावेश होतो.
 - (४) "दफाली मतपत्रिका आदेश-२००१" म्हणजे राज्य निवडणूक आयोग, महाराष्ट्र यांचेकडील दिनांक- १६ जानेवारी, २००१ चे आदेश.

३. इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राची रचना :- प्रत्येक इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रास (यापुढे मतदान यंत्र असा उल्लेख केलेले) एक कंट्रोल युनिट आणि एक किंवा अनेक वॉटिंग युनिट असतील ज्याची रचना राज्य निवडणूक आयोगाने मान्यता दिल्याप्रमाणे असेल.

४. मतपत्रिका आणि निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांनी मतदान यंत्राची तयारी करणे :- (१) इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राच्या प्रत्येक वॉटिंग युनिटवर राज्य निवडणूक आयोग विहित करावे, तो तपशील राज्य निवडणूक आयोगाने ठरविलेल्या भाषेमध्ये अथवा भाषांमध्ये असेल.

ग्रामपंचायत निवडणुकांबाबत मतपत्रिका आयोगाचे आदेश दि. १८ फेब्रुवारी, २००६ नुसार निश्चित करण्यात आली आहे. इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रासोबत सदर मतपत्रिका वापरतांना त्यात काही बदल आवश्यक आहेत. त्यानुसार सदर आदेशाच्या अनुक्रमांक ७, ८, व ९ मध्ये दिलेल्या सूचनांऐवजी पुढे नमूद केलेल्या सूचनांनुसार कार्यवाही करावी.

(२) ग्रामपंचायत निवडणुकांकरीता आयोगाचे आदेश दिनांक १८ फेब्रुवारी, २००६ मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे प्रत्येक प्रभागातील आरक्षणाच्या वेगवेगळ्या वर्गवारीनुसार त्या आदेशात नमूद केलेल्या रंगांच्या मतपत्रिका असतील. तसेच स्त्री राखीव उमेदवारांकरीता त्यांच्या आरक्षणाच्या वर्गवारीनुसार मतपत्रिका असेल. मात्र त्यावर "स्त्री राखीव" असे त्याकरीता निश्चित केलेल्या जागी छापलेले असेल. मतपत्रिका छापतांना ती अशा रितीने छापणे आवश्यक आहे की जेणेकरून मतपत्रिका बॅलटिंग युनिटमध्ये घट्ट चिकटविल्यानंतर उमेदवारांचे नाव नमूद केलेली चौकट ही बॅलटिंग युनिटवरील रेषेशी बरोबर जुळली पाहिजे. त्यासाठी मतपत्रिका छापतांना अत्यंत काळजी घेणे आवश्यक आहे. मतपत्रिका योग्यरित्या छापल्या जातील यासाठी आवश्यक चाटल्यास मुद्रणालयाच्या तंत्रज्ञांना बॅलटिंग युनिट दाखविण्यात यावे व त्यांना त्यानुसार आवश्यक ती मोजमापे घेण्यास सांगावे जेणेकरून निवडणुकीच्या तपशील छापवयाची जागा व उमेदवारांची नावे व चिन्हे नमूद केलेली चौकट यांच्या मधल्या रेषा व त्यांची जाडी या बॅलटिंग युनिटवर त्यासाठी ठेवलेल्या जागेशी बरोबर जुळतील. बॅलटिंग युनिटवर वापरण्यासाठी घ्यावयाच्या मतपत्रिकांना स्थळप्रतीची आवश्यकता नसून त्यांचे बंडल देखील शिवून घेण्याची आवश्यकता नाही. मतपत्रिका सुट्ट्याच ठेवण्यात याव्यात.

(३) निवडणूक लढविणा-या उमेदवारांच्या यादीमध्ये ज्या क्रमाने उमेदवारांची नावे नमूद करण्यात येतील त्याच क्रमाने सदर नावे बॅलटिंग युनिटवर लावावयाच्या मतपत्रिकेमध्ये नमूद करण्यात येतील.

(४) जेव्हा दोन किंवा अधिक उमेदवारांची नावे समान असतील तेव्हा त्यामधील फरक स्पष्ट करण्यासाठी सदर उमेदवारांचा व्यवसाय अथवा पत्ता किंवा अन्य एखादी बाब त्यांच्या नावांसमोर नमूद केली जाईल.

(५) सदर मतपत्रिका राज्य निवडणूक आयोग ठरवील अशा नमुन्यात असेल.

(६) ग्रामपंचायत निवडणूकीमध्ये आरक्षण वर्गवारीनुसार वेगवेगळ्या रंगांच्या मतपत्रिकांची तरतूद असल्याने बॅलटिंग युनिटमध्ये मतपत्रिका विहित जागी घट्ट बसविताना त्याचा क्रम खालीलप्रमाणे असेल.

१. सर्वात वर अनुसूचित जातीकरीता विहित फिक्या गुलाबी रंगांची मतपत्रिका असेल
२. त्याखाली अनुसूचित जमातीकरीता विहित फिक्या हिरव्या रंगांची मतपत्रिका असेल
३. त्याखाली नागरिकांच्या मागासप्रवर्गाकरीता विहित फिक्या पिवळ्या रंगांची मतपत्रिका असेल
४. त्याखाली सर्वसाधारण उमेदवारांकरीता विहित पांढऱ्या रंगांची मतपत्रिका असेल
५. त्याखाली अनुसूचित जाती स्त्री राखीव उमेदवारांकरीता विहित जागी- "स्त्री राखीव" असे नमूद केलेली फिक्या गुलाबी रंगांची मतपत्रिका असेल
६. त्याखाली अनुसूचित जमाती स्त्री राखीव उमेदवारांकरीता विहित जागी- "स्त्री राखीव" असे नमूद केलेली फिक्या हिरव्या रंगांची मतपत्रिका असेल
७. त्याखाली नागरिकांच्या मागासप्रवर्ग स्त्री राखीव उमेदवारांकरीता विहित जागी - "स्त्री राखीव" असे नमूद केलेली फिक्या पिवळ्या रंगांची मतपत्रिका असेल
८. त्याखाली सर्वसाधारण स्त्री उमेदवारांकरीता विहित जागी - "स्त्री राखीव" असे नमूद केलेली पांढऱ्या रंगांची मतपत्रिका असेल

मात्र ग्रामपंचायत निवडणूकांमध्ये एका प्रभागातून कमीत कमी दोन व जास्तीत जास्त तीन उमेदवार निवडून दिले जातील, अशी तरतूद असल्याने वर नमूद केलेल्या आठ वर्गवारीपैकी निवडणूक लढविणाऱ्या दोन किंवा तीन वर्गवारीपैकी यथास्थिती दोन किंवा तीन वर्गवारीच्या विहित मतपत्रिका वापरल्या जातील व त्या व्यतिरिक्त इतर मतपत्रिका वापरल्या जाणार नाहीत.

(७) एका प्रभागातून सर्व वर्गवारीच्या एकूण सर्व उमेदवारांची संख्या १५ (पंधरा) हून अधिक झाल्यास आवश्यकतेनुसार दोन किंवा तीन किंवा चार बॅलटिंग युनिट विहित पध्दतीने जुळणी करून वापरली जातील.

(८) खालील तरतुदीच्या अधीन राहून निवडणूक निर्णय अधिकारी-

(अ) निवडणूक लढविणा-या उमेदवारांची नावे व चिन्हे नमूद केलेली (मतपत्रिका) बॅलटिंग युनिटमध्ये योग्य जागी घट्ट बसविल आणि स्वतःची सही करून सीलबंद करील. त्याशिवाय, उपस्थित असलेले उमेदवार अथवा त्यांचे निवडणूक प्रतिनिधी जे सीलवर सही करू इच्छितात त्यांच्या स्वाक्ष-या घेईल.

(ब) निवडणूक लढविणा-या उमेदवारांची संख्या कंट्रोल युनिटमध्ये सेट करील आणि अशी संख्या निश्चित करावयाचा मशिनचा विभाग बंद करून तो सीलबंद करील व त्यावर स्वतःची स्वाक्षरी करील. त्याशिवाय, उपस्थित असलेले उमेदवार अथवा त्यांचे निवडणूक प्रतिनिधी जे सीलवर सही करू इच्छितात त्यांच्या स्वाक्ष-या घेईल.

५. **मतदान केंद्रातील व्यवस्था :-** (१) प्रत्येक मतदान केंद्राबाहेर खालील गोष्टी ठळकपणे दिसतील अशा रितीने लावण्यात येतील-

(अ) संबंधित मतदान केंद्रावर त्या मतदान केंद्राच्या अंतर्गत येणारे असे क्षेत्र ज्या विशिष्ट क्षेत्रातील मतदार मतदान करण्यास पात्र आहेत तसेच संबंधित क्षेत्रामध्ये एकापेक्षा जास्त मतदान केंद्रे असतील तर त्या मतदान केंद्रावर ज्या विशिष्ट क्षेत्रातील मतदार मतदान करण्यास पात्र आहेत त्या क्षेत्राचा तपशील दर्शविणारी सूचना.

(ब) निवडणूक लढविणा-या उमेदवारांची यादी.

(क) वर्गवारानुसार उमेदवारांच्या मतपत्रिकेचा रंग नमूद करणारी सूचना

(२) प्रत्येक मतदान केंद्रात एक किंवा अधिक मतदान कक्ष ठेवण्यात येतील जेणेकरून, मतदार त्याचे मत कोणीही अन्य व्यक्ती पाहणार नाही, अशा रितीने नोंदवू शकतील.

(३) निवडणूक निर्णय अधिकारी प्रत्येक मतदान केंद्रावर मतदान यंत्र आणि मतदार यादीच्या संबंधित भागाची प्रत आणि मतदानासाठी आवश्यक ते अन्य निवडणूक साहित्य पुरविल.

६. **मतदान केंद्रात प्रवेश :-** मुंबई ग्रामपंचायत (निवडणूक) नियम, १९५९ मधील तरतुदीनुसार मतदान केंद्राध्यक्ष/मतदान अधिकारी मतदान केंद्रात एकावेळी प्रवेश देण्यासाठी मतदारांची संख्या विनियमित करील. तसेच सदर नियमात नमूद केलेल्या अधिकृत व्यक्तींव्यतिरिक्त अन्य कोणालाही मतदान केंद्रात प्रवेश देणार नाही.

७. **मतदानासाठी मतदान यंत्र तयार करणे :-** (१) मतदान केंद्रात वापरण्यासाठी इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राचे कंट्रोल युनिट व बॅलटिंग युनिट अथवा युनिट्सवर खालील तपशील नमूद केलेली खूणचिह्नी लावलेली असेल -

- (अ) मतदार संघाचा अनुक्रमांक आणि मतदार संघाचे नाव, असल्यास;
- (ब) मतदान केंद्राचा अनुक्रमांक आणि मतदान केंद्राचे अथवा केंद्राची नावे;
- (क) मतदान यंत्राचा अनुक्रमांक; आणि
- (ड) मतदानाची तारीख.

(२) मतदानास सुरुवात करण्यापूर्वी मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान प्रतिनिधी आणि इतर उपस्थित अधिकृत व्यक्ती यांना मतदान यंत्रामध्ये कोणत्याही मतदाराने आपले मत नोंदविलेले नाही व उपरोक्त परिच्छेद ७ (१) मध्ये नमूद केलेली खूणचिह्नी मतदान यंत्रावर लावलेली आहे हे दाखविल.

(३) मतदान यंत्राचे कंट्रोल युनिट सुरक्षित करण्यासाठी कागदी मोहोर (पेपर सील) वापरली जाईल. आणि त्यावर मतदान केंद्राध्यक्ष आपली स्वतःची सही करील. तसेच उपस्थित मतदान प्रतिनिधी जे कागदी मोहोरवर सही करण्यास इच्छुक असतील त्यांच्याही सहया घेईल.

(४) मतदान केंद्राध्यक्ष त्यानंतर मतदान यंत्राच्या कंट्रोल युनिटमध्ये विहित केलेल्या जागी वरीलप्रमाणेसहया केलेले कागदी मोहोर घट्ट चिकटविल आणि ती सुरक्षित व मोहोरबंद करील.

(५) कंट्रोल युनिट सुरक्षित करण्यासाठी वापरण्यात येणारे कागदी मोहोर अशारितीने घट्ट चिकटविण्यात येईल, जेणेकरून कागदी मोहोर तोडल्याशिवाय "रिझल्ट" बटन दाबता येणार नाही.

(६) वरीलप्रमाणे बंद केलेले आणि सुरक्षित केलेले कंट्रोल युनिट मतदान केंद्राध्यक्ष तसेच मतदान प्रतिनिधी या सर्वांना दिसून अशारितीने ठेवण्यात येईल आणि बॅलटिंग युनिट अथवा युनिट्स मतदान कक्षात ठेवण्यात येतील.

८. **चिन्हांकित मतदार यादी :-** मतदानास सुरुवात करण्यापूर्वी मतदान केंद्राध्यक्ष सर्व मतदान प्रतिनिधी व इतर उपस्थितांना चिन्हांकित मतदार यादीमध्ये पुढील बाबींव्यतिरिक्त अन्य कोणत्याही खूणा केल्या नसल्याचे दाखवून देईल -

(अ) टपाली मतपत्रिका आदेश, २००१ मधील परिच्छेद ३ उप परिच्छेद २ मधील तरतुदीनुसार केलेल्या खूणेव्यतिरिक्त अन्य कोणतीही खूण करण्यात आलेली नाही; आणि

(ब) टपाली मतपत्रिका आदेश, २००१ मधील परिच्छेद ५(२) मधील तरतुदीनुसार केलेल्या खुणेव्यतिरिक्त अन्य कोणतीही खुण करण्यात आलेली नाही.

९. **महिला मतदारांसाठी सुविधा :-** (१) जेव्हा एखाद्या मतदान केंद्रात महिला व पुरुष असे दोन्ही मतदार असतील तेव्हा आवश्यकता असल्यास मतदान केंद्राध्यक्ष पुरुष व महिला यांच्या वेगवेगळ्या रांगा करून काही पुरुष व त्यानंतर काही महिला अशाप्रकारे मतदानासाठी पाठविले.

(२) निवडणूक निर्णय अधिकारी अथवा मतदान केंद्राध्यक्ष एखाद्या मतदान केंद्रावर महिला मतदारांना सहाय्य करण्यासाठी आवश्यकतेनुसार एखादी महिला सहाय्यक नियुक्त करील. जेणेकरून, ती मतदान केंद्राध्यक्षास सर्वसाधारणपणे मतदान प्रक्रियेमध्ये अनुज्ञेय मदत करू शकेल. विशेषतः आवश्यकता भासल्यास एखाद्या महिला मतदाराची ओळख पटविणे अथवा तिची इ इटती घेणे इत्यादी यांमध्ये मदत करू शकेल.

१०. **मतदारांची ओळख पटविणे :-** मुंबई ग्रामपंचायत (निवडणूक) नियम, १९५९ मधील तरतुदीनुसार विहित केलेली पध्ती यासंदर्भात अयत्नांबिली जाईल.

११. **मतदान कर्तव्यार्थ नेमलेल्या लोकसेवकांना दयावयाची सुविधा :-** (१) टपालाने मतदान करू इच्छिणाऱ्या निवडणूक कर्तव्यार्थ नियुक्त केलेल्या मतदाराने टपाली मतपत्रिका आदेश, २००१ अन्वये विहित केलेल्या पीव्ही-१ या प्रपत्रात निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडे मतदानाच्या तारखेपूर्वी कमीत कमी ७ दिवस आगोदर अथवा निवडणूक निर्णय अधिकारी कमी करतील अशा मुदतीपूर्वी पोहोचेल अशा बेताने अर्ज करावा आणि निवडणूक निर्णय अधिकारी यांची अर्जदार हा निवडणूक कर्तव्यार्थ नियुक्त केलेला मतदार आहे, अशी खात्री झाल्यास अशा अर्जदारास टपाली मतपत्रिका देण्यात येईल.

(२) ज्या ठिकाणी मतदाराची नेमणूक त्याच्याच मतदार संघात मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान अधिकारी किंवा मतदान कर्मचारी म्हणून वा अन्य निवडणूक कामासाठी करण्यात आली असेल तर असा मतदार टपालाद्वारे मतदान करण्याऐवजी ज्या केंद्रावर त्याला नेमणूक देण्यात आली आहे, त्याच मतदान केंद्रावर मतदान करू शकतो. परंतु, यासाठी त्याने विहित नमुन्यातील निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र सादर करणे आवश्यक आहे. यासंदर्भात निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र प्राप्त झाल्यानंतर -

(क) मतदान केंद्राध्यक्ष त्यावर सादर प्रमाणपत्र सादर करणा-या संबंधित व्यक्तीची स्वाक्षरी घेईल.

(ख) मतदान केंद्राध्यक्ष निवडणूक कार्य प्रमाणपत्रात नमूद केल्यानुसार संबंधित व्यक्तीचे नाव व त्याचा मतदार यादीतील अनुक्रमांक चिन्हांकित मतदार यादीच्या शेवटी नमूद करील; आणि

(ग) संबंधित मतदान केंद्रावर मतदान करण्यास पात्र असलेल्या अन्य कोणत्याही मतदाराने ज्याप्रमाणे मतदान केले असे त्याप्रमाणे त्यास मतदान करू देईल.

१२. **मतदारांच्या ओळखीस आढान :-** यासंदर्भात मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ मधील विहित केलेल्या तरतुदी यासंदर्भात लागू राहतील.

१३. **तोतयेंगिरीस प्रतिबंध करणे :-** यासंदर्भात मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ अंतर्गत विहित केलेले नियम व राज्य निवडणूक आयोगाने निर्गमित केलेले आदेश यासंदर्भात लागू राहतील.

१४. **मतदान यंत्राद्वारे मतदान करण्याची कार्यपध्दती :-** (१) एखाद्या मतदारास मतदान करण्याची अनुमती देण्यापूर्वी मतदान केंद्राध्यक्ष -

(अ) चिन्हांकित मतदार यादीमध्ये नमूद केलेला मतदाराचा अनुक्रमांक व्हीएम-१ या नमुन्यातील मतदर नोंदवहीत नमूद करील.

(ब) मतदाराची स्वाक्षरी घेईल अथवा अंगठ्याचा ठसा उपरोक्त नमूद मतदार नोंदवहीत उमटविले; आणि

(क) चिन्हांकित मतदार यादीमध्ये संबंधित मतदारांच्या नावांसमोर खुण करील, जेणेकरून त्यास मतदान करण्याची अनुमती देण्यात आलेली आहे.

परंतु, कोणत्याही मतदारास त्याने व्हीएम-१ या नमुन्यातील मतदार नोंदवहीत स्वाक्षरी केल्याशिवाय अथवा अंगठ्याचा ठसा उमटविल्याशिवाय त्यास मतदान करण्याची अनुमती देणार नाही.

(२) एखाद्या व्यक्तीने उपरोक्त नमूद मतदार नोंदवहीत अंगठ्याचा ठसा उमटविल्यास मतदान केंद्राध्यक्ष अथवा मतदान अधिकारी यांनी अंगठ्याचा ठसा साक्षात्कार करणे आवश्यक राहिल.

१५. बॅलटिंग युनिटवरील "End" बटनाचा वापर :- (१) जेथे एकाहून अधिक वर्षावारीतील पदांकरिता मतदान होते तेथे "End" बटन उघडून (Unmask) ठेवण्यात यावे. साधारणपणे मतदानाकडून सर्व वर्षावारीतील पदांसाठी मतदान केल्यावर "End" बटनाचा वापर करण्याची आवश्यकता नाही. इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र दोन किंवा अधिकपेक्षा तेथे तीन मतांसाठी सेट केले असतील. अपवादात्मक परिस्थितीमध्ये जर एखाद्या मतदाराने ज्यासाठी नियतगुण लढविली जात आहे, त्या सर्व पदांपैकी एका पदाकरिता किंवा कोणत्याही पदासाठी मतदान केले नाही व मतदार मतदान कक्षातून बाहेर निघाला तर केंद्राध्यक्षांना ही गोष्ट त्यांच्याकडे असलेल्या "Control Unit" वर लाल दिवा न विझल्यामुळे लक्षात येईल व अशावेळी मतदाराने द्यायच्या मतापेक्षा कमी मते नोंदविली तर मतदान यंत्र पुढील मतदारासाठी तयार (Ready) होणार नाही. अशा परिस्थितीत केंद्राध्यक्षांनी संबंधित मतदाराला त्याचे मतदान पूर्ण न झाल्याबाबतची कल्पना देणे आवश्यक राहिल व मतदारास मतदान पूर्ण करण्याबाबत, विनंती करावी. जर मतदाराने पुन्हा मतदान कक्षात जाऊन उर्वरित पदांकरिता मत नोंदविले तर या बटनाचा वापर करण्याची आवश्यकता भासणार नाही. पण जर मतदाराला उर्वरित पदांपैकी एका पदासाठी किंवा दोन्ही पदांकरिता कोणत्याही मतदान कार्याच्या नसेल तेव्हा त्या मतदारास त्याने "End" बटन दाखण्याबाबत विनंती करण्यात यावी. जेणेकरून त्याची मतदानाची प्रक्रिया पूर्ण होईल व केंद्राध्यक्षांकडे असलेल्या नियंत्रण युनिटवरील "Control Unit" लाल दिवा विझून जाईल व इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र पुढील मतदानासाठी तयार होईल. अपवादात्मक प्रकरणापैकी जरी एखादा मतदार "End" बटन दाखण्यासाठी नकार देईल तेव्हा मतदान केंद्राध्यक्षांनी मतदान वर्षावारीतील मतपत्रिकेसह सर्व भाग ("End" बटन व्यतिरिक्त) अपारदर्शक पड्ड्याने झाकावा व त्यानंतर केंद्राध्यक्षांनी केंद्रात उपस्थित असलेल्या सर्व मतदान प्रतिनिधींना बरोबर घेऊन त्यांच्या साक्षीने "End" बटन दाबावे व दाबावतची योग्य ती नोंद मतदान केंद्राध्यक्षांच्या दायरीमध्ये घ्यावी.

(२) जेथे एकापेक्षा जास्त बॅलट युनिट वापरण्यात येते तेव्हा फक्त शेवटच्या बॅलट युनिटवरील "End" बटन कार्यान्वीत असेल. बाकी बॅलट युनिटवरील "End" बटने पांढऱ्या पड्ड्याने झाकून (Masked) ठेवावे.

(३) पॉटनिवडणुकांच्यावेळी जर एकच मत द्यायच्या असेल तर "End" बटनाला पांढऱ्या पड्ड्याने झाकून (Masked) ठेवावे.

१६. मतदारांनी मतदान केंद्रात मतदानाबाबत लसेच मतदान पध्दतीबाबत गुप्तता बाळगणे :- (१) प्रत्येक मतदाराने त्यास उपरोक्त परिच्छेद १४ मध्ये विहित केल्याप्रमाणे मतदान करण्यास अनुमती दिल्यानंतर मतदानाबाबत मतदान केंद्रात गुप्तता बाळगणे आवश्यक असून, आणि त्यादृष्टीने मतदान करताना खाली नमूद केल्याप्रमाणे कार्यपध्दती अनुसरणे आवश्यक आहे.

(२) मतदान करण्यास अनुमती दिल्यानंतर मतदार तात्काळ ज्याच्या अखत्यारित कंट्रोल युनिट आहे अशा मतदान अधिकार्याकडे अथवा मतदान केंद्राध्यक्षांकडे जाईल व संबंधित मतदान अधिकारी अथवा मतदान केंद्राध्यक्ष कंट्रोल युनिटचे योग्य ते बटण दाबून मतदारास मतदान करता यावे याराठी बॅलटिंग युनिट सुरु (Activate) करील.

(३) त्यानंतर मतदार तात्काळ -

(अ) मतदान कक्षाकडे जाईल;

(ब) बॅलटिंग युनिटवर उमेदवारांची नावे व चिन्हे ज्या ठिकाणी दर्शाविली आहेत, तेथे त्याला हव्या असलेल्या उमेदवारासमोरील बटण दाबून आपले मत / मते नोंदविले; आणि

(क) मतदान कक्षाच्या बाहेर येईल आणि मतदान केंद्राबाहेर पडेल.

(४) कोणताही मतदार, मत नोंदविण्यासाठी अनावश्यक उशीर लावणार नाही.

(५) एखादा मतदार मतदान कक्षात असल्यास अन्य कोणत्याही मतदारास मतदान कक्षात जाण्याची अनुमती देण्यात येणार नाही.

(६) वरील नमूद परिच्छेद १४ आणि १९ मधील तरतुदीनुसार एखाद्या मतदारास मतदान करण्याची अनुमती देण्यात आल्यानंतर वरील उप परिच्छेद (३) मध्ये विहित केलेली कार्यपध्दती अनुसरण्यास एखाद्या मतदाराने, त्यास मतदान केंद्राध्यक्षांने ताकीद दिल्यानंतरही सूचनांचे पालन करण्यास नकार दिल्यास मतदान केंद्राध्यक्ष अथवा मतदान अधिकारी, मतदान केंद्राध्यक्षांच्या आदेशानुसार अशा मतदारास मतदान करू देणार नाही.

(७) वरील उप परिच्छेद (६) मध्ये नमूद केल्यानुसार एखाद्या मतदारास मतदान करण्याची अनुमती नाकारण्यात आल्यास "मतदान प्रक्रियेचा भंग" असा अभिप्राय नमुना व्हीएम-१ या मतदारांच्या नोंदविलेले मतदान केंद्राध्यक्षांच्या स्वाक्षरीसह नमूद करण्यात यावा.

१७. अंध अथवा अपंग मतदारांनी मत नोंदविणे : (१) एखादा मतदार त्याच्या अंधत्वामुळे अथवा अन्य शारीरिक अपंगत्वामुळे त्याला सहाय्य मिळाल्याशिवाय बॅलटिंग युनिटवरील चिन्हे ओळखून योग्य ते बटण दाबून मत नोंदविण्यास असमर्थ आहे, अशी मतदान

केंद्राध्यक्षाची खात्री झाल्यास मतदारास २१ वर्षांपेक्षा कमी वय नसलेला सहाय्यक त्याध्यक्षसोबत मतदान कक्षात घेऊन जाण्यास व त्याच्या इच्छेनुसार मतदान करण्यास अनुमती देईल.

परंतु, मतदानाच्या दिवशी कोणत्याही व्यक्तीस अंध अथवा, अपंग मतदारास मदत करण्यासाठी एकापेक्षा जास्त मतदात्री सहाय्यक म्हणून काम करण्यास अनुमती देण्यात येणार नाही.

परंतु आणखी असे की, कोणत्याही व्यक्तीस या नियमाखाली वरीलप्रमाणे सहाय्यक म्हणून काम करण्याची अनुमती देण्यापूर्वी संबंधित व्यक्ती असे जाहीर करील की, ती व्यक्ती मतदाराच्या वतीने नोंदविलेले मत गुप्त ठेविले, तसेच त्याने एकाच दिवशी एकापेक्षा जास्त मतदारांचा सहाय्यक म्हणून काम केलेले नाही.

(२) मतदान केंद्राध्यक्ष अशा सर्व बाबींच्या मॅदी व्हीएम-५ या नमुन्यात ठेवेल.

१८. **मतदान करण्याची इच्छा नसलेला मतदार :-** एखाद्या मतदाराने त्याचा मतदार यादीतील क्रमांक नमुना व्हीएम-१ मधील मतदार नोंदवहीत नोंदविल्यानंतर तसेच या आदेशाच्या परिच्छेद १४(१) मधील तरतुदीनुसार त्यामध्ये स्वाक्षरी केल्यानंतर अथवा अंगठ्याचा ठसा उमटवल्यानंतर मतदान करावयाचे नाही असे ठरविल्यास, त्याच्या नावासमोर नमुना व्हीएम-१ मधील मतदार नोंदवहीत तसा अभिप्राय मतदान केंद्राध्यक्ष लिहिल आणि अशा अभिप्रायासमोर संबंधित मतदाराची स्वाक्षरी घेईल अथवा त्याच्या अंगठ्याचा ठसा उमटवेल.

१९. **प्रदत्त मते :- (Tender Ballot) (१)** एखादा मतदार, मतदान करण्यास आल्यानंतर त्याच्या वतीने अन्य एखाद्या व्यक्तीने मतदान केले आहे असे आढळून आल्यास अशा मतदारास त्याची ओळख पटविण्यासंदर्भातील प्रश्नांची उत्तरे त्याने समाधानकारकरित्या मतदान केंद्राध्यक्षास दिल्यास त्यास बॅलटिंग युनिटवर मतदान करण्यास अनुमती देण्याऐवजी, त्यास राज्य निवडणूक आयोगाने निश्चित केलेल्या नमुन्यानुसार व भाषेतील अथवा भाषेतील तपशील समाविष्ट असलेली प्रदत्त मतपत्रिका (Tender Ballot Paper) देण्यात येईल. (प्रदत्त मतपत्रिका कोणत्या आकाराची असावी असा प्रश्न उपस्थित होणार असल्यामुळे असे नमूद करण्यात येते की, बॅलटिंग युनिटवर घट्ट चिकटविण्यासाठी ज्याप्रकारची मतपत्रिका छापली जाणार आहे. त्याचप्रकारची मतपत्रिका प्रदत्त मतपत्रिका म्हणून वापरण्यात यावी म्हणजेच बॅलटिंग युनिटवर लावलेली मतपत्रिका व प्रदत्त मतपत्रिका या एकच असतील. मात्र प्रत्येक प्रदत्त मतपत्रिकेच्या पाठीमागे "प्रदत्त मतपत्रिका" असा शिक्का मारलेला असेल.)

- (२) प्रत्येक मतदार त्यास प्रदत्त मतपत्रिका देण्यापूर्वी नमुना व्हीएम-२ मध्ये स्वतःचे नाव लिहिल.
- (३) प्रदत्त मतपत्रिका मिळाल्यानंतर असा मतदार त्वरीत, -
- (अ) मतदान वक्षकडे जाईल;
- (ब) त्याला देण्यात आलेल्या मतपत्रिकेवर त्याला देण्यात आलेल्या उपकरणाच्या सहाय्याने त्याला ज्या उमेदवारास मतदान करावयाचे आहे त्याच्या नावासमोर "x" अशी खूण करील;
- (क) स्वतःचे मत उघड होणार नाही, अशारितीने मतपत्रिकेची घडी करील;
- (ड) मतदान केंद्राध्यक्षास आवश्यक वाटल्यास मतपत्रिकेवरील विभेदक चिन्हाची खूण दाखवील;
- (ई) मतदान केंद्राध्यक्षास मतपत्रिका देईल व मतदान केंद्राध्यक्ष ती मतपत्रिका त्यासाठी ठेवलेल्या विशिष्ट पाकिटात ठेवील; आणि
- (फ) मतदान केंद्राबाहेर पडेल.

(४) एखादा मतदार अंधत्व अथवा अन्य शारीरिक अपंगत्वामुळे मतदान करण्यास सहाय्य मिळाल्याशिवाय मत नोंदविण्यास असमर्थ असल्यास मतदान केंद्राध्यक्षत्याला वरील पध्दती अनुसरून परिच्छेद १७ मध्ये विहित केलेल्या कार्यपध्दतीनुसार त्याच्या इच्छेनुसार सहाय्यक देऊन मतदान करण्याची अनुमती देईल.

२०. **मतदान सुरु असताना मतदान कक्षात मतदान केंद्राध्यक्षाने प्रवेश करणे ताबाबत :-**

- (१) मतदान केंद्राध्यक्ष त्याला जेव्हा जेव्हा आवश्यकता वाटेल अशावेळी, मतदान सुरु असताना परंतु मतदान कक्षात कोणीही मतदार नाही अशावेळी, मतदान कक्षात प्रवेश करील आणि बॅलटिंग युनिट अथवा युनिट्स सुरक्षित असून, त्याला कोणत्याही प्रकारे बिघडविण्यात आलेले नाही याची खात्री करील.

(२) एखादा मतदार मतदान कक्षात प्रवेश केल्यानंतर तो बॅलटिंग युनिट अथवा युनिट्स बिघडविण्याचा प्रयत्न करील आहे अथवा मतदान कक्षात आवश्यकतेपेक्षा जास्त वेळ थांबलेला आहे, असे मतदान केंद्राध्यक्षास आढळून आल्यास तो मतदान कक्षात प्रवेश करील आणि मतदान प्रक्रिया सुरळीतपणे व विहित पध्दतीनुसार सुरु राहण्याच्या दृष्टीने योग्य ती पायले उचलील.

(३) मतदान केंद्राध्यक्ष ज्या ज्या वेळी मतदान कक्षात या नियमाखाली प्रवेश करील तेव्हा तो आपल्या सोबत मतदान प्रतिनिधींना त्यांची इच्छा असल्यास सोबत येण्याची अनुमती देईल.

२१. **मतदान बंद करणे :-** (१) राज्य निवडणूक आयोगाने विहित केलेल्या वेळेस मतदान बंद करण्याची दक्षता, मतदान केंद्राध्यक्ष घेईल आणि त्यानंतर कोणत्याही मतदारास मतदान केंद्रात प्रवेश करण्याची अनुमती देणार नाही.

परंतु, मतदान बंद होण्याच्या वेळेस जितके मतदार, मतदान केंद्रात असतील त्या सर्वांना आपले मत नोंदविण्याची अनुमती विहित कार्यपध्दतीचा अवलंब करून देण्यात येईल.

(२) मतदान बंद होण्याच्यावेळी एखादा मतदार मतदान केंद्रात होता किंवा कसे? या विषयी कोणताही प्रश्न निर्माण झाल्यास त्याबाबतचा निर्णय मतदान केंद्राध्यक्ष घेईल व त्याचा निर्णय अंतिम असेल.

२२. **नोंदविलेल्या मतांचा हिशेब :-** (१) मतदान बंद झाल्यानंतर मतदान केंद्राध्यक्ष नमुना व्हीएम-३ मध्ये मतदान नोंदविलेल्या मतांचा हिशेब तयार करील आणि "नोंदविलेल्या मतांचा हिशेब" (Ballot Paper Account) असे लिहिलेल्या वेगळ्या पाकिटात तो ठेवील.

(२) मतदान बंद झाल्यानंतर मतदान केंद्राध्यक्ष प्रत्येक मतदान प्रतिनिधीस व्हीएम-३ या नमुन्यातील नोंदविलेल्या मतांच्या हिशेबाच्या (Ballot Paper Account) नमुन्याची स्वतः साक्षात्कृत केलेली सत्यप्रत देईल आणि ती दिल्याची पोहोच संबंधित मतदान प्रतिनिधींकडून घेईल.

२३. **मतदान बंद झाल्यानंतर मतदान यंत्र मोहोरबंद (Seal) करणे :-** (१) मतदान बंद झाल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर मतदान केंद्राध्यक्ष कंट्रोल युनिट बंद करील व ते बॅलटिंग युनिट अथवा युनिट्सपासून वेगळे करील, जेणेकरून बॅलटिंग युनिट अथवा युनिट्समध्ये आणखी कोणतीही मते नोंदविली जाणार नाहीत.

(२) राज्य निवडणूक आयोगाने दिलेल्या सूचनांनुसार कंट्रोल युनिट आणि बॅलटिंग युनिट अथवा युनिट्स त्यानंतर मोहोरबंद केली जातील आणि सुरक्षित ठेवली जातील, तसेच ती मोहोरबंद करण्यासाठी अशा प्रकारे सील चिकटविण्यात येतील, जेणेकरून सील तोडल्याशिवाय कोणतेही युनिट उघडता येणार नाही.

(३) मतदान केंद्रात उपस्थित असलेले जे मतदान प्रतिनिधी अशा सीलवर सही करण्यास इच्छुक असतील त्यांना सीलवर सही करण्याची अनुमती देण्यात येईल.

२४. **इतर पाकिटे मोहोरबंद करणे :-** (१) मतदान केंद्राध्यक्ष वेगवेगळ्या प्रकारच्या पाकिटात खालील बाबी ठेवील :-

(अ) चिन्हंकित मतदार यादी;

(ब) नमुना व्हीएम-१ या नमुन्यातील मतदार नोंदवही ;

(क) नमुना व्हीएम-२ मधील प्रदत्त मते (Tendered Votes) व त्यांची यादी ठेवण्यात आलेले पाकीट;

(ड) विहित नमुन्यांत आव्हानित मतांची यादी; (List of Challenged Votes) आणि

(ई) राज्य निवडणूक आयोगाने सूचना दिल्यानुसार सीलबंद करावयाचे अन्य कोणतेही कागदपत्र ठेवलेले पाकीट.

(२) मतदान केंद्राध्यक्ष शिक्का (सील) वापरून वरील सर्व पाकीटे मोहोरबंद करण्यात येतील आणि त्यावर उमेदवार अथवा त्यांचे निवडणूक प्रतिनिधी अथवा मतदान प्रतिनिधी यापैकी जे उपस्थित असतील व त्यावर स्वाक्षरी करू इच्छित असतील त्यांना स्वाक्षरी करण्याची अनुमती देण्यात येईल.

२५. **निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्याकडे मतदान यंत्रे पाठविणे :-**

(१) मतदान केंद्राध्यक्ष त्यानंतर निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्याकडे त्यांनी सूचना दिलेल्या स्थळां खालील यादी पाठवील किंवा पाठविण्याची व्यवस्था करील :-

(अ) मतदान यंत्र;

(ब) नमुना व्हीएम-३ मधील नोंदविलेल्या मतांचा हिशेब;

- (क) या आदेशाच्या परिच्छेद २३ मध्ये नमूद केलेली मोहोरबंद पाकीटे; आणि
 (ड) मतदान केंद्रावर वापरण्यात आलेली सर्व कागदपत्रे.
 (२) निवडणूक निर्णय अधिकारी मतमोजणीस सुरुवात होईपर्यंतच्या कालावधीत मतदान यंत्रे, पाकीटे व अन्य कागदपत्रे सुरक्षित ठेवण्याच्या दृष्टीने त्यांच्या वाहतुकीची योग्य ती व्यवस्था करील.

२६. मतदान स्थगित करण्याची कार्यपध्दती : (१) मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ मधील तरतुदीच्या अनुषंगाने एखाद्या मतदान केंद्रावरील मतदान स्थगित करावे लागल्यास वरील परिच्छेद २२ ते २५ मधील तरतुदी, शक्य असेल तोवर, वरील तरतुदीनुसार मतदान बंद झाले असे समजून लागू होतील.

(२) उपरोक्त तरतुदींमध्ये शिफारस केल्यानुसार मतदान सुरु झाल्यानंतर ज्या मतदाराने मतदान स्थगित होण्यापूर्वी मतदान केले आहे त्यांना उपरोक्त नियमांच्या तरतुदीनुसार पुन्हा मतदान करता येणार नाही.

(३) जेव्हा वरीलप्रमाणे स्थगित केलेले मतदान पुन्हा सुरु होईल त्यावेळी निवडणूक निर्णय अधिकारी प्रत्येक मतदान केंद्रावरील मतदान केंद्राध्यक्षास चिन्हांकित मतदार यादी, नमुना व्हीएम-१ या नमुन्यातील मतदार नोंदवही इत्यादी सीलबंद केलेली कागदपत्रे व नवीन मतदान यंत्र पुरविल.

(४) मतदान केंद्राध्यक्ष उपरोक्त नमूद सीलबंद पाकीटे मतदान प्रतिनिधींच्या उपस्थितीत उघडील आणि त्यापैकी चिन्हांकित मतदार यादीचा स्थगित केलेले मतदान पुन्हा सुरु करताना मतदारांच्या नावावर खुणा करण्यासाठी वापर करील.

(५) या आदेशाचे परिच्छेद ४ ते २५ मधील तरतुदी स्थगित केलेले मतदान पुन्हा घेण्यासाठी स्थगितीपूर्वी जशा लागू होत्या तशा लागू होतील.

२७. मतदान यंत्राची तपासणी व निरीक्षण :- (१) ज्या मतदान केंद्रावर एकापेक्षा जास्त मतदान यंत्रे वापरण्यात आलेली आहेत अशा मतदान केंद्रावरील कंट्रोल युनिट्सची निवडणूक निर्णय अधिकारी तपासणी व निरीक्षण करील आणि अशा यंत्रावरील मतमोजणी एकत्रितरित्या करण्यात येईल.

(२) वरील उप परिच्छेद (१) मधील तरतुदीनुसार एखाद्या कंट्रोल युनिटवरील नोंदविण्यात आलेल्या मतांची मतमोजणी करण्यापूर्वी उमेदवार त्यांचे निवडणूक प्रतिनिधी अथवा मतमोजणी प्रतिनिधी यांना मतमोजणी टेबलवर मतदान यंत्राचे पेपर सील तसेच अन्य महत्वपूर्ण सील यांची तपासणी करून ती समाधानकारकरित्या सुरक्षित आहेत, याबाबत त्यांची खात्री करून घेता येईल.

(३) निवडणूक निर्णय अधिकारी कोणतेही मतदान यंत्र बिघडविण्यात (Tampered with) आलेले नाही, याची खात्री करून घेईल.

(४) एखादे मतदान यंत्र बिघडविण्यात आले आहे आणि त्यामुळे त्यामध्ये नोंदविलेल्या मतांच्या आकडेवारीत फरक झाला असल्याची शक्यता आहे, निवडणूक निर्णय अधिकारी याची अशी खात्री झाल्यास, तो अशा बिघडविण्यात आलेल्या मतदान यंत्राच्या मतांची मतमोजणी करणार नाही, आणि मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ मधील तरतुदीनुसार नव्याने मतदान घेण्याची कार्यपध्दती अनुसरील.

२८. मतमोजणी :- (१) कोणतेही मतदान यंत्र बिघडविण्यात आलेले नाही, याची खात्री झाल्यानंतर निवडणूक निर्णय अधिकारी संबंधित मतदान यंत्राच्या कंट्रोल युनिटवरील "रिझल्ट-१" हे योग्य ते बटण दाबून त्या यंत्रावर किती मते नोंदविण्यात आलेली आहेत, यांची संख्या पाहिल आणि त्या मतदान यंत्रावर प्रत्येक उमेदवाराच्या संदर्भात नोंदविण्यात आलेली मते त्यासाठी योजना करण्यात आलेल्या मतदान यंत्राच्या डिस्प्ले पॅनेलवर दाखविल.

(२) प्रत्येक उमेदवारास मिळालेली मते वरीलप्रमाणे मतदान यंत्राच्या कंट्रोल युनिटवरील डिस्प्ले पॅनेलवर दाखविण्यात आल्यानंतर -

(अ) व्हीएम-४ या नमुन्यात प्रत्येक उमेदवाराच्या संदर्भात नोंदविण्यात आलेली मते वेगळ्याने नमूद करण्यात येतील;

(ब) व्हीएम-४ या नमुन्यातील प्रपत्र पूर्णपणे लिहून झाल्यानंतर आणि त्याच मतमोजणी पर्यवेक्षक आणि उमेदवार अथवा त्यांचे निवडणूक प्रतिनिधी अथवा मतदान प्रतिनिधी यांच्या त्यावर स्वाक्ष-या घेण्यात येतील; आणि

(क) व्हीएम-४ या नमुन्यात सर्व संबंधित बाबी भरून झाल्यानंतर रिझल्ट्स शीट मधील निर्णय जाहीर करण्यात येईल.

२९. काढता येणारी मेमरी सीलबंद करणे :-

(१) मतदान यंत्राच्या कंट्रोल युनिटमध्ये नोंदविलेली उमेदवारनिहाय मते किती आहेत? याची खात्री करून ती व्हीएम-४ या विहित नमुन्यात नमूद केल्यानंतर निवडणूक निर्णय अधिकारी कंट्रोल युनिटमधील काढता येणारी मेमरी (Detachable Memory) मतदान यंत्रामधून बाहेर काढील, सीलबंद करील व त्यावर स्वाक्षरी करून स्वतःचा शिक्का उमटविल. तसेच उपस्थित उमेदवार अथवा त्यांचे निवडणूक प्रतिनिधी ज्यांना त्यावर सही करावयाची इच्छा असेल अथवा अंगठ्याचा ठसा उमटविण्याची इच्छा असेल त्यांना तशी परवानगी देईल. परंतु, काढता येणा-या मेमरीमधील मते पुसली जाणार नाहीत याची दक्षता घेईल.

(२) निवडणूक निर्णय अधिकारी वरीलप्रमाणे सीलबंद केलेल्या काढता येणा-या मेमरीला त्यासाठी विशेषतः तयार केलेल्या खोक्यामध्ये ठेवील. तसेच खोक्यावर खालील तपशील

नमूद करण्यात येईल :-

- (क) ग्रामपंचायतीचे नाव व मतदार संघ (प्रभाग/जागा क्रमांक)
- (ख) मतदान केंद्र क्रमांक अथवा नाव जेथे ती काढता येणारी मेमरी उपयोग्य आणली गेली आहे;
- (ग) काढता येणा-या मेमरीचा अनुक्रमांक;
- (घ) मतदानाची तारीख; आणि
- (ड) मतमोजणीची तारीख

३०. इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रातील काढता येणारी मेमरी व निवडणूकीशी संबंधीत कागदपत्रे यांचाखांबा :-

- (१) निवडणूकीमध्ये वापरण्यात आलेली इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रातील काढता येणारी मेमरी संबंधित जिल्हाधिकारी अथवा त्यांनी प्राधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्याच्या ताब्यात राहतील.
- (२) जिल्हाधिकारी अथवा त्यांनी प्राधिकृत केलेले अधिकारी हे त्यांच्या ताब्यात खालील बाबी सुरक्षितपणे ठेवतील.
- (अ) चिन्हांकित मतदार यादी असलेले पाकीट.
- (ब) नमुना व्हीएम-१ मध्ये ठेवलेली मतदार नोंदवही असलेले पाकीट.
- (क) नमुना व्हीएम-४ या नमुन्यात प्रत्येक उमेदवारासमोर नोंदविण्यात आलेल्या मतांचा हिशेब ठेवलेले पाकीट.
- (ड) निवडणूकासंदर्भातील अन्य कागदपत्र.

३१. इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रातील काढता येणारी मेमरी व निवडणूकीसंबंधी अन्य कागदपत्रे सादर करणे अथवा त्यांचे निरीक्षण :-

(१) जिल्हाधिकारी अथवा त्यांनी प्राधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्याच्या ताब्यात असलेल्या खालीलखांबी :-

- (अ) चिन्हांकित मतदार यादी ठेवलेले पाकीट.
- (ब) नमुना व्हीएम १ या नमुन्यात ठेवलेल्या मतदार नोंदवही असलेले पाकीट.

या बाबी सक्षम न्यायालयाच्या आदेशाशिवाय अन्य कोणत्याही व्यक्तिस उघडता येणार नाहीत अथवा त्यांचे निरीक्षण करता येणार नाही अथवा कोणासमोर सादर करता येणार नाहीत.

(२) उपरोक्त परिच्छेद २९ मधील तरतुदीनुसार सीलबंद केलेल्या इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राच्या काढता येणा-या मेमरी असलेली सिलबंद पाकीटे व Boxes जिल्हाधिकारी अथवा त्यांनी प्राधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्याच्या ताब्यात राहतील व ती शासकीय कोषागार किंवा उपकोषागारामध्ये ठेवण्यात येतील व सक्षम न्यायालयाच्या आदेशाशिवाय अन्य कोणत्याही व्यक्तिस उघडता येणार नाही. त्यांचे निरीक्षण करता येणार नाही अथवा कोणासमोर सादर करता येणार नाही.

(३) राज्य निवडणूक आयोग आदेश देईपर्यंत जिल्हाधिकारी अथवा त्यांनी प्राधिकृत केलेला अधिकारी यांच्या ताब्यात असलेली इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राची काढता येणारी मेमरी जशीच्या तशी ठेवली जातील व ती अन्य कोणत्याही निवडणूकीसाठी राज्य निवडणूक आयोगाच्या अनुमतीशिवाय वापरता येणार नाहीत. जरी सील केलेली मेमरी ज्या प्रभागाशी संबंधित असेल त्या प्रभागामध्ये कोणतीही निवडणूक याचिका दाखल न झाल्यास ही मेमरी तीन महिन्यांच्या अवधीनंतर राज्य निवडणूक आयोग निदेश देईल अशा ठिकाणी परत करण्यात येईल. तसेच या मेमरीमधील माहिती नष्ट करण्यात येईल.

(४) ज्या मतदार संघाच्या (प्रभागाच्या / जागेच्या बाबत) कोणतीही निवडणूक याचिका अथवा अन्य कोणत्याही न्यायालयात रिट याचिका प्रलंबित नसल्यास अन्य निवडणूक कागदपत्र ठेवलेली पाकीटे संबंधित नियमांतील तरतुदीनुसार नष्ट करता येतील.

३२. या आदेशानुसार विहित करण्यात आलेले सर्व नमुने खालील अनुसूचीमध्ये दिल्याप्रमाणे राहतील.

स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकांमध्ये मतदान करताना भारत निवडणूक आयोगाकडील मतदार ओळखपत्र अथवा अन्य पुरावा सादर करण्याबाबत...

राज्य निवडणूक आयोग, महाराष्ट्र

क्रमांक-रानिआ/मनपा/२००५/प्र.क्र. १२/का-५,

नवीन प्रशासकीय भवन, मंत्रालयासमोर,

मादाम कामा रोड, मुंबई- ४०० ०३२.

दिनांक- ४ एप्रिल, २००५.

परिपत्रक

राज्य निवडणूक आयोगाकडील आदेश क्रमांक-एसईसी/एमसी/२००१/प्र.क्र.३८/का-१०, दिनांक ०८/१०/२००१ अन्वये संदर्भाधीन आदेशाद्वारे राज्य निवडणूक आयोगाने महानगरपालिका, नगर परिषदा, नगर पंचायती, जिल्हा परिषदा, पंचायत समिती व ग्रामपंचायती यांच्या निवडणुकांमध्ये मतदान करताना भारत निवडणूक आयोगाकडील मतदार ओळखपत्र (Electoral Identity Card) सादर करणे सक्तीचे केले आहे. त्यानुसार या सर्व निवडणुकांमध्ये मतदारांना मतदान करताना भारत निवडणूक आयोगाकडील ओळखपत्र सादर करणे आवश्यक आहे. ज्या मतदारांना असे ओळखपत्र प्राप्त झालेले नाही अथवा अन्य कारणांमुळे ओळखपत्र दाखवू शकत नाही त्यांनी आपली ओळख पटविण्यासाठी खालीलपैकी कोणतेही कागदपत्र मतदान केंद्र अधिकारी अथवा ओळख पटविण्यासाठी नियुक्त केलेल्या मतदान अधिका-यांना दाखवून आपली ओळख पटविल्यास त्यांना मतदान करू द्यावे.

- १) पासपोर्ट,
 - २) वाहन चालविण्याचा परवाना,
 - ३) आयकर विभागाकडील पॅन ओळखपत्र,
 - ४) केंद्र शासन /राज्य शासन / सार्वजनिक उपक्रम / स्थानिक स्वराज्य संस्था / खाजगी कंपनी अथवा कारखाने यांनी आपल्या कर्मचा-यांना दिलेली ओळखपत्रे,
 - ५) बँकेचे/किसान/पोस्टाचे पासबुक,
 - ६) आयोगाने ज्या दिवशी निवडणुकीचा कार्यक्रम निर्गमित केला असेल त्या दिवसाच्या आदल्या दिवशीपर्यंत देण्यात आलेली शिधापत्रिका,
 - ७) सक्षम प्राधिका-याने अनुसूचित जाती/अनुसूचित जमाती/इतर मागासवर्ग/विमुक्त जाती/भटक्या जमाती/विशेष मागास प्रवर्ग इत्यादींना दिलेले जातीचे प्रमाणपत्र,
 - ८) विद्यार्थ्यांचे ओळखपत्र,
 - ९) मालमत्ता बाबतची कागदपत्रे तसेच नोंदणी खत इत्यादी,
 - १०) शस्त्रास्त्र परवाना,
 - ११) परिवहन प्राधिकरणाने दिलेला वाहक परवाना (Conductor Licences)
 - १२) निवृत्त कर्मचा-यांचे पेन्शन पासबुक/पेन्शन पॅमेंट ऑर्डर,
 - १३) निवृत्त कर्मचा-यांच्या विधवा/अवलंबिता प्रमाणपत्र
 - १४) आयोगाने ज्या दिवशी निवडणुकीचा कार्यक्रम निर्गमित केला असेल त्या दिवसाच्या आदल्या दिवशीपर्यंत दिलेले रेल्वे पासचे ओळखपत्र,
 - १५) अपंगत्वाचा दाखला.
 - १६) स्वातंत्र्यसैनिकाचे ओळखपत्र,
 - १७) मतदान केंद्राध्यक्षस मतदाराची ओळख समाधानकारकरित्या पटेल असे अन्य कोणतेही कागदपत्र
२. भारत निवडणूक आयोगाकडील मतदार ओळखपत्र किंवा वरील नमूद ओळखपत्रांपैकी कोणतेही एक कागदपत्र पाहून ओळख पटल्याशिवाय मतदारास मतदान करू देऊ नये.
३. त्याबाबत मतदानाचे दिवसापूर्वी प्रसिध्दी द्यावी.

राज्य निवडणूक आयुक्त यांच्या मान्यतेने,

स्वाक्षरीत/-

(महेन्द्र ब. वारभुवन)

सहायक आयुक्त,

राज्य निवडणूक आयोग

प्रति,

सर्व विभागीय आयुक्त

सर्व महानगरपालिका आयुक्त,

सर्व जिल्हाधिकारी (मुंबई व मुंबई उपनगर वगळून)

जोडपत्र (Appendix)

- १) हरकत घेतलेल्या मतांची यादी. (List of Challenged Votes) (नमुना ड)
- २) अंध व अपंग मतदारांच्या मदतनिसाने द्यावयाचे प्रतिज्ञापत्र.
- ३) मतदान केंद्राध्यक्षाची दैनंदिनी (इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र वापराचे वेळी)
- ४) मतदान सुरु करतांनाचे घोषणापत्र (इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र वापराचे वेळी)
- ५) मागाहून दुसऱ्या मतदान यंत्राचा वापर करतांना मतदान केंद्राध्यक्षाने करावयाचे प्रतिज्ञापत्र.
- ६) मतदान बंद करतांनाचे घोषणापत्र. (इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र वापराचे वेळी)
- ७) मतदान यंत्र बंद करतांनाचे करावयाचे प्रतिज्ञापत्र
- ८) नमुना व्हीएम-१ मतदार नोंदवही.
- ९) नमुना व्हीएम-२ प्रदत्त मतांची यादी.
- १०) नमुना व्हीएम-३ भाग -१ - नोंदविलेल्या मतांचा हिशोब.
- ११) नमुना व्हीएम-५ अंध व अपंग मतदारांची यादी.
- १२) इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राचा वापर करण्यात येतो त्या मतदान केंद्रासाठी मतदान साहित्याची यादी.

जोडपत्र-७
हरकत घेतलेल्या मतांची यादी
(नियम २९ पहा)

मतदाराचे नाव	मतदाराच्या यादीतील मतदाराचा क्रमांक	मतदाराची सही किंवा अंगठ्याची निशाणी व त्याचा पत्ता	ओळख पटवून देणाऱ्याचे नाव - कोणी असल्यास	हरकत घेणाऱ्या इसमाचे नाव	अनामत ठेवलेली रक्कम	प्रत्येक बाबतीत अध्यासी अधिकाऱ्याचे आदेश	अनामत ठेवलेली रक्कम परत देण्यात येईल तेव्हा उक्त रक्कम मिळाल्याबद्दल हरकत घेणाराची सही

ग्रामपंचायतीचे नाव----- प्रभाग क्रमांक -----

तालुका-----जिल्हा-----

अध्यासी अधिकाऱ्याची सही

जोडपत्र-८अ

अंध व अपंग मतदारांच्या मदतनिसाने द्यावयाचे प्रतिज्ञापत्र.

(-----ग्रामपंचायत -----प्रभागातील समाविष्ट असलेल्या) -----

-----ग्रामपंचायत प्रभागातील मतदान केंद्राचा अनुक्रमांक व नाव -----

मी, -----(वडिलांचे नाव)

-----वय -----राहणार ----- याद्वारे जाहीर करतो की,

(अ) आज दिनांक ----- रोजी मी कोणत्याही मतदान केंद्रावर दुसऱ्या कोणत्याही मतदाराचा सोबती म्हणून काम केलेले नाही आणि

(ब) -----यांच्या वतीने नोंदवलेले मत गुप्त ठेवीन.

सोबत्याची स्वाक्षरी

ग्रामपंचायतीचे नाव : -----प्रभाग क्रमांक -----

तालुका ----- जि. -----

जोडपत्र ११अ

मतदान केंद्राध्यक्षाची दैनंदिनी. (Presiding Officer's Diary) (इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र वापराचे वेळी)

- १) ग्रामपंचायतीचे नाव :-----
- २) प्रभाग क्रमांक -----
- ३) मतदानाची तारीख -----
- ४) मतदान केंद्राचा क्रमांक -----
 - (एक) सरकारी किंवा निम सरकारी इमारत.
 - (दोन) खाजगी किंवा निम सरकारी इमारत.
 - (तीन) तात्पुरता मंडप.
 यापैकी कोणत्या ठिकाणी आहे ते.
- ५) स्थानिक भागातील मतदान अधिकाऱ्यांची नेमणूक केली असल्यास, त्यांची संख्या :
- ६) मूळ मतदान अधिकारी गैरहजर असल्यास त्याच्या जागी नेमणूक केलेल्या मतदरित्री अधिकाऱ्याची नेमणूक आणि गैरहजेरीचे कारण-----

- ७) मतदान यंत्र
 - (१) वापरलेल्या नियंत्रण युनिटांची संख्या :
 - (२) वापरलेल्या नियंत्रण युनिटांचे अनुक्रमांक :
 - (३) वापरलेल्या मतदान युनिटांची संख्या :
 - (४) वापरलेल्या मतदान युनिटांचे अनुक्रमांक :
- ७) (१) वापरलेल्या कागदी मोहरांची संख्या :
- (२) वापरलेल्या कागदी मोहरांचे अनुक्रमांक :
- ८) मतदान प्रतिनिधींची संख्या आणि उशीरा पोचलेल्या मतदान प्रतिनिधींची संख्या :
- ९) मतदान केंद्रावर मतदान प्रतिनिधी नेमलेल्या उमेदवारांची संख्या :
- १०) (१) मतदान केंद्राला दिलेले एकूण मतदार
- (२) मतदार यादीच्या चिन्हांकीत केलेल्या प्रतीनुसार मतदान करण्यास परवानगी दिलेल्या मतदारांची संख्या :

(३) मतदार नोंदवहीत (नमुना व्हीएम-३) नुसार प्रत्यक्ष मतदान केलेल्या मतदारांची संख्या :

(४) मतदान यंत्रानुसार नोंद झालेल्या मतांची संख्या :

पहिल्या मतदान
अधिकान्याची सही

मतपत्रिका ताब्यात आलेल्या
अधिकान्याची सही

११) ज्यांनी मतदान केले त्या मतदारांची संख्या

पुरुष :

स्त्रिया :

एकूण :

१२) आव्हानित मते :

परवानगी दिलेल्यांची संख्या :

परवानगी न दिलेल्यांची संख्या :

रक्कम फेडली रु.-----

१३) निवडणूक सेवा दाखला सादर करून मतदान केलेल्या मतदारांची संख्या

१४) सहकान्याच्या आधाराने मतदान केलेल्या मतदारांची संख्या :

१५) दुबार मतांची संख्या :

१६) मतदारांची संख्या :

अ) वयाविषयी घोषणापत्रे घेतली ते-----

ब) ज्या कोणी अशी घोषणापत्रे देण्यास नकार दिला ते -----

१७) जर मतदान तहकुब करण्याची खरोखर गरज होती तर तहकुबीची कारणे.

१८) नोंदणी केलेल्या मतांची संख्या

सकाळी ७.३० ते सकाळी ९.३०

सकाळी ९.३० ते ११.३०

दुपारी ११.३० ते दुपारी १.३०

दुपारी १.३० ते दुपारी ३.३०

दुपारी ३.३० ते सायंकाळी ५.३० वाजेपर्यंत.

१९) मतदान करतेवेळी वाटलेल्या मतदार स्त्रीपांची संख्या :

२०) निवडणूक गुन्हा प्रकरणांची संख्या :

अ) मतदान केंद्राच्या शंभर मीटरच्या आत प्रचार करणे :

ब) मतदाराची तोतयेगिरी :

क) मतदान केंद्रावरील नोटीसांची यादी किंवा वा इतर कागदपत्र वाटप, खराब करणे, नष्ट करणे

ड) मतदारांना लाच देणे :

इ) मतदारांना आणि इतर व्यक्तींना भिती घालणे :

फ) मतदान केंद्रे ताब्यात घेणे :

२१) मतदानात अडथळा आला:

१. दंगल :
२. हिंसाचार :
३. नैसर्गिक आपत्ती :
४. मतदान केंद्र ताब्यात घेणे :
५. मतदान यंत्रात बिघाड :
६. इतर कारणे :

कृपया वरील मुद्दे विस्तृतपणे द्या

२२) मतदान केंद्रावर मतदान यंत्राकडून मतदान खराब झाले :

- अ) मतदान केंद्राध्यक्षांच्या ताब्यातून अनधिकृतपणे बाहेर नेले :
- ब) अपघाती वा जाणीवपूर्वक हरवले वा नष्ट केले :
- क) बिघडले वा हस्तक्षेप केला :

२३) गंभीर तक्रार जर उमेदवार / प्रतिनिधीने केल्यास :

२४) कायदा व सुव्यवस्थेचा भंग करणाऱ्या प्रकरणांची संख्या :

२५) मतदान केंद्रावरील चुका आणि अनियमितपणा घडल्यास :

२६) मतदानास आरंभ होण्याआधी, मतदान चालू असतांना गरज पडल्यास (जेव्हा नवे मतदान यंत्र वापरतात) आणि मतदानाच्या शेवटी गरज भासते, तसे घोषणापत्र केले :

मतदान केंद्राध्यक्ष

स्थळ :

प्रभाग क्रमांक -----

दिनांक :

ग्रामपंचायत -----

ही डायरी मतदान यंत्रे आणि इतर मोहरबंद कागदपत्रांबरोबर निवडणूक अधिकाऱ्याकडे पाठवायला हवी.

जोडपत्र-१२अ

मतदान सुरु करतांना करावयाचे घोषणापत्र
(इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र वापराचे वेळी)

.....ग्रामपंचायत, सार्वत्रिक /पोट निवडणूक सन _____

प्रभाग क्र.

मतदानाची तारीख.....

मी, याद्वारे असे घोषित करतां की-

१. मी मतदान प्रतिनिधी आणि तेथे उपस्थित असलेल्या इतर व्यक्ती यांच्यासमोर असे प्रात्यक्षिक करुन दाखविले आहे की,-

(अ) अभिरुप मतदान घेऊन, मतदान यंत्र हे व्यवस्थित काम करण्याच्या स्थितीत आहे आणि त्यात याआधीच कोणतीही नोंदविलेली मते नाहीत.

(ब) मतदानाच्या वेळी वापरण्यात येणा-या मतदार यादीच्या चिन्हांकीत प्रतीवर टपाल मतपत्रिका आणि निवडणूक कामावर असल्याचे प्रमाणपत्र देताना केलेल्या खुणांव्यतिरिक्त इतर कोणत्याही खुणा नाहीत.

(क) मतदानाच्या वेळी वापरण्यात येणा-या मतदार नोंदवहीमध्ये (नमुना व्हीएम-१) कोणत्याही मतदाराच्या संबंधात कोणतीही नोंद नाही.

२. मी, मतदान यंत्रातला नियंत्रण युनिटचा निकाल विभाग सुरक्षित करण्यासाठी लावलेल्या कागदी मोहोरांवर स्वतःची स्वाक्षरी केली आहे आणि तेथे उपस्थित असलेल्या व स्वाक्षरी करण्याची इच्छा असलेल्या मतदान प्रतिनिधींच्या त्यावर स्वाक्ष-या घेतल्या आहेत.

३. मी, विशेष खूणचिठ्ठीवर नियंत्रण विभागाचा (युनिट) अनुक्रमांक लिहिला आहे, आणि मी विशेष खूण चिठ्ठीच्या मागील बाजूवर माझी स्वाक्षरी केली आहे आणि तेथे उपस्थित असलेल्या व स्वाक्षरी करण्याची इच्छा असलेल्या उमेदवारांच्या/मतदान प्रतिनिधींच्या त्यावर स्वाक्ष-या घेतल्या आहेत.

४. मी, पड्टी मोहोरवर माझी स्वाक्षरी केली आहे आणि तसेच तेथे उपस्थित असलेल्या व स्वाक्षरी करण्याची इच्छा असलेल्या उमेदवारांच्या/मतदान प्रतिनिधींच्या त्यावर स्वाक्ष-या घेतल्या आहेत.

५. मी, विशेष खूण चिठ्ठीचा पूर्ण मुद्रित अनुक्रमांक वाचला आहे आणि तेथे उपस्थित असलेल्या उमेदवारांना मतदान प्रतिनिधींना सदर अनुक्रमांक लिहून घेण्यास सांगितले आहे.

स्वाक्षरी..... (मतदान केंद्राध्यक्ष)

मतदान प्रतिनिधींची स्वाक्षरी:

(१).....या उमेदवाराचा

(२).....या उमेदवाराचा

मतदान संपल्यावर उपस्थित असलेल्या खालील मतदान प्रतिनिधींनी नमुना व्हीएम-३ च्या भाग-२ ची प्रमाणित

प्रत घेण्यास आणि त्याची पावती देण्यास नकार दिला म्हणून त्यांना त्या फॉर्मची प्रमाणित प्रत दिली नाही:-

(१).....या उमेदवाराचा

(२).....या उमेदवाराचा

दिनांक

स्वाक्षरी..... (मतदान केंद्राध्यक्ष)

जोडपत्र-१२ ब

मागाहून दुसऱ्या मतदान यंत्राचा वापर करताना मतदान केंद्राध्यक्षाने करावयाचे प्रतिज्ञापन
.....ग्रामपंचायत, सार्वत्रिक /पोट निवडणूक सन _____

प्रभाग क्र.....

मतदान केंद्र क्रमांक.....

मतदानाची तारीख.....

मी, याद्वारे असे घोषित करतो की-

मी मतदान प्रतिनिधी आणि तेथे उपस्थित असलेल्या इतर व्यक्ती यांच्यासमोर असे प्रात्यक्षिक करून दाखविले आहे की,-

१. अभिरूप मतदान घेऊन, मतदान यंत्र हे व्यवस्थित काम करण्याच्या स्थितीत आहे आणि त्यात याआधीच कोणतीही नोंदविलेली मते नाहीत.

२. मी, मतदान यंत्रातला नियंत्रण युनिटचा निकाल विभाग सुरक्षित करण्यासाठी लावलेल्या कागदी मोहोरांवर स्वतःची स्वाक्षरी केली आहे आणि तेथे उपस्थित असलेल्या व स्वाक्षरी करण्याची इच्छा असलेल्या मतदान प्रतिनिधींच्या त्यावर स्वाक्ष-या घेतल्या आहेत.

३. मी, विशेष खूणचिन्नीवर नियंत्रण विभागाचा (युनिट) अनुक्रमांक लिहिला आहे, आणि मी विशेष खूण चिन्नीच्या मागील बाजूवर माझी स्वाक्षरी केली आहे आणि तेथे उपस्थित असलेल्या व स्वाक्षरी करण्याची इच्छा असलेल्या उमेदवारांच्या/मतदान प्रतिनिधींच्या त्यावर स्वाक्ष-या घेतल्या आहेत.

४. मी, पट्टी मोहोरवर माझी स्वाक्षरी केली आहे आणि तसेच तेथे उपस्थित असलेल्या व स्वाक्षरी करण्याची इच्छा असलेल्या उमेदवारांच्या/मतदान प्रतिनिधींच्या त्यावर स्वाक्ष-या घेतल्या आहेत.

५. मी, विशेष खूण चिन्नीचा पूर्ण मुद्रित अनुक्रमांक वाचला आहे आणि तेथे उपस्थित असलेल्या उमेदवारांना मतदान प्रतिनिधींना सदर अनुक्रमांक लिहून घेण्यास सांगितले आहे.

मतदान प्रतिनिधींची स्वाक्षरी:

स्वाक्षरी..... (मतदान केंद्राध्यक्ष)

(१).....या उमेदवाराचा

(२).....या उमेदवाराचा

(३).....या उमेदवाराचा

(४).....या उमेदवाराचा

मतदान संपल्यावर उपस्थित असलेल्या खालील मतदान प्रतिनिधींनी नमुना व्हीएम-३ च्या भाग-१ ची प्रमाणित प्रत घेण्यास आणि त्याची पावती देण्यास नकार दिला म्हणून त्यांना त्या फॉर्मची प्रमाणित प्रत दिली नाही:-

(१).....या उमेदवाराचा

(२).....या उमेदवाराचा

(३).....या उमेदवाराचा

(४).....या उमेदवाराचा

दिनांक

स्वाक्षरी..... (मतदान केंद्राध्यक्ष)

जोडपत्र-१३अ
मतदान समाप्तीचे प्रतिज्ञापन
(इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र वापराचे वेळी)

..... ग्रामपंचायत सार्वत्रिक/पोटनिवडणूक सन

प्रभाग क्र. मतदान केंद्र क्र.

मी, मतदान संपल्यावर मतदान केंद्रावर जे मतदान प्रतिनिधी हजर होते आणि ज्यांनी खाली स्वाक्ष-या केलेल्या आहेत त्यांना इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राद्वारे मतदान करण्याबाबतच्या आदेशाच्या नियम २१ नुसार व्हीएम-३ भाग-एक मध्ये नोंदविलेल्या मतांचा हिशेब यामधील प्रत्येक नोंदीची प्रमाणित प्रत दिलेली आहे.

तारीख.....

स्वाक्षरी.....

वेळ.....

मतदान केंद्राध्यक्ष

नोंदविलेल्या मतांचा हिशेब (व्हीएम -३ भाग-एक) यामधील नोंदीची प्रमाणित प्रत मिळाली.

(१).....या उमेदवाराचा	(२).....या उमेदवाराचा
(३).....या उमेदवाराचा	(४).....या उमेदवाराचा
(५).....या उमेदवाराचा	(६).....या उमेदवाराचा
(७).....या उमेदवाराचा	(८).....या उमेदवाराचा
(९).....या उमेदवाराचा	

मतदान संपल्यावर उपस्थित असलेल्या खालील मतदान प्रतिनिधींनी नमुना व्हीएम-३ च्या भाग-१ ची प्रमाणित प्रत घेण्यास आणि त्याची पावती देण्यास नकार दिला म्हणून त्यांना त्या नमुन्याची प्रमाणित प्रत दिली नाही:-

(१).....या उमेदवाराचा	(२).....या उमेदवाराचा
(३).....या उमेदवाराचा	(४).....या उमेदवाराचा
(५).....या उमेदवाराचा	(६).....या उमेदवाराचा
(७).....या उमेदवाराचा	(८).....या उमेदवाराचा
(९).....या उमेदवाराचा	

दिनांक

स्वाक्षरी..... (मतदान केंद्राध्यक्ष)

जोडपत्र-१९

मतदान यंत्र बंद करताना करावयाचे प्रतिज्ञापत्र
 ग्रामपंचायत निवडणूक सन

प्रभाग क्र.

मी, मतदान यंत्राचे नियंत्रण युनिट व मतदान युनिट यांच्या वहन पेट्यावर माझी मोहोर लावली आहे व मतदान संपल्यावर मतदान केंद्रावर जे मतदान प्रतिनिधी हजर होते त्यांना त्यांची मोहोर लावण्यास परवानगी दिली.

दिनांक.....

स्वाक्षरी.....

वेळ.....

मतदान केंद्राध्यक्ष

खालील मतदान प्रतिनिधींनी त्यांची मोहोर लावली :-

मतदान प्रतिनिधींची स्वाक्षरी

(१).....या उमेदवाराचा

(२).....या उमेदवाराचा

(१).....या उमेदवाराचा

(२).....या उमेदवाराचा

(३).....या उमेदवाराचा

(४).....या उमेदवाराचा

(५).....या उमेदवाराचा

(६).....या उमेदवाराचा

खालील मतदान प्रतिनिधींनी त्यांची मोहोर लावण्यास नकार दिला अथवा त्यांची मोहोर लावण्याची इच्छा नव्हती :-

(१).....या उमेदवाराचा

(२).....या उमेदवाराचा

(३).....या उमेदवाराचा

(४).....या उमेदवाराचा

दिनांक

स्वाक्षरी.....

मतदान केंद्राध्यक्ष

जोडपत्र-२२

नमुना व्हीएम-१
(पहा परिच्छेद १४)
मतदार नोंदवही

..... ग्रामपंचायत निवडणूक/पोटनिवडणूक

(जिल्हा-..... तालुका) प्रभाग क्रमांक / नांव..... मतदान केंद्राचा क्रमांक
व नांव.....

अ.क्र. (१)	मतदाराचा मतदार यादीतील अनुक्रमांक (२)	मतदाराची स्वाक्षरी अथवा अंगठ्याचा ठसा (३)	अभिप्राय (४)
---------------	---	---	-----------------

१.

२.

३.

४.

इत्यादी

दिनांक :

मतदान केंद्राध्यक्षाची सही

जोडपत्र-२३
 नमुना व्हीएम-२
 (पहा परिच्छेद १९)
 प्रदत्त मतांची यादी

..... ग्रामपंचायत निवडणूक/पोटनिवडणूक
 (जिल्हा-..... तालुका) प्रभाग क्रमांक / नांव.....
 मतदान केंद्राचा क्रमांक व नांव.....

अ.क्र.	मतदाराचे नांव	मतदाराचा मतदार यादीतील अनुक्रमांक	मतदान नोंदवहीत अथवा अंगठ्याचा ठसा	मतदाराची स्वाक्षरी
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)
१.				
२.				
३.				
४.				
५.				
६.				
७.				
८.				
९.				
१०.				
इत्यादी.				

दिनांक

मतदान केंद्राध्यक्षाची सही

जोडपत्र-२४
नमुना व्हीएम-३
(पहा परिच्छेद २२)
भाग-एक- नोंदविलेल्या मतांचा हिशेब

.....ग्रामपंचायत निवडणूक/पोटनिवडणूक

(जिल्हा-..... तालुका) प्रभाग क्रमांक / नांव.....

मतदान केंद्राचा क्रमांक व नांव.....

कंट्रोल युनिटचा क्रमांक.....

मतदान केंद्रावर वापरलेल्या बॅलटिंग युनिटची संख्या

१. मतदान केंद्रावर नेमून दिलेल्या मतदारांची संख्या
२. मतदार नोंदवहीत (नमुना व्हीएम-१) नोंद झालेल्या एकूण मतदारांची संख्या
३. परिच्छेद १८ नुसार ज्या मतदारांनी मतदान न करण्याचे ठरविले त्यांची संख्या
४. परिच्छेद १६ नुसार मतदानास अनुमती न दिलेल्या मतदारांची संख्या
५. मतदान यंत्रामध्ये नोंदविल्या गेलेल्या एकूण मतदारांची संख्या
६. वरील अनुक्रमांक-५ मध्ये दाखविलेल्या एकूण मतांची संख्या =
(अनुक्रमांक-२ वजा अनुक्रमांक-३ वजा अनुक्रमांक-४) ही
आकडेवारी जुळते किंवा कसे अथवा काही फरक पडतो किंवा कसे,
७. परिच्छेद १९ नुसार प्रदत्त मतपत्रिका दिलेल्या मतदारांची संख्या
८. प्रदत्त मतपत्रिकांची संख्या

	पासून	अनुक्रमांक पर्यंत
(अ) उपयोगासाठी मिळालेल्या
(ब) मतदारांना दिलेल्या
(क) उपयोगात न आणलेल्या व परत केलेल्या

९. कागदी मोहोरांचा (पेपर सील) हिशेब

१. पुरविल्या गेलेल्या कागदी मोहोरांचे

अनुक्रमांक

पासून.....पर्यंत.....

२. एकूण पुरविलेल्या कागदी मोहोरांची संख्या

.....

अनुक्रमांक

पासून.....पर्यंत.....

३. उपयोगात आणलेल्या कागदी मोहोरांची संख्या

अनुक्रमांक

पासून.....पर्यंत.....

४. न वापरलेल्या कागदी मोहोरांची संख्या

.....

(जे निवडणूक निर्णय अधिका-यास परत केले)

अनुक्रमांक

(क्रमांक - २ वजा ३)

पासून.....पर्यंत.....

५. खराब झालेल्या कागदी मोहोरांची संख्या,

.....

(असल्यास)

अनुक्रमांक

पासून.....पर्यंत.....

मतदान प्रतिनिधींच्या स्वाक्ष-या

१.....

२.....

३.....

४.....

५.....

दिनांक-

ठिकाण-

मतदान केंद्राध्यक्षाची सही

मतदान केंद्र क्रमांक.....

जोडपत्र-२६

नमुना व्हीएम-५
(पहा परिच्छेद १७)
अंध व अपंग मतदारांची यादी

.....ग्रामपंचायत निवडणूक/पोटनिवडणूक

(जिल्हा-..... तालुका))

प्रभागक्रमांक/नांव.....

मतदानकेंद्राचा क्रमांक व नांव.....

मतदाराचा अनुक्रमांक व मतदान केंद्र क्रमांक (१)	मतदाराचे पूर्ण नांव (२)	साथीदाराचे पूर्ण नांव (३)	साथीदाराचा पत्ता (४)	साथीदाराची स्वाक्षरी (५)

दिनांक-

मतदान केंद्राध्यक्षाची सही

-----000000-----

ग्राम पंचायत निवडणूका- २००७

जोडपत्र -पांच

जिथे इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राचा वापर करण्यात येतो तेथे मतदान केंद्रासाठी मतदान साहित्याची यादी

अ.क्र.	बाब	एका मतदान केंद्रासाठी आवश्यकता
१	२	३
१	नियंत्रण युनिट	१
२	मतदान युनिट (युनिटे)	१(उमेदवाराच्या संख्येवर अवलंबून)
३	मतदाराची नोंदवही (नमुना व्हीएम-१)	१
४	मतदार स्लीप	(मतदाराच्या संख्येवर अवलंबून)
५	मतदार यादीच्या कार्यप्रती	३
६	मतपत्रिका (प्रदत्त मतपत्रिकासाठी)	२०
७	पक्की शाई	प्रत्येक ५ सी.सी.च्या दोन बाटल्या
८	नियंत्रण युनिट साठी खूण चिन्ही (अँड्रेस टॅग) (Green)	५
९	मतदान युनिटसाठी खूण चिन्ही (अँड्रेस टॅग) (white)	४
१०	स्पेशल टॅग (white with hole)	३
११	इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रासाठी गुलाबी कागदी मोहोर	३
१२	पट्टी सील (स्ट्रिप सील)	३
१३	बाणफुली चिन्ह असलेला रबरी शिक्का (Red Tenablet)	१
१४	शाई असलेले पॅड (जांभळे)	१
१५	मतदान केंद्राध्यक्षासाठी धातूची मोहोर	१
१६	आगपेटी	१
१७	मतदान केंद्राध्यक्षाची दैनंदिनी (EV म साठी जस्यतः ११ ३०)	१
१	२ (पट्टीसाठी - ११)	३
१८	विभेदक चिन्ह असलेला रबरी शिक्का	१
१९	नमुने	
१	निवडणूक लढविणा-या उमेदवारांची यादी	१
२	आक्षेपित मतांची यादी	२
३	अंध व अपंग मतदारांची यादी (नमुना व्हीएम - ५)	२
४	प्रदत्त मतांची यादी (नमुना व्हीएम - २)	२
५	नोंद झालेल्या मतांचा हिशोब (नमुना व्हीएम - ३) / भाग १	१० (किंवा उमेदवारांची संख्या + ३)
६	आक्षेपित मतांची फी जमा करण्यासाठी पावती	१ पुस्तक

१	२	३
७	पोलीस ठाणे अंमलदाराला पत्र	४
८	मतदान केंद्राध्यक्षाद्वारे करण्यात येणारी घोषणा पत्रे - मतदान सुरु होण्या पूर्वी , मतदान संपल्या वर दुसरे मतदान यंत्र वापरतांना , यंत्र सील करतांना	२
९	मतदारांचे त्याच्या वया बाबतचे घोषणा पत्र	२
१०	ज्यांनी घोषणा पत्र दिल्या नंतर / घोषणा पत्र देण्यास नकार दिल्या नंतर मतदान केले आहे अशी मतदारांची यादी	२
११	अंध व विकलांग मतदारांच्या सहका-याचे घोषण पत्र	४
१२	मतदान प्रतिनिधी साठी पासेस	१०
२०	लिफाफे	
१	लहान लिफाफ्या करिता (संविधीत लिफाफे)(एस.ई -८)	१
२	मतदार यादीच्या चिन्होकीत प्रतीसाठी (एस.ई -८)	१
३	मतदार यादीच्या इतर प्रती साठी (एस.ई -८)	१
४	प्रदत्त मतदान पत्रिका व प्रदत्त मतदाराच्या यादी साठी	१
५	मतदान सुरु होण्यापूर्वी व मतदान संपल्यावर मतदान केंद्राध्यक्षा द्वारे करण्यात येणा-या घोषणा पत्रा करिता (एस.ई -७)	१
६	नोंद केलेल्या मतांच्या हिशोबासाठी (नमुना व्हीएएम - ३) (एस.ई -५)	२
७	आक्षेपीत मतांच्या यादी साठी (एस.ई -५)	१
८	न वापरलेल्या व खराब झालेल्या कागदी मोहरा साठी (एस.ई -५)	१
९	मतदान प्रतिनिधीच्या नेमणूक पत्रा साठी (एस.ई -६)	१
१०	अंध व विकलांग मतदारांच्या यादी साठी (एस.ई -५)	१
११	मतदान केंद्राध्यक्षाच्या दैनंदिनीच्या अहवाला करिता (एस.ई - ६)	१
१२	निवडणूक कार्य प्रमाणपत्रा करिता (एस.ई -५)	१
१३	पावती पुस्तके व समपहरण केलेल्या रकमेसाठी (एस.ई -६)	१
१४	सोबतच्या घोषणा पत्रासाठी (एस.ई -५)	१
१५	लहान लिफाफे (इतर) (एस.ई -७)	१ ✓
१६	मतदारांची सही असलेल्या मतदारांच्या नोंद वही करिता (नमुना व्हीएएम -१) (एस.ई -८)	१
१७	इतर संबंधीत कागद पत्रासाठी (एस.ई -५)	१
१८	लहान लिफाफे (एस.ई - ८)	१ ✓
१९	केंद्राध्यक्षाच्या दैनंदिनी करिता लिफाफा (एस.ई -६)	१
२०	कोरे लिफाफे (एस.ई -७) / २ (एस.ई -८) - ३	५ ✓
२१	न वापरलेल्या मतपत्रिका साठी (एस.ई - ७)	१
२२	निवडणूक निर्णय अधिका-याने मोहोरबंद असलेल्या लिफाफ्या मध्ये अन्य कोणतेही पेपर ठेवण्याचे ठरविले आहे त्यासाठी	१
२३	न वापरलेल्या व खराब झालेल्या विशेष टॅग साठी लिफाफा (एस.ई -७)	१

१३/११
 १३/११
 मतदान प्रतिनिधी
 नेमणूक / मतदान
 साठी

१	२	३
२४	न वापरलेल्या / खराब पट्टी सील साठी (स्टीप सील) लिफाफा	३
२५	मातदार स्लीप्स ठेवण्या करिता (एसई -७)	१
		१

(जेथे जेथे लहान आकाराचे लिफाफे आहे तेथे तेथे वेस्टन पेपरचा वापर करावा आणि संबंधीत मुद्रित लिफाफे उपलब्ध नसतील तेथे तेथे कोरे लिफाफे उपलब्ध नसतील तेथे तेथे कोरे-या लिफापयाचा वापर करता येवू शकेल आणि त्यावर वापरण्याचा हेतू लाल शार्डने दर्शविता येईल.

२६

सूचना फलक (अ) मतदान केंद्राध्यक्ष (ब) मतदान अधिकारी (क) प्रवेश (ड) बाहेर (ई) मतदान प्रतिनिधी (फ) संकीर्ण सूचना विनिर्दिष्ट करणारे

२७ लेखन सामुग्री (१) साधी पेन्सिल - १ (२) बॉल पेन निळे ३ , १ लाल, (३) कोरे कागद - ८ मोठे तूकडे (शिट्स) (४) टाचण्या (पीन्स) २५ नग (५) लाख - ६ कांडया (६) मतदान कक्षासाठी साहित्य २+२=४ (७) डिक (गम पेस्ट) १ बाटली (८) ब्लेड - १ (९) मेणबत्या - ४ (१०) धातूची पट्टी - १ (११) जाड दोरा (Thin Twin Thread) - २० मिटर, (१२) कार्बन पेपर - ३ (१३) तेल इत्यादी पुसण्यासाठी कापड किंवा चिंधी - ३ (१४) पॅकेजिंग कागद - २ शिट (१५) पक्क्या शार्डची बाटली ठेवण्यासाठी कप - १ (१६) ड्रॉईंग पीन - २४ नग (१७) पडताळणी सूची - २ (१८) रबर बँड - २० (१९) सेलो टेप - १

मतदान केंद्राध्यक्षाने क्षेत्रिय अधिका-या कडे स्वतंत्रपणे परत करावयाच्या साहित्याच्या याद्या , असा क्षेत्रिय अधिकारी ते साहित्य मुख्य निर्वाचन अधिकारी , निवडणूक अधिकारी यांच्या कार्यालयातील भांडारात जमा करील.

परिपत्रक

१) बाणफुली चिन्ह रबर स्टॅम्प

२) मतदान केंद्राध्यक्षाची धातूची मोहोर

३) पुढील लेखन सामुग्री अतंभूत असलेली पिशवी

(एक) शार्डचे पॅड (दोन) मतदान कक्षातील साहित्य (तीन) धातूची पट्टी (चार) पक्की शार्ड ठेवण्यासाठी आलेला प्लॅस्टीकचा बॉक्स (पांच) न वापरलेल्या इतर सर्व वस्तू

केंद्राध्यक्षाने दि. २२.०५.२००७